

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**NEOREALİZM KURAMI BAĞLAMINDA
TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ: İKİ
MÜDAHALENİN ANATOMİSİ**

Hasan ACAR

2501202183

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Kıvanç ULUSOY

İSTANBUL – 2022

ÖZ

NEOREALİZM KURAMI BAĞLAMINDA TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ: İKİ MÜDAHALENİN ANATOMİSİ HASAN ACAR

Thukydides'in Peloponnesos Savaşı isimli çalışması, Atina ve Sparta arasında yaşanan güç mücadelesini ifade etmesiyle, uluslararası politikada güç kavramına değinen ilk çalışmalardan biri olmuştur. Uluslararası politikada, "yeni-gerçekçilik" ya da "yapısal gerçekçilik" olarak adlandırılan neorealizm, uluslararası politika tarihinin sağlam temellere sahip kuramlarından biri olarak kabul edilir. Thukydides'in ortaya koyduğu şekliyle güç, anarşi ve paylaşım kavramları etrafında oluşturulan realist bakış, uluslararası politika analizinin en erken biçimlerinde ortaya çıkmıştır. Gerçekten de devletler hayatta kalmak ve güç elde etmek için rekabet etmek zorunda kalmıştır. Sonuç olarak, klasik realistler gücü nihai bir amaç olarak görmekteyken neorealistler, hayatta kalma ve güvenlik içinde yaşama konusunda bir araç olarak görmüşlerdir. İki kuramın birbirinden en temel farkı, neorealist kuramda devletlerin güvenliğini sağlarken realist kuramda olduğu gibi sadece diğer devletlerin değil uluslararası aktörlerin de göz ardı edilmemesi gerektiği hususudur.

Tarihsel bağlam, yalnızca bireysel deneyimi okuyucularla paylaşmaktan ziyade, geçmişin olaylarını günümüzde yorumlamamızı sağlar. Türkiye-Suriye ilişkileri, 1998 yılında Adana Mutabakatı'nın imzalanması ve sonrasında belirli bir süre gerginlikten uzak devam etmiştir. Beşar Esad'ın 2000 yılında Suriye'de iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye-Suriye ilişkileri, geçici bir süre de olsa normalleşme sürecine girmiştir. İki ülke arasında yakalanan olumlu hava, Suriye krizinin başlangıcına kadar devam etmiştir. Suriye krizinin başlamasıyla birlikte bölgede artan güvenlik sorunları, Türkiye'yi bölgesel güvenliğin sağlanması noktasında bir takım adımlar atmaya zorlamıştır. Bu kapsamda bölgede Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekatları gerçekleştirilmiştir. Bu tezin amacı, söz konusu hareketler kapsamında, Türkiye-Suriye ilişkilerini neorealist kuram bağlamında analiz ederek, uluslararası politik ilişkilerde daha gerçekçi sonuçlara ulaşmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Arap Baharı, Suriye Krizi, Fırat Kalkanı Harekâtı, Zeytin Dalı Harekâtı, Neorealizm Kuramı

ABSTRACT

TURKEY-SYRIA RELATIONS WITHIN THE CONTEXT OF NEOREALISM

THEORY: ANATOMY OF TWO INTERVENTIONS

HASAN ACAR

Thucydides' work, Peloponnesian War, was one of the first studies that touched on the concept of power in international politics, by expressing the power struggle between Athens and Sparta. Neorealism, called "neo-realism" or "structural realism" in international politics, is accepted as one of the well-founded theories in the history of international politics. The realist view, formed around the concepts of power, anarchy and sharing, as put forward by Thucydides, emerged in the earliest forms of international policy analysis. Indeed, states had to compete for survival and power. As a result, classical realists saw power as an ultimate goal, whereas neorealists saw it as a means of survival and living in security. The main difference between the two theories is that while ensuring the security of states in the neorealist theory, not only other states but also international actors should not be ignored, as in the realist theory.

The historical context enables us to interpret the events of the past in the present, rather than simply sharing individual experience with readers. Turkey-Syria relations continued without tension for a while after the Adana Agreement was signed in 1998. With Bashar Assad's coming to power in Syria in 2000, Turkey-Syria relations entered into a normalization process, albeit for a temporary period. The positive atmosphere between the two countries continued until the beginning of the Syrian crisis. Increasing security problems in the region with the onset of the Syrian crisis forced Turkey to take some steps to ensure regional security. In this context, Operations Euphrates Shield and Olive Branch were carried out in the region. The aim of this thesis is to reach more realistic results in international political relations by analyzing Turkey-Syria relations in the context of neorealist theory within the scope of these operations.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Arab Spring, Syrian Crisis, Operation Euphrates Shield, Operation Olive Branch, Neorealism Theory

ÖNSÖZ

Uluslararası politika analizini kuramsal yaklaşımlarla ifade etmek her zaman daha bilimsel sonuçlara ve daha gerçekçi verilere ulaşmamızı sağlayacaktır. Bu çalışmada uluslararası politik ilişkileri yorumlamayı sağlayan bir kılavuz olarak neorealist kuramdan istifade edilmiştir. Bunun sebebi Suriye kriziyle ortaya çıkan sorunlara bölgesel ve uluslararası güç odaklarının müdahil olmasıdır. Neorealist kuram, uluslararası politikayı devletlerin birbirleriyle olan güç ilişkisinden ziyade uluslararası sistemin yapısıyla açıklamaya çalışmaktadır. Arap Baharı'nın etkisiyle 2011 yılında başlayan Suriye krizi, Türkiye'nin bölgesel güvenliğini tehdit eder bir niteliğe kavuşmuştur. Krize Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası güç odaklarının müdahil olmasıyla krizin çözümü zorlaşmıştır.

Orta Doğu coğrafyası, yakın zamanda birçok bilimsel çalışmanın kaynağını oluşturmuştur. Orta Doğu'da Suriye özelinde yürütülen çalışmalar, genellikle kuramsal bakış açılarından uzak ve mevcut durumun değerlendirilmesini içeren çalışmalardan ibarettir. Bu çalışma söz konusu kuramsal eksikliği tamamlama amacıyla ortaya çıkarılmıştır. Kuşkusuz Suriye krizinden en çok etkilenen ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Krizin ortaya çıkmasıyla birlikte Türkiye'nin Suriye'ye krizin çözümüne yönelik yardımcı olma çabaları, Suriye cephesinden olumlu karşılık bulamamıştır. Bölgede artan güvenlik sorunları, Türkiye'yi bir takım adımlar atmaya mecbur bırakmıştır. Bu amaçla, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesinde yer alan "meşru müdafaa" hakkı kapsamında Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekatları icra edilmiştir. Geline nokta Suriye krizinin nasıl sonuçlanacağı belirsizdir. Bölgede yer alan ve farklı menfaatlere sahip güç odaklarının varlığı, krizin olumlu bir şekilde sonuçlanmasını her geçen gün güçleştirmektedir.

Bu vesileyle çalışmanın ortaya çıkmasına katkı sağlayan ve hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Kıvanç ULUSOY'a şükranlarımı arz ederim. Bu çalışmanın, çocukların ölmediği, daha barışçıl daha yaşanabilir bir dünya ümidiyle, bilim dünyasına ve krizin çözümüne bir nebze de olsa katkı sunmasını dilerim.

HASAN ACAR

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

	<i>Sayfa</i>
ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
RESİMLER LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMA PROBLEMİ

1.1. Araştırmanın Ortaya Çıkış Nedeni.....	4
1.2. Araştırmanın Önemi.....	10
1.3. Araştırmanın Metodolojisi.....	15

İKİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Realizm Kuramı.....	20
2.2. Neorealizm Kuramı.....	27
2.3. Neoklasik Realizm Kuramı.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

3.1. Tarihsel Arka Plan.....	46
3.1.1. Arap Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkışı.....	49
3.1.2. Hatay'ın Türkiye'ye Katılması ve Hatay Meselesi.....	52
3.1.3. Fırat ve Dicle Su Sorunu.....	53
3.1.4. Terörizme Destek Tartışmaları.....	56
3.2. Arap Baharı Sonrasındaki Gelişmeler.....	58
3.2.1. Arap Baharı ve Suriye.....	59
3.2.2. Suriye Krizi ve Türkiye.....	69
3.2.3. Güncel Gelişmeler.....	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İKİ MÜDAHALENİN ANATOMİSİ

4.1. Fırat Kalkanı Harekâtı.....	82
4.1.1. Harekatın Amacı.....	83
4.1.2. Harekatın Kapsamı ve İcrası.....	88
4.1.3. Harekatın Sonuçları.....	92
4.2. Zeytin Dalı Harekatı.....	95
4.2.1. Harekatın Amacı.....	97
4.2.2. Harekatın Kapsamı ve İcrası.....	100
4.2.3. Harekatın Sonuçları.....	102
4.3. Neorealizm Kuramı Bağlamında İki Müdahalenin Değerlendirilmesi.....	105
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	116

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADESTİM	: Ateş Destek Timi
ASALA	: Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMİHK	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
ÇNRA	: Çok Namlulu Roket Atar
EYP	: El Yapımı Patlayıcı
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
HTŞ	: Heyet Tahrir el-Şam
IKBY	: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PYD	: Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekîtiya Demokrat)
SDMGUK	: Suriye Devrim ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu
SİHA	: Silahlı İnsansız Hava Aracı
SMDK	: Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	: Suriye Ulusal Konseyi
TAK	: Kürdisyan Özgürlük Şahinleri (Teyrêbazên Azadiya Kurdistan)
TGK	: Tabur Görev Kuvveti
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler)
YPG	: Halk Koruma Birlikleri (Yekîneyên Parastina Gel)

RESİMLER LİSTESİ

Resim 3.1. : Suriye'deki Şehir Merkezleri.....	68
Resim 4.1. : Fırat Kalkanı Bölgesinde Yeniden Yapılandırma Süreci.....	93

GİRİŞ

Güvenlik kavramı, insanlığın varoluşundan itibaren gereksinim duyulan en temel ihtiyaçlar arasındadır. İnsanın toplumsallaşması ile birlikte güvenliğe duyulan gereksinim artmış ve güvenliğin sağlanması karmaşık bir hal almıştır. Günümüzde de bir devleti ayakta tutan en temel unsurlar arasında güvenlik kavramı yer almaktadır. Çünkü bir devlet, ancak vatandaşlarının kendilerini huzur ve güvende hissettikleri bir ortamda varlığını sürdürebilecektir. Bu nedenle günümüzde kamu güvenliğinin sağlanması, devletlerin öncelikli görevleri ve amaçları arasındadır.

Güvenliğin sağlanamadığı ortamlarda bir takım yasa dışı unsurlar güvenlik boşluğundan istifade etmek isteyecektir. Böyle bir ortamda kuşkusuz şiddete de başvurulacak ve gayri resmi faaliyetler şiddet kullanılarak çözülmeye çalışılacaktır. Sonuç olarak toplumda bir anarşi ve kaos ortamı hakim olmaya başlayacaktır. Şiddetin korku ve yıldırma içeren sistemli hali terör olarak kavramsallaştırılmıştır. Güvenliğin ortadan kalktığı ortamlarda terör unsurlarının hareket alanı genişlemektedir.

Orta Doğu coğrafyası, tarihsel geçmişi de göz önüne alındığında pek çok olumsuzluğa ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Bu coğrafyada aşiret benzeri küçük grupların medeni toplumlar seviyesine ulaşması epey bir zaman almıştır. Bununla birlikte bu coğrafyada Batı benzeri medenileşmesini tamamlayamamış pek çok toplum ve devlet bulunmaktadır. Eğitimsizlik, ekonomik sorunlar, kültür ve mezhep ayrılıkları, insan hakları ihlalleri gibi pek çok gerekçe, bu coğrafyanın gelişimini olumsuz olarak etkilemiştir.

Demokrasi ve özgürlük talepleriyle 2010 yılında ortaya çıkan Arap Baharı süreci, bölgedeki birçok devleti etkilemiştir. Zaman içerisinde bu sürecin toplumsal ve siyasi amaçlarla bir halk hareketine dönüşmesi, Orta Doğu coğrafyasında pek çok değişikliğe sebep olmuştur. Otokratik yönetimlerin çoğu, söz konusu halk hareketleriyle devrilmiş ve bu süreçte istikrarsız ülkelerden oluşan bir coğrafya ortaya çıkmıştır.

Suriye de Arap Baharı olarak ifade edilen süreçten nasibini alan ülkeler arasında yer almıştır. Fakat Suriye’de ortaya çıkan kriz, bu süreçten ziyade geçmişten gelen bir takım sorunların izlerini taşımaktadır. Etnik ve mezhepsel olarak dağınık bir görüntü sergileyen Suriye, bu durumu fırsata çevirmeye çalışan bölgesel

ve küresel güç unsurlarının hedefinde yer almıştır. Geline nokta yönetimsiz ve istikrarsız bir yapının ortaya çıktığı Suriye, bölge ülkelerinin de güvenliğini tehdit eden bir ülke haline gelmiştir. Kuşkusuz Suriye’de ortaya krizden en çok etkilenen ülkelerde biri, sınır komşusu Türkiye olmuştur.

Suriye krizinin başlamasıyla birlikte Türkiye, Suriye rejimini krizin çözümüne yönelik bir takım reformlar yapmaya davet etmiştir. Fakat Suriye, Türkiye’nin olumlu yaklaşımlarına ve krizin çözümüne yönelik çabalarına gereken karşılığı vermemiştir. Suriye krizinin tırmanmasıyla birlikte Türkiye’nin sınır ve bölgesel güvenliği tehlike altına girmiştir. Bu noktada Türkiye’nin askeri tedbirleri de içeren adımlar atması kaçınılmaz hale gelmiştir. İcra edilen askeri hareketler yoluyla sınır güvenliğini sağlamaya çalışan Türkiye, aynı zamanda Suriye’de kalıcı istikrarın sağlanmasına yönelik adımlar atmaktadır.

Suriye krizinin ortaya çıkmasıyla birlikte yaşanan otorite boşluğu, ülkede terör unsurları da dahil olmak üzere bölgesel ve uluslararası güçlerin menfaat çatışmalarına neden olmuştur. Krize terör örgütleri de dahil olmak üzere pek çok silahlı unsurun müdahalede bulunması, krizin çözümünü zorlaştırmaktadır. Çünkü bölgede varlık göstermeye çalışan unsurlar, krizin kalıcı çözümünden ziyade kendi çıkarlarını ön planda tutmaktadır. Hal böyle olunca, Suriye’de kalıcı istikrarın kısa vadede sağlanması zor gözükmemektedir.

Uluslararası politik ilişkileri yorumlamamızı sağlayan kuramsal bakış açıları bulunmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye-Suriye ilişkilerini ve Suriye’deki bölgesel dinamikleri analiz etmemizi kolaylaştıracak olması nedeniyle neorealist kuramdan istifade edilmiştir. Neorealist kuram, uluslararası politikadaki güç ilişkilerini uluslararası sistemin yapısıyla izah etmeye çalışmıştır. Suriye krizine müdahil olan ABD ve Rusya gibi devletler ile BM ve AB gibi uluslararası örgütlerin varlığı nedeniyle, Suriye’de yaşananların neorealist kuramla analiz edilmesi, daha gerçekçi sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır. Çünkü neorealist kuram, gücü bir amaç olarak gören realist kuramdan bu yönüyle ayrılmaktadır. Kuşkusuz Rusya ve ABD gibi iki aktörün kendi sınırlarından uzak bir coğrafyada sadece güç elde etmek amacıyla bulunduklarını savunmak, meselenin özünü göz ardı etmemize neden olacaktır. Ayrıca Türkiye’nin Suriye’de sınır güvenliğini sağlamaya yönelik attığı adımlarda ABD ve Rusya’nın da bölgedeki varlığını gözetmesi, uluslararası politik ilişkileri

uluslararası sistemin yapısıyla açıklamaya çalışan neorealist kuramın bakış açısına daha uygun olacaktır.

Türkiye-Suriye ilişkileri, tarihsel bir geçmişe sahiptir. Genel olarak inişli çıkışlı bir görünümde olan bu ilişkileri etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. İlk olarak Türkiye ve Suriye kültürel ve tarihi bir geçmişe sahiptir. Uzun yıllar Osmanlı Devleti idaresinde olan Suriye, bağımsızlığını kazanmasının ardından Türkiye ile olan komşuluk ilişkilerine devam etmiştir. Fakat iki ülke arasında geçmişten kaynaklanan bir takım sorun alanları henüz çözüme kavuşmamıştır. Suriye krizinin ortaya çıkmasıyla birlikte iki ülke arasındaki diyalog azalmış ve sorunların çözümü güçleşmiştir. Esasen Türkiye cephesinde Suriye ile olan tek sorun terörizme destek sorunudur. Suriye, uzun yıllar boyunca terör örgütlerine yardım etmiş ve Türkiye'deki terör olaylarının artmasına neden olmuştur. Geline nokta Türkiye'nin Suriye'deki çözümde rejim değişikliğini istemesi, Suriye rejiminin terör unsurlarını desteklemesiyle karşılık bulmuştur.

Bahsedilen bu bilgiler ışığında ortaya çıkarılan çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırmanın ortaya çıkış nedeni, önemi ve metodolojisi ifade edilmiştir.

İkinci bölümde, çalışmanın kuramsal çerçevesi ortaya koyulmuştur. Bu kapsamda çalışma neorealizm kuramı bağlamında analiz edilmiştir. Neorealizm kuramını diğer kuramlardan ayıran nitelikleri ifade etmek amacıyla, realizm ve neoklasik realizm kuramlarının temel önermeleri bu bölümde tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde, Türkiye-Suriye ilişkileri tarihsel araştırma yönteminden istifade edilerek analiz edilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan sorun alanları tespit edilmiş ve tarihsel süreçte bu sorun alanlarının ilişkileri ne şekilde etkilediği ortaya koyulmuştur. Son olarak Arap Baharı sonrasındaki gelişmeler ve bu gelişmelerin Türkiye-Suriye ilişkilerine ne şekilde yansıdığı ortaya koyulmuştur.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde, Türkiye'nin Suriye'de icra ettiği Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtları analiz edilmiş ve bu iki müdahalenin kapsamı neorealizm kuramı bağlamında değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye-Suriye ilişkilerini etkileyen söz konusu askeri harekâtların analizinin, neorealizmin kuramsal bakış açısına daha uygun olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA PROBLEMİ

1.1. ARAŞTIRMANIN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENİ

Güvenlik kavramı anlamlandırılırken var olan veya var olması muhtemel tehditlerin değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Çünkü güvenlik politikaları belirlenirken, bu politikalarının şekillenmesini sağlayacak tehditlerin varlığı gerekmektedir. Bununla birlikte güç ve çıkarların belirlenmesi ve tehditlerle birlikte değerlendirilmesi, güvenlik politikalarını şekillendiren unsurlar arasındadır. Sonuç olarak güvenlik politikaları, güvenliğin üretileceği bir tehdit, tehdidi bertaraf etmek amacıyla kullanılacak güç, gücü harekete geçirecek olan çıkarlar ve bu güce meşruiyet sağlayacak politikadan oluşmaktadır. Siyaset bilimine yön veren kavramlardan olan güç, meşruiyet ve politika kavramları, siyasi düşünceler tarihi içerisindeki düşünce akımlarında farklı açılardan yorumlanmıştır (Birdişli, 2011: 150).

Neorealizm kuramı ile kuramsallaştırılan bu çalışmada, söz konusu kavramların dış politika ekseninde değerlendirilmesi yapılmış ve Türkiye-Suriye ilişkileri bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Ulusal güvenlik kavramı, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte politik ilişkilerde sıklıkla kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde, uluslararası politik düzende iki kutuplu bir güç dengesi varlık göstermiştir. Bu dönemde daha çok askeri güvenlik tedbirleri ön planda yer almıştır. Her iki tarafın birbirine karşı gösterdiği sert tavırlar, ulusal güvenlik kavramının bu dönemde en önemli kavramlardan biri haline gelmesine neden olmuştur (Özdoğan, 2019: 5).

Ulusal güvenlik kavramı ve bu kavrama yönelik ortaya çıkan tehditler genel olarak göreceli olarak değerlendirilmekte ve tehditlerin yöneltildiği devlete göre yapılan değerlendirmeler öznel verileri içermektedir. Devlet merkezli yaklaşımlarda, devletin işleyişini bozan her türlü girişim tehdit olarak değerlendirilmişken, insan merkezli yaklaşımlarda, bireylerin çıkarını zedeleyecek her türlü eylem tehdit olarak değerlendirilmiştir (Birdişli, 2011: 152). İki yaklaşımın da ortak noktası, ulusal güvenliğe yönelik tehdit algısının net olarak ortaya koyulamamış olmasıdır. Bu

nedenle ulusal güvenlik kavramına yönelik yapılan tanımlar, göreceli değerlendirmeleri içermektedir.

Uluslararası politikada güvenlik kavramı, bölgesel, askeri, ekonomik, toplumsal, diplomatik tedbirleri içeren ve ortak çıkarlara karşı devletler arasındaki işbirliği ile şekillenen bir kavramdır. Devletler kendi güvenliklerini sağlamak için bölgesel ve uluslararası gelişmelere kayıtsız kalmak yerine diplomatik ve askeri müdahaleleri de içeren bir takım tedbirlere başvurmaktadır. Bu maksatla, uluslararası istikrarın korunması ile güvenlik ve barış ortamının tesis edilmesi devletler arasındaki işbirliğinin boyutuyla bağlantılıdır. Özellikle 21. Yüzyılda organize suçlar, kaçakçılık, terörizm¹ ve siber saldırıların çok boyutlu bir hal alması, uluslararası güvenliğin sağlanması konusunda devletlerin müşterek çabalarını gerekli kılmıştır (Çimen, 2020: 2-3).

Beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan 11 Eylül Olayı, düzenlenme biçimi ve meydana gelen can kayıpları ile “yeni terörizmin² başlangıcı” olarak kabul edilmektedir. Bu olayla birlikte dış politikada meydana gelebilecek tehditlere yönelik önleyici (preventive) bir yaklaşım benimsenmeye başlanmıştır (Rüstemova, 2017: 63). Yeni terörizm kavramı bu tarihten itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanmış olmakla birlikte, yeni terörizmin günümüzdeki karşılığı IŞİD terör örgütü olarak değerlendirilebilir. Bu noktada yeni terörizmin bazı özellikleri ortaya çıkmaktadır. Öncelikle yeni terörizm eylem alanı olarak tüm dünyayı belirlemiştir. Dolayısıyla terörün küresel bir hal alması bu noktada ortaya çıkmıştır. Yeni terörist organizasyonlar, geçmişte olduğu gibi ideolojik motivasyonlardan ziyade dini temelli

¹ Terörizmle ilgili yayınlanan önemli çalışmalar için bkz. Mahmoud Cherif Bassiouni: **International Terrorism: A Compilation of U.N. Documents (1972-2001)**, Vol. II, Newyork, Transnational Publishers, 2002; Henry H. Han: **Terrorism & Political Violence Limits & Possibilities of Legal Control**, New York, Oceana Publication, 1993; Harry Henderson: **Global Terrorism The Complete Reference Guide**, New York, Chackmark Books, 2001; Rosalyn Higgins and Maurice Flory: **Terrorism and International Law**, First Ed., Routledge, 1997; Joseph J. Lambert: **Terrorism and Hostages in International Law a Commentary on the Hostages Convention 1979**, Cambridge, Cambridge Grotius Publication, 1990.

² Yeni terörizm kavramıyla ilgili yapılan önemli çalışmalar için bkz. Isabelle Duyvesteyn: “How New is the New Terrorism?”, **Studies in Conflict & Terrorism**, Vol.27, No.5, 2004, pp.439-454; Antony Field: “The ‘New Terrorism’: Revolution or Evolution?”, **Political Studies Review**, Vol.7, No.2, 2009, pp.195-207; Neumann R. Peter: **Old and New Terrorism**, Cambridge, Polity Press, 2009; David Tucker, “What is New about the New Terrorism and How Dangerous is It?”, **Terrorism and Political Violence**, Vol.13, No.3, 2001, pp.1-14; Leonard Weinberg and William Eubank, “An End to the Fourth Wave of Terrorism?”, **Studies in Conflict & Terrorism**, Vol.33, 2010, pp.594-602.

motivasyonlardan beslenmektedir. Bunun yanında yeni terörist organizasyonlar faaliyetlerinde klasik harp araç ile gereçlerinden ziyade tahrip gücü yüksek kitle imha silahlarından istifade etmektedir. Böylelikle belli hedeflerden ziyade mümkün olduğunca çok sayıda insanı yok etmek amaçlanmaktadır. Son olarak yeni terörist organizasyonlar, eylemlerinin duyurulması ve eleman teminine yönelik çalışmalar kapsamında gelişen teknolojiye mümkün olduğunca yüksek seviyede istifade etmektedir (Kurt, 2019: 157).

Modern çağda terörün ilk örneklerini, Fransız Devrimi sonrasında kurulan Cumhuriyet rejiminde, halka korku ve panik yaşatmak amacıyla devlet eliyle yürütülen faaliyetler oluşturmaktadır. Kurulan yeni rejime karşı ortaya çıkan ayaklanmaların bastırılması amacıyla askerler görevlendirilmiş ve binlerce insanın giyotinle yaşamına son verilmiştir. Ortaya çıkan bu yönetim, terör rejimi olarak ifade edilmiştir. Fakat rejimin esas amacı, halkın üzerinde korku ve panik yaratarak devlet düzeninin devamını sağlamaktır (Kartal, 2018: 44). Bu noktada, terörün var olmasını sağlayan en önemli unsurun şiddet olduğunu ifade etmek mümkündür (Şen, 2015: 21).

Terör kavramı genel olarak “yıldıрма, korkutma, dehşet verme” gibi anlamlarda kullanılmış olup bu faaliyetin “örgütlü ve sistemli şekilde, siyasi bir amaca ulaşmak için stratejik olarak kullanılması” terörizm kavramıyla ifade edilmektedir. Uluslararası terörizm ise “içeriği ve tekrarı uluslararası sonuçlara neden olan terörist eylemler” olarak ifade edilmiştir. Uluslararası terörizmi dört ana dalgada ifade eden David C. Rapoport, “din esaslı dalga” olarak belirttiği dördüncü dalga küresel temelli olduğunu savunmuştur. Küreselleşmenin dünyayı bütünleştirme iddiası, eşitsizliklerin Orta Doğu coğrafyasında hissedilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte Orta Doğu’da hâlihazırda devam eden Filistin Sorunu, Afganistan Sorunu ve İran İslam Devrimi gibi sorun alanları, terörün bölgede küresel olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. IŞİD ve El-Kaide benzeri radikal dini küresel terörün bölgedeki temel ideolojik motivasyonunun cihat anlayışı olduğunu ifade etmek mümkündür (Karakaya, 2019: 151).

Günümüzde terör faaliyetlerinin ortaya çıkmasında devletlerin uzlaşmaz menfaatleri önemli rol oynamaktadır. Devletler menfaatleri doğrultusunda taşeron örgütler veya istihbarat kaynakları vasıtasıyla teröre destek verebilmektedir. Teröre destek veren devletler bu faaliyeti, genellikle stratejik açıdan öneme haiz bir alanı

kontrol altında tutmak amacıyla gerçekleştirmektedir. İlgili devletler söz konusu alanları kontrol altında tutmak maksadıyla ya o bölgede bulunan bir terör örgütüyle işbirliği içerisinde bulunacak ya da yeni bir örgütsel yapı meydana getirecektir. Hal böyle olunca uluslararası terörizmle mücadelede başarılı olunamamaktadır. Çünkü bazı devletler kurdurdukları ya da menfaatlerine uygun olarak kullandıkları örgütleri terör örgütü olarak saymamaktadır. Böylelikle her devletin benimsediği ortak bir terör tanımı yapılamamakta ve devletlerin çatışan menfaatleri, uluslararası terörle mücadele konusunda caydırıcı girişimlerin yürütülmesini engellemektedir. Uluslararası terörün bertaraf edilmesi, ancak bu mücadelenin tüm devletler tarafından samimiyetle ve işbirliği içerisinde yürütülmesine bağlıdır (Çimen, 2020: 102-103). Bu konuya bir örnek vermek gerekirse, Hamas'ın Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkeleri tarafından terör örgütü listesine alınmasına rağmen Rusya tarafından bir terör örgütü olarak kabul edilmemesi gösterilebilir (Akbaş v.d., 2018: 489).

Terörizm her halde siyasi, ekonomik veya kişisel saiklerle ortaya çıkan bir unsur olmamıştır. Günümüz dünya politik yapısında dini motiflerle ortaya çıkan terör unsurlarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Siyasi bir amaç dışında dini hedef ekseninde ortaya çıkan terörizm, özellikle Soğuk Savaş dönemi sonrasında çok daha tehlikeli ve radikal boyutlara ulaşmıştır (Topal, 2004: 43).

Türkiye, Orta Doğu ile tarihi, fiziki ve kültürel sınırları olmasına rağmen özellikle Soğuk Savaş yıllarında konjonktürel veya ideolojik nedenlerle Orta Doğu'yu uzun süre görmezden gelmiştir. Bu nedenle Batıcılık, güvenlik ve siyasi mülahazalar açısından Türkiye için temel politika yönelimi olmuştur. Soğuk Savaş dönemi yıllarında uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan güvenlik durumu, Türkiye'yi Orta Doğu'daki sorunları ele alırken Batı'yı dikkate almaya zorlamıştır. Soğuk Savaş sonrası gelişmeler, Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerine yönelik siyasi bakışını ve tarihsel algılarını yeniden değerlendirme ve aralarında yeni tür ilişkiler geliştirme fırsatı vermiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin bölge ile yoğun ilişkiler kurmak için stratejik, siyasi ve ekonomik nedenleri bulunmaktadır (Arı ve Pirinççi, 2010: 2).

Türk dış politikası, tarihsel süreç içerisinde genel olarak Batıcılık ekseninde hareket etmeye çalışmıştır. Fakat Kıbrıs Barış Harekâtında Batı eksenli politikaların milli güvenliğin sağlanması noktasında yetersiz kaldığı tecrübe edilmiştir. Benzer şekilde Türkiye'nin sınır güvenliği noktasında yaşadığı sorunlarda Batılı müttefiklerin

kayıtsız kalabildiği tecrübe edilmiştir. Suriye krizinde, ABD'nin bir NATO (North Atlantic Treaty Organization) ülkesi olmasına rağmen PYD (Demokratik Birlik Partisi, Kürtçe: Partiya Yekîtiya Demokrat) unsurlarına yaptığı yardımlar ve PYD'yi Türkiye sınırına yakın bölgelere yerleştirme çabası, Türkiye'nin Suriye krizinde Rusya'nın yanında yer almasıyla sonuçlanmıştır (Kiraz, 2020: 107). Dolayısıyla Türk dış politikasındaki bazı ön kabuller, karşılaşılan her problemde geçerli olmamaktadır.

Türkiye'de sınır güvenliğinin mevcut yapısı, farklı kurumların koordinasyonu ile şekillenmiştir. Ancak sınır güvenliğinden sorumlu kurumların çokluğu ve güvenlik tehditlerinin çeşitli kollara ayrılması, "bütünleşik bir sınır güvenliği politikası" oluşturmanın önündeki zorlukların başında gelmektedir. Hâlihazırda sınır güvenliği ve yönetimi Emniyet Genel Müdürlüğü, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından sağlanmaktadır. 2003 yılında başlatılan yeniden yapılanma sürecinde sınır güvenlik faaliyetlerini yürütmek için İçişleri Bakanlığı'na bağlı profesyonel bir kolluk kuvveti kurulmasının uygun olduğu düşünülmüştür. Ancak, planlanan sınır güvenlik biriminin ulusal programda yer almasına ve Türkiye'nin AB üyelik hedefinin bir parçası olarak gerekli görülmesine rağmen yeniden yapılanma sürecinde tam teşekküllü bir ilerleme kaydedildiğini iddia etmek zordur. Ortadoğu'da devam eden siyasi istikrarsızlık, jeopolitik kaos, terörün yeni bir yüzü (İŞİD) ve Türkiye'nin sınır güvenliği konusunda yaşadığı kurumsal altyapı eksikliği, sınır güvenliğinde ortaya çıkan önemli sorunlar olarak sıralanmaktadır (Yeşiltaş, 2015: 32).

2000'li yıllarda Türk dış politikası, küresel siyasetin yanı sıra komşu bölgelerdeki önemini artırmayı amaçlamıştır. Türkiye, bulunduğu bölgede aktif bir siyaset izlemiş ve bunu yaparken de yumuşak güç, diyalog, arabuluculuk, ekonomik karşılıklı bağımlılık gibi araçlardan giderek daha fazla yararlanmıştır. Türkiye, bölgesel rollerine paralel olarak küresel siyasetteki önemini artırmayı ve "yükselen güçler" arasında yer almayı hedeflemektedir. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler (BM) veya İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gibi uluslararası kuruluşlardaki aktivizmi buna bir örnektir (Altunışık, 2011: 199).

Terörizm, devlet destekli gerçekleştiği takdirde, çözümü daha zor sorunlar ortaya çıkmaktadır. Terör unsurları her şeyden önce bir devlette var olan ekonomik ve siyasi güce sahip değildir. Bu nedenle bir devletle işbirliği içerisinde olmaları terör unsurlarını rahatlatmakta ve daha kolay faaliyet icra etmelerini sağlamaktadır. Bu

destek maddi destek olabileceği gibi, silah ve barınma sağlama, eğitim ve istihbarat desteği sağlama, terör unsurlarıyla birlikte şiddet eylemleri gerçekleştirme ya da kendi ülkesinin topraklarının terör unsurları tarafından kullanılmasına müsaade etme şeklinde gerçekleşebilmektedir. Pek çok terör unsuru günümüzde varlığını ve etkinliğini, kendisine destek sağlayan ülkelere borçludur. Uluslararası hukuka açıkça aykırı olan bu faaliyetler, terörizmin önlenmesini zorlaştırmakta ve terörle mücadeleyi daha karmaşık hale getirmektedir (Topal, 2004: 60).

Uluslararası hukukta kuvvet kullanma³ konusunda “saldırının tanımı”, 1974 yılında BM Genel Kurulu’nun 3814 sayılı kararının 3. maddesinde, şu şekilde ifade edilmiştir (UNIC Turkey, 2002: 1-2):

“Madde 3- Savaş ilan edilmiş olsun olmasın, aşağıdaki fiillerin herhangi birisi bir saldırı fiili niteliği taşır:

a- Bir devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devleti istila etmesi veya ona hücum etmesi veya ne kadar geçici olursa olsun, böyle bir istiladan veya hücumdan ileri gelen herhangi bir askeri işgal veya kuvvet yoluyla başka bir devletin ülkesinin veya bir bölümünün ilhakı,

b- Bir devletin silahlı kuvvetlerinin, başka bir devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bir devletin diğer bir devletin ülkesine karşı herhangi bir şekilde silah kullanması,

c- Bir devletin liman veya kıyıların diğer bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından abluka altına alınması,

d- Bir devletin silahlı kuvvetleriyle başka bir devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz veya hava filolarına saldırması,

e- Bir devletin başka bir devlette sonuncusuyla yapılan bir anlaşmaya göre bulunan silahlı kuvvetlerinin o anlaşmada öngörülen hükümlere aykırı şekilde kullanılması veya bu silahlı kuvvetlerinin varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürülmesi,

f- Ülkesini başka bir devletin emrine veren bir devletin, ülkesinin o devlet tarafından üçüncü bir devlete karşı saldırı amacıyla kullanılmasına izin vermesi,

³ Konuyla ilgili yapılan önemli çalışmalar için bkz. Stanimir A. Alexandrov, **Self-Defense Against the Use of Force in International Law**, Kluwer The Hague, Law International, 1996; Robert J. Art & Kenneth N. Waltz, **The Use of Force Military Power and International Politics**, Oxford, Rowman Kittlefield Publishers, 1999; Ian Brownlie, **International Law and the Use of Force by States**, Oxford, Clarendon Press, 1963; Lori Fisler Damrosch, **Beyond Confrontation International Law for the Post-Cold War Era**, Colorado, Westview Press, 1995; Christine Gray, **International Law and the Use of Force**, First Ed., Oxford, Oxford University Press, 2000; Rosalyn Higgins, **Problems and Process International Law and How We Use It**, Oxford, Clarendon Press, 1994.

g- Bir devlet tarafından veya bir devlet adına diğer bir devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması”

Kuvvet kullanma konusu, BM Antlaşmasının 2. maddesinde düzenlenmiştir. İlgili maddenin 4. fıkrasına göre kuvvet kullanma, *“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığa karşı gerek Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.”* şeklinde ifade edilmiştir (BM Turkey, 2020). Bu maddede ifade edilen kuvvet kullanma yasağının, bir devletin düzenli askeri birlikleriyle yapılan müdahaleleri kapsadığı gibi bir devletin destek verdiği veya yardım ettiği gönüllü ve düzensiz birlikleri de kapsadığı değerlendirilmektedir (Topal, 2004: 104).

Uluslararası hukukta, bir saldırı karşısında icra edilecek kuvvet kullanma eyleminin saldırı ile orantılı olmasına yönelik bir görüş birliği olmasına rağmen eylemin nasıl yapılacağı konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bir devlet üzerindeki terör unsurlarının kullandığı kamplara yönelik gerçekleştirilen saldırılar kuvvet kullanma noktasında makul karşılanabilirken, saldırıyı gerçekleştiren devletin terör unsurlarını barındıran devlete karşı onun, egemenlik haklarını zedeleyici bir faaliyette bulunması makul karşılanmamaktadır. Bununla birlikte terör unsurlarının bulunduğu ülkeye yönelik yapılacak bir saldırı, orantılılık ilkesinin ihlali anlamında değerlendirilmektedir. Mağdur devletin, egemenlik unsurlarını tehdit eden terör unsurlarına karşı kuvvet kullanması geçici ve sınırlı düzeyde makul karşılanırken, terör unsurlarının bulunduğu devletin egemenliğine ve bağımsızlığına karşı yürütülen faaliyetler uluslararası hukuk açısından makul karşılanmamaktadır (Topal, 2004: 161).

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin sınır komşularından biri olarak Suriye, Türkiye'nin milli güvenlik siyasetinin belirlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Türkiye-Suriye ilişkileri, Hatay Meselesi, Suriye'deki Türkmenlerin geleceği, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile başlayan su sorunu ve su sorunu ile bağlantılı başlayan Suriye'nin terörizme destek faaliyetlerine içeren dört ana başlıkta şekillenmiştir (Çimen, 2020: 5). Bununla birlikte Türkiye-Suriye ilişkilerinin şekillenmesinde Suriye krizinin bölgesel bir krize

dönüşmesinden sonra, Türkiye-ABD ilişkileri ile Türkiye-Rusya ilişkileri de önemli rol oynamıştır.

Son yıllarda Türk-Rus ilişkilerini Suriye'deki kriz kadar şekillendiren başka bir konu olmuştur. Zıt çıkarların olduğu bir kriz bağlamında, her iki ülke arasında bir ortaklık modeli ortaya çıkmıştır. Ne zaman hem Ankara'nın hem de Moskova'nın dâhil olduğu yeni bir jeopolitik kriz olsa, bu modeli neredeyse dürtüsel olarak krize uygulamaya çalışmışlardır. Diğer bir deyişle, Suriye krizi Türk-Rus ilişkilerinin mevcut şeklinden merkezi olarak sorumlu olsa da aynı zamanda benzersiz bir krizdir ve bu ilişkilerin dinamiklerinin başka bağlamlarda kolayca tekrarlanması pek olası değildir (Dalay, 2021: 7).

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Suriye, Antik Yunanlılarda üç kıtanın birleştiği yeri ifade eden bölge olarak bilinmiştir. Akdeniz'in doğu kıyılarına verilen bu isim, 20. Yüzyıla kadar Filistin, İsrail, Lübnan ve Ürdün topraklarını da kapsayan bölge olarak ifade edilmiştir. Suriye, yer altı kaynaklarının zenginliği ve jeopolitik öneminden dolayı tarih boyunca emperyalist güçlerin ilgi alanı içerisinde yer almıştır. Suriye, coğrafi konumu nedeniyle Roma, Bizans ve Osmanlı gibi büyük medeniyetlerin izlerini taşımıştır. Hristiyanlık, Müslümanlık ve Musevilik olmak üzere üç büyük dini inanışla ilişki içerisinde olmuştur. Bununla birlikte Suriye, etnik bir zenginliğe sahiptir. Nüfusun büyük çoğunluğunu Araplar oluşturmakla birlikte Türkmenler, Çerkezler, Süryaniler, Ermeniler, Dürzîler ve Kürtler Suriye'de varlık göstermektedir. Suriye'de Araplardan sonra en büyük grup Kürtlerdir. Genel olarak aşiretler şeklinde yaşayan Kürtler, yoğunluk olarak Suriye'de üç bölgede yaşamaktadır. Bu üç bölgeyi; Hatay ve Gaziantep arasında bulunan Afrin, Türkiye-Suriye sınırının kuzeybatısında bulunan Haseke ve Fırat Nehri'nin Suriye sınırında devam ettiği Ayn el-Arab (Kobani)⁴ bölgesi oluşturmaktadır (Sultanoğlu, 2021: 5-7).

Türkiye'nin güney komşusu olan Suriye, coğrafi olarak Anadolu yarımadasının bir uzantısı konumundadır. Türkiye'nin en uzun ve 911 kilometrelik sınır komşusu olan Suriye, Osmanlı toplum yapısına benzer özellikler taşımaktadır. Bu yönüyle Türk toplum ve aile yapısıyla sosyo-kültürel bağlara sahiptir. Dolayısıyla Türkiye-Suriye ilişkileri, tarihsel bir geçmişe sahiptir. Tüm bu ortak tarihsel geçmişe karşın iki ülke arasında geçmişin izlerini taşıyan ve günümüzde de devam eden

⁴ Ayn el-Arab bölgesi söz konusu yazar Sultanoğlu tarafından parantez içinde Cerablus olarak ifade edilmiş olup, söz konusu sehven yapılan hata düzeltilmiştir.

sorun alanları bulunmaktadır. Soğuk Savaş Döneminde Sovyetler Birliği ile yakınlaşan Suriye, o dönemden itibaren Türkiye ve Batı bloğu açısından tehdit haline gelmeye başlamıştır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren Suriye, Türkiye'nin güvenliği açısından sorun teşkil eden faaliyetler içerisinde bulunmuştur. Suriye'nin PKK terör örgütüne doğrudan veya dolaylı olarak yaptığı yardımlar ile benzer desteği sağladığı ASALA terör örgütünün Türkiye'nin diplomatik temsilcilerine karşı giriştiği saldırılar iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. 1998 yılı Ekim ayında yaşanan ve iki ülke arasındaki ilişkileri kopma noktasına getiren süreç sonrasında varılan Adana Mutabakatı⁵ ile iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır (Gaytancıoğlu, 2008: X). Bu kapsamda Suriye PKK'yı bir terör örgütü olarak değerlendirmiş, örgüte verdiği her türlü desteği keseceğini taahhüt etmiş ve örgütün Suriye'deki faaliyetleri yasaklanmıştır (Yenikeçeci, 2020: 166). Bununla birlikte iki ülke arasındaki olumlu ilişkiler, yapılan ekonomik ve teknik işbirliği anlaşmalarıyla güçlendirilmiştir (Maden, 2012: 93-94).

İlk olarak Arap Baharı'nın Suriye'deki yansıması olarak değerlendirilen ve 2011 yılında ortaya çıkan Suriye krizi, esasında ülke içindeki çok derin nedenlere dayanmaktadır. Suriye krizi, Alevilerin yönettiği Suriye hükümeti ile Suriye'nin Sünni nüfusu arasındaki mezhepsel bölünmeleri şiddetlendirmiştir (Karapetyan, 2018: 24). Suriye'nin Fransız mandası idaresinde yönetilmesi ve bu idare sonrasında ortaya çıkan otokratik yönetimler, toplumsal sorunların baskı yoluyla göz ardı edilmesiyle sonuçlanmıştır. Fransız idaresindeki Suriye içerisinde azınlık grupların ön plana çıkarılması, toplumun kendi içinde bölünmesine neden olmuştur. Halkın çoğunluğunu oluşturan Sünni gruba karşın azınlık olarak bulunan Alevilerin değerli bir konuma gelmesi ve çeşitli bölgelerde silahlandırılmaları, toplumsal bölünmeyi hızlandırmıştır. Suriye'nin bağımsızlığına kavuşmasından sonra ülke yönetimini ve ordudaki önemli pozisyonları ele geçiren Sünniler, uzun yıllar süren darbeler sürecinde kendi aralarında anlaşmazlığa düşerek birlik sağlayamamışlardır. Sünnilerin aralarında çıkan anlaşmalardan istifadeyle yeniden güç toplayan Aleviler, ülke yönetimindeki önemli pozisyonları ele geçirmeye başlamışlardır. Sonuç olarak

⁵ Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in arabuluculuk yaptığı Adana Mutabakatı ile Suriye, PKK'nın ülkesindeki faaliyetlerini durdurmuş ve PKK elebaşı Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmiştir. Bu gelişmeler üzerine Türkiye-Suriye ilişkilerinde olumlu bir hava hâkim olmaya başlamıştır. Bkz. Kaan Gaytancıoğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 4.

Suriye krizinin ortaya çıkmasının en büyük nedenlerinden biri, tarihsel süreç içerisinde süregelen mezhepsel ayrılıklar olmuştur (Özdemir, 2016: 82).

Suriye krizini ortaya çıkaran nedenler sadece mezhepsel ayrılıklarla ilgili değildir. Mezhepsel ayrılıkların yanında Suriye krizini tetikleyen nedenler arasında otokratik yönetim geleneği, ekonomik sorunlar ve politik baskılar yer almaktadır. Bununla birlikte krizin ortaya çıkmasıyla birlikte bölgede menfaati olan bölgesel ve küresel aktörlerin krize müdahalesiyle kriz daha karmaşık bir hal almıştır. Özellikle Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, İran ve Türkiye'nin doğrudan veya dolaylı olarak krize müdahalesi, krizin çözümünü daha zor bir noktaya taşımıştır (Özdemir, 2006: 83). Suriye'de devam etmekte olan kriz sürecinde farklı misyonlarla ortaya çıkan terör örgütleri, özellikle Suriye'nin sınır komşularının güvenliğini tehdit eder bir durumu ortaya çıkarmıştır. Haliyle bu durumdan en çok etkilenen ülkelerden biri Türkiye olmuştur.

Türkiye-Suriye ilişkilerini etkileyen aktörlerden biri olan ABD, özellikle 11 Eylül saldırısı sonrasında Orta Doğu'ya yönelik ilgisini arttırmıştır. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) ve 2003 yılında yaşanan Irak Savaşı ile birlikte bölgede sorunların artmasında pay sahibi olmuştur. Bu durum Türkiye-Suriye ilişkilerinin yakınlaşma sürecine girmesiyle sonuçlanmıştır. ABD'nin bölgede hâkimiyet kurma çabası, Orta Doğu ülkelerini etkilemiş ve bölgeyi istikrarsızlaştırmıştır. Bu etki en çok Türkiye-Suriye ilişkilerine yansımıştır (Gaytancıoğlu, 2008: 121-122).

2002 yılından itibaren olumlu yönde gelişmeye başlayan Türkiye-Suriye ilişkileri, bu dönemde imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasıyla birlikte karşılıklı güvenin arttığı bir sürece girmiştir. BOP kapsamında ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi, bölge ülkeleri arasında tedirginlik yaratmıştır. ABD'nin Irak'a girmesiyle ortaya çıkan istikrarsız ortam ve bu sürecin Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasına doğru dönüşmesi, Türkiye-Suriye arasındaki işbirliğinin gelişmesine neden olmuştur. 2007 yılı sonlarına doğru PKK'nın Türkiye içerisindeki eylemlerini arttırması, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından sınır ötesi askeri harekât icra etmesini gerektirmiştir. Konuyla ilgili ilk destek Suriye'den gelmiş ve iki ülke arasındaki ilişkiler dostluk noktasına ulaşmıştır (Gaytancıoğlu, 2008: 163-164).

Türkiye-Suriye ilişkilerinde 2007 yılında yakalanan olumlu hava, Suriye krizinin ortaya çıkmasına kadar inişli çıkışlı bir zeminde devam etmiştir. Suriye krizi

sonrasında Beşar Esad'ın Türkiye'nin reform ve işbirliği taleplerine olumsuz yaklaşımı ile terör örgütlerine olan desteği, iki ülke ilişkilerinin çıkmaza girmesiyle sonuçlanmıştır.

Suriye'de ortaya çıkan kriz sonucunda Türkiye'nin sınır güvenliğinin tehdit edilmesi kabul edilebilir bir durum değildir. Nitekim uluslararası hukukta her devlet, kendi ülkesindeki terör unsurları tarafından başka bir ülkeye yapılacak terör eylemlerine izin vermeme yükümlülüğüne sahiptir. Bu noktada ifade edilen husus terör faaliyetlerini desteklemek ve müdahil olmaktan ziyade izin vermeme hususudur. Bununla birlikte her devlet, diğer devletlere karşı eylemde bulunan terör unsurlarının kendi ülkesinde örgütlenmesini veya ülkelerini eğitim maksadıyla kullanmasını önleme yükümlülüğüne sahiptir. Ayrıca her devlet, kendi ülkesindeki terör unsurlarının ülkesindeki yabancı devlet vatandaşlarına karşı yürüteceği eylemleri de engelleme yükümlülüğünü taşımaktadır. "Dolaylı destek vermeme yükümlülüğü" olarak ifade edilen bu yaklaşım (Topal, 2004: 137-138) Suriye krizinde Türkiye'ye yönelik ortaya çıkan terör eylemlerine karşı Suriye rejimi tarafından göz ardı edilen bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir.

Uluslararası toplumun terör ve terörizm kavramlarının tanımı üzerinde ortak bir mutabakata varamaması, dünya üzerindeki terörizmle mücadelede başarı sağlanamamasıyla sonuçlanmış ve karşılaşılan durumlarda devletleri kuvvet kullanmaya sevk etmiştir. Devletler, ulusal güvenliklerini tehdit eden bir terör eylemiyle karşı karşıya kaldıklarında genellikle tek taraflı olarak kuvvet kullanmayı tercih etmektedir. Uluslararası toplumun terörizmle mücadele konusunda mutabakata varamaması, tek alternatifin mağdur devlet tarafından kuvvet kullanma olduğu konusunda yaygın bir kanaat oluşmasına neden olmuştur. Alınan tek taraflı önlemler uluslararası hukukta yerindelik açısından tartışmalara neden olmaktadır. Terörizmle mücadele konusunda aktif davranan ve tek taraflı olarak kuvvet kullanan devletler, genellikle diğer devletler tarafından ülke bütünlüğüne ve bağımsızlığına zarar verdiği ile sivilin kaybına neden olduğu gibi gerekçelerle eleştirilere maruz kalmaktadır. Bununla birlikte gerçekleştirilen askeri harekâtlar sonrasında terör örgütü elebaşlarının, uluslararası toplumun ilgili örgütten menfaat temin eden ülkeleri tarafından sempatik gösterilmesi ve zaman zaman kahramanlaştırılması gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir (Topal, 2004: 274).

Suriye krizi örneğinde olduğu gibi Suriye'deki terör unsurlarının Türkiye'nin sınır güvenliğini tehdit edecek eylemlere girişmesi ve Suriye rejimi tarafından ülkedeki terör unsurları faaliyetlerinin engellenmediği gibi Suriye'yi saldırılarını gerçekleştirilecekleri bir üs olarak kullanmaları, Suriye'nin sorumluluğunu doğuran bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin mağdur bir devlet olarak kendi güvenliğini tesis etmek amacıyla ve meşru müdafaa hakkının şartlarına uygun olarak Suriye'deki muhtelif stratejik hedeflere karşı kuvvet kullanması meşru hale gelmektedir (Topal, 2004: 156).

BM Antlaşmasının 51. maddesinde düzenlenen “meşru müdafaa hakkı”nın koşulları; “gereklilik”, “orantılılık” ve “silahlı saldırı” olarak ifade edilmiştir (Öğütçü, 2019: 42). Bu koşullarla birlikte BM Güvenlik Konseyi'ne “bildirim” zorunluluğu da bulunmaktadır. Meşru müdafaa hakkının kullanılması, söz konusu bölgede Güvenlik Konseyi tarafından yeterli önlemler alınıncaya kadar sürdürülebilmektedir (Küçük, 2020: 25). Türkiye'nin Suriye'ye askeri harekâtlar yoluyla müdahalesi, bölge şartları ile meşru müdafaa hakkının koşulları göz önüne alındığında, uluslararası hukuka uygun olarak değerlendirilmektedir.

1.3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Strateji kavramı, varlığını sürdürme, daha ileriye götürme ile korumaya yönelik tutum ve eylemleri içerir. Bununla birlikte varlığını sürdürürken ortaya çıkan tehditlerin bertaraf edilmesine yönelik uygulamaları da içermektedir. Varlığını sürdürme konusunda tereddüt taşıyan her aktör kendi varlığını sürdürme kapasitesine yönelik değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu noktada amaçlar ortaya koyulur ve amaçların gerçekleşmesini engelleyen unsurlar tespit edilir. Böylelikle amaçların gerçekleştirilmesine ve amaçlara ulaşmayı engelleyen faktörlerin ortadan kaldırılmasına yönelik stratejiler geliştirilecektir (Çimen, 2020: 6).

Jeopolitik (siyasi coğrafya) kavramı özellikle 19. Yüzyılın ortalarından sonra yapılan çalışmalarda daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Bu kavramın esasını dünyadaki politik güç merkezlerinin dağılımı belirlemektedir. Dünyadaki politik güç merkezlerinin dağılımına göre dünya politikası da belirlenmektedir. Bu nedenle güç merkezlerinin tarihin çeşitli dönemlerinde değişikliğe uğramasıyla birlikte jeopolitik yaklaşımlarda da değişiklikler yaşanmıştır. Jeostrateji kavramı ise bir ülkenin veya bölgenin dünya üzerindeki konumunun askeri açıdan taşıdığı önemiyle alakalıdır. Bir

ülkenin veya bölgenin jeopolitik unsurları onun jeostratejik değerinin de belirlenmesine rol oynamaktadır. Bu noktada Anadolu'nun üç kıtayı birleştiren bir bağlantı konumunda olması ve kuzey-güney ile doğu-batı ekseninde bir bağlantı unsuru olarak yer alması onun jeopolitik ve jeostratejik değerini arttırmaktadır. (Çimen, 2020: 8-9).

Suriye'nin Anadolu yarımadasının bir uzantısı konumunda olması, Türkiye ile Suriye'nin jeopolitik ve jeostratejik açıdan benzer özellikler taşıdığını göstermektedir. Aynı zamanda tarihsel bağlar ve sosyo-kültürel yapı olarak iki ülke benzer özellikler göstermektedir. Tüm bu ortaklıklara rağmen iki ülke arasında süregelen bir takım anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Genel olarak Hatay meselesi, su sorunu ve terör sorunu üzerine ortaya çıkan anlaşmazlıklar zaman zaman çözümlenmiş gibi gözükse de Türkiye-Suriye ilişkilerine çoğunlukla gerginlik hâkim olmuştur. İki ülke arasında mevcut olan sorun alanlarının Adana Mutabakatı⁶ ile ortadan kalktığı değerlendirilmiş fakat 2011 yılında ortaya çıkan Suriye krizi ile sorunların esaslı şekilde çözülmemiş olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte Suriye'de yaşayan Türkmenlere karşı uygulanan asimilasyon politikası, iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginliği arttırmıştır (Gaytancıoğlu, 2008: 52).

Uluslararası politik ilişkileri açıklamaya çalışan kuramlar, konuyla ilgili çalışan araştırmacılara yol göstermekle birlikte kuramın içeriğine göre araştırmacıların belli bir noktaya odaklanmasına neden olur. Bununla birlikte her kuram kendi fikirlerinin doğru olduğunu çeşitli ispat ve örnekler yoluyla kabul ettirmeye ve böylelikle güvenilirliğini arttırmaya çalışır. Dolayısıyla uluslararası politikada mutlak doğru olduğu kanıtlanan tek bir kuram yoktur. Her vakanın özelinde konuyu

⁶ Türkiye-Suriye ilişkileri, 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile birlikte olumlu bir sürece girmiştir. Suriye, Türkiye'nin terörle mücadelesine yönelik bir takım taahhütlerde bulunmuş olup, Adana Mutabakatının kapsamı şu şekildedir:

- "Suriye kendi topraklarından Türkiye'nin güvenlik ve istikrarını tehlikeye atacak eylemlere izin vermeyecek.
- Suriye, PKK'nın silah, lojistik ve mali destek sağlamasına ve propaganda faaliyetlerine izin vermeyecek.
- Suriye, PKK'yı terör örgütü olarak ilan etmiştir. Suriye, diğer terör örgütlerinin yanı sıra PKK ve uzantılarının topraklarındaki faaliyetlerini yasaklamıştır.
- Suriye, PKK'nın topraklarında eğitim kampı kurmasını ve ticari faaliyetlerde bulunmasını yasaklamıştır.
- Suriye, PKK üyelerinin transit yollarla üçüncü ülkelere gitmesine izin vermeyecektir.
- Suriye, PKK liderlerinin topraklarına girmesini engelleyecek ve gümrük yetkililerine bunun için talimat verecektir." Bkz. "Adana Mutabakatı Nedir?", **BBC News**, 02 Mart 2020, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46996917>, 10 Nisan 2020.

anlamlandırmamıza kılavuz olabilecek kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır (Ertoý, 2019: 2). Çalışmada uluslararası politik ilişkilerin anlamlandırılmasına kılavuzluk eden kuramlar arasında yer alan neorealist kuramdan istifade edilmiştir. Neorealist kuram, realist kuramın geliştirilmesi sonucu ortaya koyulan fakat realist kuramın temel düşüncelerine bağılı olan bir kuramdır.

Realist kurama göre güç kavramı uzun bir süre sadece askeri bir araç olarak görülmüştür. Ancak ABD-Vietnam Savaşı gibi birkaç savaş ve diğler öngörüleemeyen olaylar bu kuramı itibarsızlaştırmıştır. Çünkü askeri açıdan güçlü ABD, Vietnam gibi küçük bir devleti yenememiştir. Bu nedenle güç kavramı, daha sonra askeri yetenek ve strateji ile farklı değişkenler ve kurumlarla birlikte farklı bir perspektifte tanımlanmıştır (Avcı, 2018: 11).

Realist kuramcılar, ulusal güvenliğin en önemli aktörünü “devlet” olarak tanımlar. Aynı zamanda ulusal güvenlik, uluslararası politik ilişkilerde en önemli unsurdur. İdealizm kuramının ütopyacı bir yaklaşımı benimsemesi ve dünya savaşlarını öngörememesi, realizm kuramının gelişmesine neden olmuştur. Realizm kuramı, Soğuk Savaş dönemine kadar uluslararası politik ilişkileri açıklama noktasında büyük ölçüde yeterli olmuştur. Bu dönemden sonra realist kuramın geliştirilerek ifade edildiği neorealist kuramcılar önem kazanmaya başlamıştır. Neorealist kuramcılar, tıpkı realist kuramcılar gibi uluslararası yapının anarşik olduğuna dair olan düşünceyi kabul etmişlerdir. İki kuramın ayrıldığı nokta, realist kuramcıların anarşinin sebebini “insanın doğası” olarak görmeleri, neorealist kuramcıların ise anarşinin sebebini “uluslararası sistemin yapısı” olarak görmeleri olmuştur (Özdoğan, 2019: 8-9).

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği’nin dağılması yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan uluslararası düzen ve bunun devlet stratejileri üzerindeki etkileri hakkında bazı yargılara ulaşmak için yeterli zaman geçmiştir. Uluslararası politika alanındaki uzmanların çoğu dünya siyasetindeki bu değişikliği memnuniyetle karşılasa da az sayıda kişi, iki kutupluluğun ortadan kalkmasının savaş riskini artıracığı ve daha birçok ülkeyi nükleer silah aramaya teşvik edeceği konusunda en başından beri kötümser davranmıştır. Bu karamsar görüş, herhangi bir bilim insanı grubuyla sınırlı kalmamıştır ancak özellikle neorealist kuramın savunucuları arasında sıklıkla telaffuz edilmiştir (Kramer, 1998: 1).

Şiddet yoluyla halk arasında korku ve panik yaratma amacına sahip olan terör faaliyetleri, son yıllardaki en büyük uluslararası sorunlardan biridir. Terör faaliyetlerinin bir türünü oluşturan etnik terör, bu kapsamda Orta Doğu'daki istikrarsızlığın sebepleri arasındadır. Etnik terörün hedefi, bağımsız bir devlet kurma veya etnik bir gruba ayrıcalık verilmesine yöneliktir. Bununla birlikte bazı siyasi hedeflere ulaşmak da etnik terörün amaçları arasındadır. Devletlerin etnik terörü ortadan kaldırmak amacıyla aldığı sert tedbirler, etnik terör faaliyeti içerisinde bulunan unsurların toplumdaki ayrışmayı sağlamalarını kolaylaştırmadığıdır. Bununla birlikte üzerinde etnik terör faaliyeti yürütülen bir ülkeyle alakalı menfaati olan ülkeler, terör unsurlarına destek verebilmektedir. Hal böyle olunca güvenliğini sağlama kaygısında olan devletlerin terörle mücadelede etmesi güçleşmektedir (Baharçipek, 2000: 24-25).

Soğuk Savaş sonrası dönemde, devletlerin güvenlik politikalarını etkileyen unsurlar arasında, kimlik ve kültür farklılığından kaynaklı sebepler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bireylerin kendilerini tanımlama biçimleri, kendi sosyal yaşantılarının ötesinde içerisinde yaşadıkları devleti de etkilemeye başlamıştır. Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan Irak-İran Savaşı, mezhepsel özelliklerin ön planda olduğu bir savaş olmuştur. Bununla birlikte 2003 yılında ortaya çıkan İkinci Körfez Savaşı, ABD Başkanı George Bush tarafından "Haçlı Seferi" olarak nitelendirilmiştir. Yine bu süreçte ortaya çıkan Balkanlar, Afganistan ve Orta Doğu'daki çatışmalar, etnik ve dinsel temelli olarak ortaya çıkmıştır. Suriye krizi de benzer şekilde etnik ve dini temelli ayrımların sonucunda ortaya çıkmıştır. Yerelde başlayan çatışmalar çok kısa süre içerisinde ulusal ve uluslararası düzlemlere doğru kaymaktadır. Her ülkenin çıkarına hizmet eden farklı yapı ve grupların bulunması, çatışmaların karmaşık bir hal almasına ve uzlaşma sürecinin uzamasına neden olmaktadır (Özdoğan, 2019: 11).

Soğuk Savaş sonrası süreçte bağımsızlıklarını kazanan devletlerle birlikte uluslararası politikada göç, çevre sorunları ve insan hakları gibi yeni sorun alanları ortaya çıkmıştır (Bakan, 2002: 432).

Soğuk Savaş sonrası dönemin güvenlik açısından en önemli özelliği, düşmanın tespit edilmesinde geçmişe kıyasla yaşanan güçlülüdür. Düşman, belirginlikten uzak ve planlarını gizli yapan bir unsur haline gelmiştir. Bu durum devletleri güvenlik noktasında daha tedirgin bir pozisyona sokmuştur. Söz konusu

süreçte istihbaratın önemi artmış ve istihbarat kaynakları belirsizleşmiştir. Kuşkusuz bu sürecin en önemli örneklerinden biri ABD’de meydana gelen 11 Eylül saldırısıdır. Bu olayla birlikte uluslararası politikada terör kavramı, Soğuk Savaş sonrasında etkisini kaybettiği düşünülen devletin önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Devletler terörün hâkim olduğu olaylara müdahale edebilmek için bir mücadele içerisine girmiştir (Özdoğan, 2019: 12).

Türk dış politikasında Soğuk Savaş dönemi sonrasında ortaya çıkan gelişmeler, yeni bakış açılarının geliştirilmesi gerektiğini gözler önüne sermiştir. Bu kapsamda Türk dış politikası, Osmanlı tarihsel mirasıyla yüzleşmek, ülkedeki etnik yapıların varlığını göz ardı etmemek, gelecekte NATO ile ortaya çıkabilecek bir soruna karşı NATO’ya alternatif olabilecek ittifaklar gerçekleştirmek, Ermeni sorunu ve Suriye ile geçmişten gelen sorunlardan kaynaklı ayrılıkçı etnik temelli terör unsurlarına karşı dikkatli olmak, Balkanlar ve Orta Doğu’da ortaya çıkacak istikrarsızlıklara karşı hazırlıklı olmak, kültürel ve tarihi geçmişi nedeniyle Orta Asya’da ortaya çıkacak fırsatlara karşı yakın işbirliğinde bulunmak gibi konularda yeni bakış açıları geliştirmek durumunda kalmıştır (Yenikeçeci, 2020: 74-75).

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. REALİZM KURAMI

Realizm kuramı, uluslararası politikada devletlerin birbiriyle olan ilişkilerini anlamlandıran en eski⁷ kuramlardan biridir. Kuramın temelinde aktör olarak “devletler” yer almaktadır. Realist kuram, devletler arası ilişkilerde anarşinin hâkim olduğunu savunur. Fakat buradaki anarşi kavramı bir düzensizlik olmayıp uluslararası düzeni ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır. Anarşi kavramı, devletler arasındaki rekabeti önceleyen ve işbirliği konusunda temkinli davranılmasını gerektiğine vurgu yapan bir kavramdır. Realizm kuramı, ulusal çıkarların güç mücadelesiyle sağlanacağını savunur. Bu kurama göre devletin üzerinde hiçbir varlık yoktur. Uluslararası kurumlar sadece devletler arası işbirliğini sağlamaya yarayan birer araç olmanın ötesinde değildir. Bu nedenle realist kurama göre bir devletin gücü, onun toplam yeteneği ile ölçülmektedir (Düzgün, 2020: 256).

Thukydides’in *Peloponnesos Savaşı* isimli çalışması, Atina ve Sparta arasında yaşanan güç mücadelesini anlatmasıyla, uluslararası politikada güç kavramına değinen ilk çalışmalardan biri olmuştur. Eserin değeri, güç mücadelesini günümüzdeki anlamına yakın olarak açıklamasıyla ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte çalışmada güç kavramı üzerine yapılan değerlendirmelerin zaman içerisinde gücün değişmeyen karakterini ön plana çıkarması, çalışmanın değerini arttırmaktadır (Sancak, 2015: 8-9).

İtalyan diplomat ve filozof Niccolo Machiavelli (15. Yüzyıl) ve İngiliz filozof Thomas Hobbes (16. Yüzyıl), görüşlerini ifade ederken realizm ve pragmatizmi bir zemin olarak kullanmışlardır. Machiavelli, erdem ve etik gibi değerlerin siyasetin ve devletler arası ilişkilerin ayrılmaz bir parçası olarak görüldüğü bir zamanda doğmuştur. Bu inancı değiştirerek moderniteyi başlatmış ve siyaseti etik ile ahlaktan ayırmıştır. Tüm araçların (ahlaki ve ahlaki olmayan) belirli siyasi amaçlara ulaşmak

⁷ Kuramın en eski kuramlardan biri olması, Milattan Önce 424 yılında Atinalı bir general olan Thukydides’e dayanmaktadır. Thukydides, *Peloponnesos Savaşı* isimli çalışmasıyla uluslararası politikada realizmin ilk temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Güç kavramına atıfta bulunan Thukydides gücü, zenginliğin birikimi ve denizlerde hâkimiyet olarak kabul etmiştir. Bkz. Mustafa Dinçer, “Uluslar Arası İlişkiler Teorilerinde Güç Olgusu”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 52.

için haklı olduğunu ve araçları haklı çıkaran amaçlar olduğunu savunmaya devam etmiştir. Yunan sofistlerinden beri Avrupa'da böyle bir ahlak reddi görülmemiştir. *The Prince* adlı kitabının 15. bölümünde, Hristiyanların ve Yunanlıların ütöpik gerçeğine karşı, hissedilen ve yaşanan gerçekliğe atıfta bulunmuştur. Machiavelli hayatı boyunca istikrarsızlık ve savaşlar görmüş ve kitabı *Prens* aracılığıyla krala güç, düzen ve istikrarın korumasını tavsiye etmiştir. Eserinin ana teması devletin bekası ve devletin kendisini korumaktan daha yüksek bir görevi olmadığıdır. Devletin önceliği ve bekası, uluslararası politikada realist yaklaşımın temel ilkelerinden biridir (Sharma and Nafey, 2021: 107).

Realizm, dünyayı gerçekleşmemiş bir ideal olarak değil olduğu gibi gören bir ilkedir. Uluslararası politikaya uygulandığında, güvenlikleri ve hayatta kalmalarını garanti altına almak için güç peşinde koşan devletlerin çatışmalı bir dünyasını ifade eder. Realistler bu nedenle güç dağılımını, devlet davranışının ve uluslararası istikrarın ana belirleyicisi olarak görürler. Uluslararası politikanın realist vizyonu, devletlerin hayatta kalmanın belirsiz olduğu anarşik bir uluslararası ortamda etkileşime girdiğini savunur. Güç, hayatta kalmak için temel gereklilik olduğundan, devletler çıkarlarını güç açısından tanımlar ve güçlerini diğerlerine göre sürekli olarak değerlendirir. Etkileşimlerinden ortaya çıkan şey, uluslararası siyasette düzen, düzenlilik ve istikrarın tek temeli olan bir güç⁸ dengesidir (Stein, 2001: 12812). Fakat realist kuramın ifade ettiği anarşi ortamı, doğa durumundaki insanla özdeşleştirilmiştir. Dolayısıyla insan doğa durumunda nasıl akılcı davranabiliyorsa devletler de kendi varlıklarının devamı için akılcı davranacaklardır (Şöhret, 2012: 299).

Realizm kuramı, 1. Dünya Savaşı sonrasında (Özdoğan, 2019: 6) özellikle 1930'lı yıllarda barışa dayalı bir dünya düzenini amaçlayan idealizm⁹ kuramının

⁸ Güç kavramıyla ilgili tanımlarda genel olarak iki temel zorluk bulunmaktadır. Bunlardan ilki, tanımın belirsizliği ve geniş kapsamlı olması nedeniyle gücü etkileyen çok sayıda unsurun dikkate alınması gerektiği ile ilgilidir. Genel olarak bir devletin sahip olduğu nicelik ve niteliğe yönelik her unsur güç kavramının kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bununla birlikte bu unsurlara sahip olmanın güçlü olmak anlamına gelmediğini savunanlar da mevcuttur. Tanımlarda ortaya çıkan ikinci zorluk, güç kavramının zamana ve devletler arası ilişkilerin niteliğine bağlı olarak değişen göreceli yapısıdır. Örneğin iletişimin gelişmiş nitelikte olmadığı geçmiş dönemde askeri unsurlar bir güç unsuru olarak kabul edilirken, küreselleşmenin getirdiği yeniliklerle birlikte ekonomik faktörler ve devlet dışı aktörler ön plana çıkmaya başlamıştır. Konuyla ilgili bkz. Haluk Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, s.113-144.

⁹ Uluslararası politikada idealizm kuramı, bu disiplinin kurucu teorisi olarak kabul edilmekte olup, yüzyıllara dayanan felsefi temeliyle özellikle iki dünya savaşı arası dönemde (1919-

sorgulanmasıyla¹⁰ ortaya çıkmıştır. Realizmin teorik bir perspektifle genişletilmesinde, Soğuk Savaş döneminden bir realist olan Hans J. Morgenthau'nun önemli payı bulunmaktadır. Morgenthau¹¹, Almanya'da faşizmle karşı karşıya kalan bir mülteci olarak ABD'ye ulaşan bir Yahudidir. Kişisel deneyimleri nedeniyle, idealist uluslararası politika yaklaşımında yansıtılan eğilimlerle başa çıkmak için totaliterliğe ve zayıf dış politika yöntemlerine şiddetle karşı çıkmıştır. Morgenthau, bu konuda Hobbes'tan etkilenmiş ve çatışmanın ana nedeninin insanın hükmetme arzusu olduğunu savunmuştur (Sharma and Nafey, 2021: 108).

Uluslararası politik sistemdeki sorunlara Milletler Cemiyeti'nin bir çözüm getirememesi ve arkasından gelen 2. Dünya Savaşı¹² ile birlikte ortaya çıkan yeni düzenin idealizmin savunduğu gibi "olması gereken" sistemden uzak olduğu düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Bu noktada uluslararası politik sistemin, "olması gereken" değil "güç ilişkileri etrafında şekillenen" bir sistem olduğu realizm kuramı tarafından savunulmuştur (Uğrasız, 2003: 143). Dolayısıyla realizm kuramı, bireysel failerin şahsi niteliklerinden ziyade yapılandırılmış sosyal ilişkilerden oluşan bir düzeni ön plana çıkarmaktadır (Kolasi, 2018: 954).

Realizm, uluslararası politikanın rekabetçi ve çatışmacı doğasını vurgular. Devletler ya sürekli savaşa hazırlanırlar ya da birbirleriyle savaş halindedirler. Güç dengesindeki olumsuz değişimlere karşı iç seferberlik ve bu yetersiz kalırsa dış uyumla denge sağlanır. Realizmin "kendi kendine yardım" (self-help) sisteminde

1939) etkili olmuştur. Bkz. Ramazan Gözen, "Giriş: Uluslararası İlişkiler, Teori ve Türkiye Tecrübesi", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Der. Ramazan Gözen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.15-30. İdealizm ve realizm arasındaki tartışma, uluslararası politikadaki büyük tartışmalardan biri olarak kabul edilmektedir. Bkz. Çağla Gül Yesevi, "Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında Sosyal İnşacılık Yaklaşımının İncelenmesi", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2021, s. 69.

¹⁰ İdealizm kuramının sorgulanması, 2. Dünya Savaşı ve sonrasında gelişen olaylar neticesinde hız kazanmıştır. Bu süreçte ideal bir uluslararası sistemden uzak olarak ortaya çıkan gelişmeler, realist kuramın gelişmesine neden olmuştur. Uluslararası politikaya yön veren bu akım, Morgenthau'nun 1948 yılında ilk baskısı yayınlanan çalışmasıyla fikri zenginliğe kavuşmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Second Edition, New York, Alfred A. Knopf, 1949.

¹¹ Morgenthau'ya göre tüm insanlarda bulunan gücü elde etme hedefi, sosyal yaşama ait bir düşüncenin nihai boyutunu ortaya koymaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Hans J. Morgenthau, **Scientific Man versus Power Politics**, London, Latimer House, 1947.

¹² 2. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisi, uluslararası politikadaki tartışmaların realist kuram lehine sonuçlanmasına neden olmuştur. Bkz. Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2004, s. 36.

kendine güven tercih edilir, ancak ortak bir tehditle yüzleşmek için başkalarıyla ittifak kurmak geçici olarak gerekli olabilir. Dolayısıyla işbirliği kısa ömürlüdür, yalnızca ortak tehdit olduğu sürece devam eder ve ortak değerlerin veya ideolojinin değil ortak çıkarların bir işlevidir. Bu nedenle realizm, 1939'daki Nazi-Sovyet Paktı gibi tamamen zıt siyasi sistemler arasındaki ittifakları kolayca açıklayabilir. Sonuç olarak, güç dengesindeki olumsuz değişimlere yanıt olarak seferberlik ve uyum, sistemi dengeye döndürür. Bu nedenle uluslararası politikada güç dengeleri tekrarlanır ve yeniden ortaya çıkar (Stein, 2001: 12812).

Realizm kuramı, güç, menfaat ve barış kavramları ile birlikte ifade edilmektedir. Bu kurama göre devletler kendi menfaatleri doğrultusunda bir barış düzeni tasarlamaktadırlar. İnsan tabiatı ve anarşiyi esas alan realizm kuramı, devletlerin tek taraflı hareket edeceği ve güvenliklerini sağlamaya yönelik gücü elde bulundurarak güvenlik endişelerini ortadan kaldırabilecekleri bir düşüncüyü benimsemektedir. Egemen devletler topluluğunun üzerinde fikir birliği yaptığı uluslararası mutlak bir barış mümkün değildir. Bu kurama göre uluslararası barış ancak hâkim konumdaki bir aktöre göre mümkün olabilecektir. Ulusal barış ise ülke içinde merkezi siyasi otoritenin hâkimiyet kurabildiği ölçüde mümkündür. Uluslararası düzlemde tüm devletlerin otoritesine bağlı olduğu bir üst aktör bulunmadığı için uluslararası barış, sınırlı düzeyde gerçekleşecektir. Realizm kuramına göre uluslararası barış, egemen bir aktörün liderliğinde uluslararası politik sistemde güç dengesi¹³ oluştuğunda mümkün olacaktır. (Sandıklı ve Kaya, 2013: 67-68).

Bir devletin özellikle askeri açıdan güçlü olması, onun diğer alanlarda da güçlü olabileceği bir takım potansiyeller gerektirmektedir. Ekonomik olarak gelişmeyen, endüstriyel kapasitesi düşük, moral değerleri güçlü olmayan bir devletin

¹³ Güç dengesi kavramı, uluslararası ilişkiler literatüründe genellikle "güvenlik ikilemi" kavramıyla açıklanır. Güvenlik ikilemi, bir devletin kendisini savunmak için aldığı tedbirlerin diğer devletler tarafından kendilerine yapılacak bir saldırının emareleri olarak algılanması ve diğer devletlerin buna karşı aldığı tedbirlerin ilk devlet tarafından kendisine yapılacak bir saldırı emaresi olarak değerlendirmesidir. Bu durum iki temel kaynaktan ortaya çıkmaktadır. İlk olarak devletler arasında üst bir otorite bulunmadığı için gelecek hakkında belirsizlik hâkimdir. İkinci olarak devletlerin birbirlerinin gerçek amaçlarını kestirmede yaşadığı zorluk söz konusudur. Bu nedenle devletler rakiplerini gözetererek bir güç dengesi içerisinde bulunmaya çalışır. Güvensiz bir ortamı ifade etmek için kullanılan kavram da "güvenlik ikilemi" kavramı olmuştur. Bkz. Lale Rüstemova, "Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Neo-Realizme Bakış: Kenneth Waltz ve John Mearsheimer Örneğinde", Lisans Bitirme Tezi, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi, Bakü, 2017, s. 25-26.

askeri açıdan güçlü olması çok beklenen bir durum değildir. Söz konusu güç unsurları birbirlerinden ayrılmaz özelliklere sahip ve bir devletin güçlü olarak değerlendirilmesinde etken olan hususlardandır (Dinçer, 2004: 17).

Devletlerin merkezi aktörler olarak güvenliğin başlıca kaygı ve gücün temel araç olarak vurgulanmasındaki fikir birliğine rağmen realist kuramın özünde bir miktar kafa karışıklığı ve anlaşmazlık vardır. İlk olarak, teorinin pozitif mi yoksa normatif mi olduğu konusunda bir karışıklık vardır. Realistler tipik olarak kendi teorilerinin sistemin gerçekte nasıl çalıştığına dair olumlu bir teori olduğunu iddia etmiş ancak birçoğu belirli ülkelerin dış politikalarını eleştirmek için realist ilkeleri de kullanmıştır. Politikacıların bu argümanı benimsemeleri de kafa karışıklığına neden olmuştur. İlk olarak güç dengesi terimi gevşek bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve hemen hemen her güç tasarımı uygulanmıştır. İkincisi, realizmin niyet yoluyla mı yoksa ondan bağımsız olarak mı (istenmeyen bir sonuç olarak) işlediği konusunda bilim adamları arasında bir anlaşmazlık vardır. Güç dağılımının istikrarı belirlediğine dair anlamaya rağmen bilim adamları farklı güç konfigürasyonlarının göreceli istikrarı konusunda anlaşamamıştır. Güç dengesi geleneği içinde bazı akademisyenler iki kutupluluğu daha istikrarlı bulurken, diğerleri çok kutuplu sistemleri daha kararlı bulmuştur. Çoğu akademisyen uluslararası sistemin dengeye eğilimli olduğu ve hegemonya ile tek kutupluluğun mümkün veya sürdürülebilir olmadığı konusunda hemfikir olsa da bazıları sistemin dengeden ziyade güç üstünlüğüne yöneldiğini ifade etmiştir (Stein, 2001: 12813-12814).

Realizm kuramına göre devletler anarşik düzen içerisinde gelecekteki koşulları öngöremez. Bu nedenle devletler bu sistemde sadece kendilerine güvenirlere. Ulusal çıkarların savunulması amacıyla bir devlete yardım edebilecek olan yine o devletin kendisidir. Devletlerin uluslararası sistemdeki öncelikli kaygısı hayatta kalmaktır. Devletin hayatta kalması ise realist kuramcılara göre ancak devletin güçlü olmasıyla mümkündür. Bu düşünceleri savunan realistler genellikle uluslararası politikanın kötümserleri olarak görülmektedir. Ancak realistler dünyayı olması gerektiği gibi değil olduğu gibi değerlendirirler. Bu nedenle kötümser olarak değerlendirilen yaklaşımlarına rağmen realist kuramcılarının esas alındığı uluslararası politik düzenin yorumlanmasının daha gerçekçi sonuçlar verdiği değerlendirilmektedir. Realist kuramcılar, uluslararası güvenlik kavramına sıklıkla atıf yaptıkları ve bu kavramı sürekli öne çıkardıkları gerekçesiyle de eleştirilmişlerdir.

Buna rağmen dünya üzerindeki birçok uluslararası politik ekonomi düşünürleri realist bir bakış açısıyla ulusların ekonomisini yorumlamış ve bu kuram etrafında ekonomiye yön vermeye çalışmışlardır (Düzgün, 2020: 264). Küreselleşmeyle birlikte belirsizleşmeye başlayan uluslararası politik ilişkiler, sadece devleti merkez alan çalışmaların yeterli olmadığını göstermiştir (Ateş, 2009: 21).

Böyle bakıldığında, klasik realizmin sapmaları, sessizlikleri ve ihmalleri, klasik realist argümanı reddetmek ve daha sonra görmezden gelmek için veya neorealist kuramda olduğu gibi yeni geliştirilmiş ve bilimsel olarak test edilmiş bir versiyon geliştirmek için bahane olarak kabul edilemez. Bu tür tepkiler, klasik realizmin ve onun ihmallerinin, incelediğimiz dünyanın önemli yönlerini oluşturan bir geleneği aynı anda yansıttığını ve ideolojik olarak yeniden ürettiğini unutuyor. Bunun yerine klasik realist kuram, onun üretken potansiyeli, sınırları ve çarpıklıkları, modern uluslararası politik düzenin bir parçası olarak ele alınmalı, yorumlanmalı, açıklanmalı ve konuşlandırılmalıdır. Klasik realizmi bu şekilde düşünmek, konuya basit yeterlilik modelinin ötesine bakmaya başlamaktır (Ashley, 1984: 275).

Sadece dengelerin tekerrür ettiğini söyleyen saf bir realizm, çoğu zaman devletlerin dış politikasını açıklayamaz. Ayrıca kuram statiktir ve zaman içindeki değişimi açıklayamaz. Milliyetçiliğin yükselişi, sanayi devrimi, ideolojik siyasetin yükselişi, demokrasinin yayılması, iletişim, ulaşım ve devrimler gibi son yüzyılların önemli dönüşümleri realistler tarafından bir değişken olarak ele alınmamıştır. Realistler bu faktörleri, yalnızca devletlerin göreceli gücünü etkiledikleri ölçüde önemli görmüşlerdir. Bazı realistlerin dünya siyasetini etkilediğini kabul ettikleri tek dönüşüm, klasik askeri anlamda göreceli gücün önemini temelde azalttığını düşündükleri nükleer devrimdir. Teori aynı zamanda belirsiz ve kesin değildir. Güç dengesinin hesaplanmasına hangi faktörlerin dâhil olduğu ve dengenin nasıl tespit edildiği açık değildir. Belirli bir güç dağılımının dengeli olup olmadığı konusunda geniş bir anlaşmazlık olduğunda teoremin iddialarını test etmek zordur. Bilim adamları, Soğuk Savaş sırasında istikrarın ABD askeri üstünlüğünden mi ABD ile SSCB arasındaki bir güç dengesinden mi yoksa nükleer silahların varlığından mı kaynaklandığını tartışmıştır. Daha da önemlisi teori geleceğe yönelik olarak belirsizdir. Hangi güç dağılımının ortaya çıkacağını tahmin edemez sadece bu denge ortaya çıkacaktır. Dengenin geri kazanıldığı süreci de tahmin edemez. ABD'nin Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği'ni çevrelemesi, güç dengesinin

işleyişi olarak açıklanabilir. Kuram, yalnızca uluslararası sistemin kısıtlamaları varsayıldığında kesin tahminlerde bulunur. Realist kuram, küresel siyaseti yapılandıranların büyük güçler olduğunu kabul etse de uluslararası sistem küçük güçleri en çok büyükleri ise en az kısıtlayan sistemdir. Bu nedenle kuram, uluslararası politika için en önemli olduğu varsayılan büyük güçlerin davranışlarıyla ilgili tipik olarak belirsizdir. Resmi araştırmalar, realist önermelerin uluslararası işbirliği, uluslararası örgütlerin inşası ve hatta uluslararası normların ortaya çıkışı ile tutarlı olduğunu göstermiştir (Stein, 2001: 12814).

Realist kuram, uluslararası hukuk kurallarına ve soyut normlara uzak olmakla eleştirilmiştir. Kuram karşıtlarının düşüncelerine göre realist kuramın benimsenmesi durumunda, uluslararası politika sürekli olarak bir savaşın içerisinde kalacak ve devletler ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla uygun olmayan yöntemlerle güç politikalarını geliştirmeye çalışacaktır. Bu durumda toplumlar için daha uygun olan politikalar yerine ahlaki kurallardan uzak güç politikaları hâkim olacaktır. Realist kuramcılar ise güç politikalarını takip etmenin dünyanın gerçeklerine daha uygun olduğunu ve güç politikalarına tarafsız kalmanın bir aslanın avını merhametsizce öldürmesine seyirci kalmakla aynı olduğu görüşünü savunmuşlardır. Realist kuramcılara göre uluslararası politik ilişkiler, kuramı eleştirenlerin ifade ettiği derecede karamsar değildir. Çünkü onlara göre realist kuram, barış ve istikrarın sağlanması ile muhafaza edilmesi için güç dengesi politikaları önem arz etmektedir. Bununla birlikte basit bir güç dengesi oluştuğunda savaşacak taraflar bunu fark edecek ve savaşın kazananı olmayacağı gibi getirdiği birçok maliyetin de olacağını düşünerek savaşmamayı tercih edeceklerdir (Dinçer, 2004: 75-77).

Realist kuram, Antik Yunan'dan beri Liberalizm, Anarşizm, Rasyonalizm, Constructivism (Yapılandırmacılık), Marksizm gibi birçok kuram içerisinde uluslararası politik ilişkilere yön veren bir kavram olarak varlığını korumuştur. Realizmden türetilen ve onun eksik görülen yanlarını tamamlamaya çalışan kuramlar, yine realist kuramın temellerine bağlı kalarak uluslar arası politik ilişkileri anlamlandırmaya çalışmıştır. Kuramın ardılları olan neorealist kuram, realist yaklaşıma uluslararası sistemin yapısını ilave etmiştir. 1998 yılında Gideon Rose tarafından ortaya koyulan neoklasik realist kuram ise tüm bu düşüncelere ulusal ve yerel faktörleri ilave etmiştir. Böylelikle realist kuram, ardılları tarafından geliştirilmiş

ve uluslararası politik ilişkilerin anlamlandırılmasında temel kuramlardan biri olmaya devam etmiştir (Alpogan, 2019: 1-2).

2.2. NEOREALİZM KURAMI

Uluslararası politikada “yeni-gerçekçilik” ya da “yapısal gerçekçilik” olarak adlandırılan neorealizm, uluslararası politika tarihinin teorik olarak sağlam temellere sahip teorilerden biri olarak kabul edilir. Güç, anarşi ve paylaşım kavramları etrafında realist bakış açıları, yeteneklerimizin en erken biçimlerinde zaten bir yer edinmişti. Thucydides, Machiavelli ve Hobbes gibi figürler aracılığıyla toplum bu etkileşimi analiz ederek devletler arasında, uluslararası sistemin özelliklerini ilk kez ifade eden “klasik realizm” teorisini tasarladı. Bu yazarlar tarafından tasarlanan “klasik realizm”den yola çıkan teori, daha sonra bilim adamları tarafından desteklenen “neorealizm” teorisinde geliştirilmiştir. Bu bağlamda, neorealizm teorisi, uluslararası politikanın durumunu ve devletlerin davranışının anarşi, güç ve çıkar temelli bir yaklaşım açısından yorumunu vermektedir. Neorealizm, özellikle Avrupa Birliği (AB) denge ve yeteneklerinin dağılımından başlayarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve transatlantik ilişkileri açıklamaktadır. Neorealizm kuramı genel olarak Waltz¹⁴, Mearsheimer¹⁵ ve Gilpin’in¹⁶ düşünceleri etrafında şekillenmiştir (Marcellino, 2020: 1-2).

Thomas Hobbes’un *Leviathan* adlı kitabı, Kenneth Waltz gibi neorealistler üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur. Hobbes, klasik siyaset felsefesi geleneğini kırmak isteyen entelektüel düşüncenin bir parçasıdır. İdealizm, bireylerin rasyonel ve ahlaki olduğuna ve doğru ile yanlış ayırt etme yeteneğine sahip olduğuna inanan bir felsefenin parçası olmuştur. Hobbes, insanların bencil, kötü ve vahşi olduklarından bahsetmiş ve ölene kadar güç elde etmek için sabırsızlandıklarını ifade ederek bu iddiayı reddetmiştir. Toplumlar oluşmadan önce bireylerin içinde kaldıkları varsayımsal “doğa durumuna” atıfta bulunmuştur. Bu durum, bireyleri koruyacak bir

¹⁴ Waltz’un kuramla ilgili düşüncelerini ifade ettiği çalışmasıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Kenneth Waltz, **Theory of International Politics**, Reading MA, Addison- Wesley, 1979.

¹⁵ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. John Mearsheimer, **The Tragedy of Great Power Politics**, New York, Norton, 2001.

¹⁶ Kuramla ilgili düşünceleri ve detaylı bilgi için bkz. Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1981. Gilpin, gücün sistem içinde adaletsiz dağıtıldığı, dolayısıyla ulusal çıkarını arttırmak isteyen güçlü devletler arasındaki ilişkilerin, sistemin yapı ve karakterini belirlediği sonucuna ulaşmıştır. Bkz. Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2004, s. 49.

hükümetin olmadığı ve herkesin her şeye hakkı olduğu bir durumdur. Bu düşünceye göre bireyler kazanç elde etmek ve kendilerini güvence altına almak için birbirlerine saldırabilir ve başkalarına ait alanları işgal edebilirdi. Bu, herkesin herkese karşı savaş durumudur. Hobbes, böyle bir doğa durumunun tüm bağımsız uluslar arasında da her zaman var olduğunu ifade etmiştir. Böyle bir hükümetin yokluğunda uluslararası düzeyde anarşi ortaya çıkacaktır. Hobbes'un insan doğasına yaptığı atıf ile uluslararası politikada anarşi ve güç politikaları konusundaki görüşleri, realist geleneğin önemli kazanımları haline gelmiştir. Ancak Hobbes'un dikkatli bir şekilde okunması, tüm realizme ilham olan görüşlerine karşı, uluslararası politikada işbirliği ve barışın mümkün olduğu düşüncesini tasavvur ettiğini ortaya koymaktadır (Sharma and Nafey, 2021: 107).

Waltz ve Gilpin de dâhil olmak üzere birçok realist kuramcı, neorealist kuramın geliştirilmesiyle ilgilenmiştir. Bu kuram uluslararası politika kuramı olarak kabul edilir ve açıkladıklarının kapsamı uluslararası sistemde ortaya çıkan önemli olayları içerir. Elbette bu durum neorealist kuramcılarının devletin dış politikasını analiz etmelerini, değerlendirmelerini veya tahmin etmelerini engellemez. Bunların neden uluslararası politikadaki genel kuramlardan olduğunu göstermek için Waltz'un güç dengesi teorisi savunmasını dikkate almak faydalı olacaktır. Waltz'un güç dengesi açıklaması, özellikle uluslararası güç yapısının dengesini açıkça kaybettiği, ancak tüm büyük güçlerin güçlerini genişletemediği Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. Buna karşın Waltz eleştirmenleri, neorealist kuramın güç dengesi teorisinin, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası politika ile devletlerin eylemlerini açıklamanın veya tahmin etmenin hiçbir yolunun olmadığını savunmuştur (Feng and Ruizhuang, 2006: 118).

Waltz'un bakış açısına göre uluslararası sistem, yeteneklerin dağılımındaki değişikliklerle şekillenmektedir. Bir yapı değiştiğinde, üyeler arasındaki etkileşim kalıpları ve bu etkileşimlerin sonuçları uluslararası sistemi de değiştirmektedir. Bu düşünceye göre bir devletin gücü değiştikçe, uluslararası yapının ve dünya düzeninin anarşik doğası da değişmektedir (Özçelik, 2005: 92).

Teorilerin ürünü, genellikle önceki bir olayın açıklaması ve/veya gelecekte meydana gelebilecek senaryo için bir tahmindir. Açıklamalarına ve tahminlerine güvenerek, bir teorinin önemini yargılamak ve değerlendirmek mümkündür. Doğal olarak, bu kurallar neorealizm için de geçerlidir. Diğer taraftan neorealizm, bir

uluslararası politika teorisi olduğundan, devlet etkileşimlerinin sonuçlarını açıklamaya çalışarak işler. Önce farklı mevcut uluslararası sistemleri analiz eder ve Soğuk Savaş'ın iki kutuplu sisteminde olduğu gibi sağlamlıklarını ve uzun ömürlülüklerini tahmin etmeye çalışır. Ayrıca, NATO üyeleri arasındaki ilişkilerde olduğu gibi uluslararası sistemin bireysel birimlerin etkileşimini nasıl etkilediğini veya bunun tersini anlamaya çalışır. Gerçekten de devletler hayatta kalmak ve güç elde etmek için rekabet etmek zorunda kalmıştır. Sonuç olarak, klasik realistler gücü nihai bir amaç olarak görmüştür. Bunun yerine neorealistler, gücü nihai hedeflerine, yani hayatta kalma ve güvenlik içinde yaşama konusunda bir araç olarak görmüşlerdir (Marcellino, 2020: 5-6).

Morgenthau'ya göre kendi kendine yeten uluslar diğerlerinden daha güvenlidir. Çünkü kendilerini güvende tutabilir ve savaş zamanlarında daha uzun süre hayatta kalabilirler ve ayrıca işgali caydırırlar. Ancak hammaddelerin önemi günümüz koşullarında değişmiştir. On dokuzuncu yüzyılda her millet için kömür, demir ve petrol rezervleri önemliydi. Ancak çağımızda petrolün kaderi kömürle aynı olmuş ve teknolojinin artması ile yeni enerji kaynaklarının gelişmesi, petrolün eskiye kıyasla değerini kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla ona bağlı olan devletlerin gücünün ve etkisinin azalması çağımızda muhtemel hale gelmiştir (Avcı, 2018: 12).

Neorealizm, modern sosyal bilimlerin yöntem ve dilinin uygulanmasıyla klasik realizmi dönüştürmeye çalışmıştır. Morgenthau gibi klasik realistler tarafından kullanılan normatif yaklaşımın yerine uluslararası ilişkiler teorisinde bilim ve akıl yürütme kavramlarını kullanma girişimleri davranışsalcılığın etkisiyle ortaya çıkmıştır. 1950 ve 1960'larda, farklı geçmişlere sahip akademisyenler uluslararası ilişkileri incelemişler ve oyun teorisi ile nicel araştırma gibi yeni araştırma yöntemleri uluslararası ilişkiler araştırmalarına sızmaya başlamıştır. Üstelik 1970'lerde ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki yumuşama, iki süper güç arasındaki gerilimin azalmasına neden olmuştur. Aynı zamanda uluslararası ekonomik kurumlar ve diğer sivil toplum kuruluşları gibi yeni aktörler uluslararası siyasette öne çıkan aktörler olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler sonucunda çoğulculuk ve liberalizm uluslararası çalışmalarda yeniden etkisini göstermeye başlamıştır. Kenneth Waltz, *Theory of International Politics* adlı kitabını bu bağlamda yazmıştır. Waltz'un mikroekonomi teorilerinden ve modellerinden büyük ölçüde etkilendiği bu kitapta, klasik realizmin kusurlarını ele alınmıştır. Uluslararası ilişkiler ve iç pazar arasında

bir paralellik çizen Waltz, her ikisinin de tanımlanmış bir düzen olmadan çalıştığını savunmuştur. Waltz'a göre devletler, iç pazardaki firmalar gibidir ve her ikisinin de birincil amacı, kendi kendine yardımın kural olduğu bir sistemde rekabet yoluyla hayatta kalmaktır (Sharma and Nafey, 2021: 109).

Neorealist kuram gücü, risklerle karşı karşıya kalan devletlerle birlikte yararlı bir araç olarak görmektedir. Aşırı zayıflık, daha büyük bir gücün saldırısına davetiye çıkarabilir. Aşırı güç ise diğer devletleri silahlarını artırmaya ve çabalarını baskın devlete karşı birleştirmeye sevk edebilir. Güç, bu kurama göre yararlı bir araç olduğu için akıllı başında devlet adamları güce yeterli bir miktarda sahip olmaya çalışırlar. Bununla birlikte kritik durumlarda devletlerin nihai endişesi güç değil güvenlidir. Bu revizyon, kuramın literatüre kazandırdığı önemli bir revizyondur (Waltz, 1988: 616).

Neoralist kuramcılardan Levy, güç dengesi ile hegemonya arasındaki ayrımı ortaya koymuştur. Levy'e göre güç dengesi realizmi, uluslararası sistemdeki devletlerin (özellikle büyük güçlerin) kendi hayatta kalmalarını garanti altına almak için hegemonik güçlerin ortaya çıkmasını engellemeye çalıştığını savunur. Bir büyük güç, uluslararası sistemde baskın bir konum elde ettiğinde, diğer güçler tipik olarak ona karşı denge sağlamak için ittifak yapacaklardır. Sistem zaman zaman dengesini kaybedecek olsa da uzun vadede bir güç dengesine yönelecektir. Büyük güçler genellikle hem iç hem de dış stratejiler kullanarak denge kuracak ve genel olarak hegemon güçle ittifak etmeyecektir (Feng and Ruizhuang, 2006: 130).

Elbette bir devlet doğası gereği kendi halkıyla ilgili bir dizi başka işlevi yerine getirmek ve çoğunlukla hayatta kalma ile hiçbir bağlantısı olmayan bir dizi alanda diğer devletlerle etkileşime girmek ve işbirliği yapmak zorundadır. Ancak önem sırasına göre diğer tüm işlevler ikincil olduğu ve herhangi bir devletin temel görevinin yani hayatta kalmanın sağlanmasına bağlı olduğu sürece, tüm bu işlevler uluslararası ilişkiler kuramı perspektifinden ilgisizdir (Lazea, 2016: 100).

Realist kuramı miras alan neorealist kuramcılar, devletler arasındaki etkileşimleri, aralarındaki göreceli güç dağılımının bir yansıması olarak görür. Daha güçlü bir devlet, daha küçük devletlere hükmeder ve daha küçük devletler, daha güçlü devletle birlikte hareket etme eğilimindedir. Nispeten eşit güç dengesine sahip olan ve birbirini caydıran devletler, neorealist dünyanın doğasında varken, barış ve işbirliği yalnızca geçici olarak kabul edilmektedir (Nugroho, 2011: 201). İki kuramın

birbirinden en temel farkı, neorealist kuramda devletlerin güvenliğini sağlarken realist kuramda olduğu gibi sadece diğer devletlerin değil uluslararası aktörlerin de göz ardı edilmemesi gerektiği hususudur (Dinçer, 2004: 89).

Neorealist kuramcılar için aktörlerden, onların temel amaçlarından ve yeteneklerinden önce veya onlardan bağımsız hiçbir kural, norm, karşılıklı beklenti veya uygulama yoktur. Tüm kuralların evrimi, aktörler olarak devletler arasında güç ve çıkar ilişkisine uygun olarak karşılıklı beklentilerin düzenlenmesi ve bozulmasından kaynaklanmaktadır. Neorealist kuramcılar için görece eşit güce sahip çok sayıda aktörden oluşan bir dünya, kaos¹⁷ için bir formüldür. İktidarın hiyerarşik yoğunlaşması dikleştikçe düzen potansiyeli artar. Tasarlanan yoğunlaşmanın tek bir egemen devlete indirgenmesinden ve böylece uluslararası politikanın temel örgütsel ilkesinin altüst edilmesinden endişe duyan Waltz için optimal yoğunlaşma iki devlettedir. Waltz'un "yapısalcı" otoritesinden bahsederken bir şekilde onun kaygılarını görmezden gelmeyi başaran diğer neorealistler için maksimum düzenin koşulu, tekil bir hegemonyanın kavrayışı içinde güç merkezleyen bir hiyerarşidir (Ashley, 1984: 245).

Waltz'a göre uluslararası sistem devlet davranışını belirlemez, bunun yerine olası devlet davranışını belirleyen kısıtlamalar ve baskılar yaratır. Waltz, devletlerin güvenliklerini en üst düzeye çıkarmayı amaçlayacaklarını varsaymış fakat güvenliği en üst düzeye çıkarmak bir dizi davranış ve stratejinin takip edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Böylece bir devlet, belirli bir dizi yapısal koşullar altında dış politika kararları alabilir. Devrimci hareketlerin güç politikalarını anlamak için bu hareketlerin seçenekler yelpazesini oluşturan yapısal koşulların ne olduğunu anlamamız gerekir (Johansson, 2017: 4-5).

Waltz'un sistem modelinde yapısal özellikler, birim düzeyindeki süreçlerden keskin bir şekilde ayrılır ve yapı, sistem düzeyinde işleyen üretken faildir. Buna göre yalnızca yapısal değişiklikler sistemli bir değişiklik üretebilir. Waltz'ın bu konudaki duruşu, süreçlerin katıksız ivmesinin uluslararası politikayı bir sonraki karşılaşmasına doğru sürüklediği ve uluslararası dönüşüm üzerine hızla çoğalan

¹⁷ Burada kullanılan kaos kavramı, bir düzensizlik anlamı taşımamaktadır. Esasen kaos ve düzen kavramları, birbirini tamamlamak için fırsat kollamaktadır. Çünkü her düzenli ortamın ardında bir kaos, her kaotik ortamın ardında da bir düzen bulunmaktadır. Çelişkili görünmekle birlikte bu iki kavram bir arada var olabilmektedir. Bkz. Ufuk Andıç, "Uluslararası İlişkiler Teorisine Kaos Teorisi Perspektifinde Postmodern Bir Yaklaşım", Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 22.

literatürün yüzeyselliğine karşı hoş bir panzehir olduğu yönündedir. Waltz'un duruşuyla ilgili sorunun, herhangi bir sosyal sistemde yapısal değişimin kendisinin nihai olarak birim düzeyindeki süreçlerden başka bir kaynağa sahip olmaması şeklinde değerlendirilmiştir. Waltz, bunları sistemli teorik alandan çıkartarak aynı zamanda sistemli değişimin nihai kaynağını da dışlamaktadır (Ruggie, 1983: 285).

Bu açıdan bakıldığında Waltz'un teorisinin değeri, öngörme yeteneğinden ziyade normatif doğasında yatmaktadır. Başka bir deyişle güçler dengesinin mantığını görmezden gelen veya stratejik/rasyonel olarak hareket etmeyi reddeden devletler, yapısı ne olursa olsun (tek kutuplu, iki kutuplu veya çok kutuplu bir sistemde) kendi kendine işleyen mekanizmasıyla, baskın güçler tarafından cezalandırılacaktır. Aslında devletler, uluslararası ilişkiler sahnesinde egemen aktör statüsüyle bir araya gelen ayrıcalıkları kullanmakta özgürdürler. Ancak egemenlik, büyük güçler arasındaki gerçek güç dengesinden kopuk olduğu sürece içi boş bir kavram olacaktır. Bu ilişkiyi (güç dengesi oyununu ve uluslararası sistemin yapısının kısıtlayıcı gücünü) dikkate almayan aktörlerin, bu yapının mühendisliği ile ortadan kalkması muhtemel olarak gözükmetedir (Lazear, 2016: 104).

Eğer sabit bir "insan doğası" diye bir şey olsaydı, teorisinin temeli olamazdı. Tam da bu yüzden Waltz'un, teorisini bu tür temeller üzerine kurmamakta haklı olduğu değerlendirilmiştir. Öyleyse bu bölümün başlangıç noktasına geri dönersek, Waltz'u nasıl okumalıyız? Çalışmaları klasik öncüllerinin temel varsayımları ile tutarlı olan realist kuramcılarının çizgisinden biri olarak mı yoksa bu gerçeklikten kopmuş bir figür olarak mı? Bunun cevabı "ya" veya "ya da" değil, "hem" ile "ve"dir. Klasikler arasında her şeyi Waltz'un yaptığı gibi bir araya getiren bir figür bulmak imkânsızdır. Ancak Waltz tarafından bir araya getirilen şeylerin çoğu klasik realist yazarların çoğuna aşina olacaktır. Fakat bu tanıdık malzemeyi alma ve onu yeniden birleştirme yeteneği, tam da Waltz'un tartışmasız bir modern realist olmasının nedeni olarak değerlendirilmiştir (Brown, 2009: 267).

Neorealist kuram genellikle dünyanın durağan bir resmini somutlaştıran ve uluslararası politikada ahlaki ilerlemeyi açıklayamayan bir kuram olarak tasvir edilir (Lundborg, 2019: 230). Neorealizm kuramı, devletlerin güç mücadelesine girmelerini ve çatışma ihtimalinin ortaya çıkmasını, uluslararası anarşik yapıdan kaynaklandığını savunur. Egemen devletler arasındaki istikrarsızlık, bu kurama göre devletleri kendi çabalarıyla var olmaya zorunlu kılmaktadır. Böyle bir bakış açısıyla

uluslararası toplumda savaş kaçınılmaz bir hale gelecek ve uluslararası bir barış mümkün olmayacaktır (Sandıklı ve Kaya, 2013: 67).

Anarşi, ortadan kaldırılmaya karşı hiçbir garanti sağlamadığından, devletin uzun vadeli öncelikleri için her zaman önce askeri güvenliklerini kısa vadede en üst düzeye çıkarmaya çalışacakları iddia edilebilir. Pratikte, rasyonel bir devlet, anarşik bir sistemde bile geleceği bu şekilde gözden kaçırmaz. Aksine, rasyonel devletlerin kısa vadeli askeri güvenliği uzun vadeli hedeflere karşı nasıl tarttığı, uluslararası sistemdeki güvenlik rekabetinin gücüne bağlıdır. Güvenlik rekabetinin yüksek olduğu bir sistemde, rasyonel bir devletin ilk kaygısı, kısa vadeli güvenliğe odaklanmanın olumsuz uzun vadeli yansımaları olsa bile, varlığının devam etme olasılığını en üst düzeye çıkarmak olacaktır. Ancak güvenlik baskıları o kadar güçlü değilse, rasyonel bir devlet uzun vadeli önceliklere daha fazla ağırlık verecektir. Özetle, sistem ne kadar rekabetçi olursa, rasyonel bir devlet geleceği o kadar az hesap eder. Bu görüş göz önüne alındığında rasyonel bir devlet, diğer devlet öncelikleri için uzun vadeli olumsuz yansımaları olsa bile her zaman önce potansiyel rakiplerinden kısa vadeli askeri güvenliğini en üst düzeye çıkarmaya çalışacaktır. Tabii ki neorealistler uzun vadeli devlet hedeflerinin önemsiz olduğunu düşünmezler, ancak ikisi çatıştığında bu tür endişeleri kısa vadeli askeri güvenlik gereksinimlerine tabi olarak görürler. Açıkçası neorealist kuramın, devletlerin geleceğini büyük ölçüde göz ardı ettiği görüşü, uluslararası sistemin başlı başına anarşik doğasından değil kuramın devletlerin yalnızca çatışma olasılığı tarafından şekillendirildiği ve dolayısıyla potansiyel rakipler tarafından kısa süreli güç kullanımına ilişkin tüm olasılıklara hazırlıklı olmaya çalıştığı varsayımına dayanmaktadır (Brooks, 1997: 450).

Neorealist kuram, büyük güçlerin karşıt çıkarlara sahip olduklarını öne sürmüştür (Elvevold, 2019: 29). Bu nedenle neorealistlere göre bir devlet, hayatta kalmak için başkalarının yardımına güvenmez¹⁸; diğer otoriteler onun için potansiyel olarak bir tehdidi temsil eder ve saldırı durumunda yardım için başvurulacak bir otorite yoktur. Devletleri, güçlerini ve hayatta kalma olasılıklarını artırmak için kararlar almaya iten mantık budur. Bu düşünce, transatlantik ilişkileri şekillendiren aynı tarihsel gerçeklere farklı bakış açılarının, nasıl farklı açıklamalar ve yorumlar

¹⁸ Kenneth N. Waltz bu durumu “self-help system (kendi kendine yardım sistemi)” kavramıyla ifade etmiş ve anarşik bir uluslararası sistemde, bugünün müttefikinin yarının düşmanı olabileceği gerçeğini belirtmek için kullanmıştır. Konuyla ilgili bkz. Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Reading, Addison-Wesley, 1979.

getirdiğini anlamak açısından önemlidir (Marcellino, 2020: 8). Bununla birlikte neorealist kuramcılar uluslararası politik ilişkilerde, devletlerin sadece güvenlik kaygılarını değil ekonomik çıkarlarını da gözettiklerini savunmuştur. Fakat ekonomik çıkarlar, karşılıklı ilişkilerde hiçbir zaman güvenlik boyutunun önüne geçmeyecektir (Aslanlı ve Memmedov, 2016: 1531).

Neorealist kuram, devlet davranışı hakkında üç temel hipotez ortaya koymuştur. Bunlardan ilki devletlerin kendi aralarındaki gücü dengeleyici davranışları sürekli olarak yinelenmektedir. İkincisi, devletler kısıtlı olarak işbirliği yapma yoluna girmektedirler. Üçüncü ve son olarak, devletler rakip güçler tarafından yapılan ilerlemeleri kopyalamaktadırlar (Brooks, 1997: 463-464).

İstikrarlı devletlerin büyük güçlere karşı olan siyasi kırılganlıkları, kuramdan türetilen fikirlerle eşleşmektedir. Beklenmeyen hesaplamaların ortaya çıkmasında iki değişken önemlidir. Bunlar kırılgan devletler ve yabancı egemenliğidir. Stratejistlerin devrimci faaliyetlerin yayılmasıyla ilgili hesapları, yabancı egemenliği fikrinden oldukça etkilenmiştir. Bu durum, devrimci faaliyetin yayılması hakkında oldukça basit bir fikre yol açar. Büyük güçlerin veya yabancı güçlerin egemen olduğu bir yerel rejimin zayıflığı ortaya çıkar ve halk isyan edecek veya isyancıları desteklemeye hazır olacaktır. Yabancı güç, böylelikle kırılgan devletlerde kolayca nüfuz kazanabilir. Ayrıca kırılgan devlet yapıları, kolaylıkla devlet-toplum gerilimlerine yol açabilir. Devlet-toplum ilişkileri gerginse, devlet bekasını sağlamak için dış güçlerle ittifak kurabilecektir. Büyük güçlerin çıkarları, kırılgan devlet yapıları ve algılanan yabancı tahakküm, bu hesaplamalarda iç içe geçmiş değişkenlerdir. Bununla birlikte, geçmişteki devlet içi kısıtlamalar ve bir devletin makro eğilimleri ele alma konusundaki geçmişteki beceriksizliği, kırılgan devlet yapılarıyla birlikte mevcut yabancı egemenliğine yol açabilmektedir (Johansson, 2017: 32-33).

Neorealist kuram, Avrupa ile ABD arasındaki transatlantik ilişkilerin devamını ancak yeni bir ortak tehdidin ortaya çıkması veya ABD'nin Avrupa üzerindeki çıkarlarının korunması şartıyla mümkün görmektedir. Neorealistler, bu akıl yürütmeyi uluslararası sistemin gelecekteki durumuna ilişkin beklentilerine dayandırmaktadır. Gerçekten de güvenlik gündeminin dönüşümünün, AB-ABD ilişkilerini kalıcı olarak değiştirebileceği değerlendirilmektedir (Marcellino, 2020: 19).

Neorealizm kuramı temel olarak, devletlerin tercihlerini etkileyen güç ve maddi kapasitelerinin dağılımına odaklanır. Yalnızca ortak bir tehdidin varlığı, devletleri işbirliği yapmaya ve birbirleriyle müttefik olmaya sevk eder. Aslında tüm neorealizm kuramı, Sovyet tehdidi ortadan kalktığında, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki tüm ortaklığın çökmeye başladığı şeklindeki temel hipoteze dayanır. NATO'nun azalan faydası, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün sonucundan başka bir şey değildir. Sonuç olarak, AB ve ABD'nin ortaklığı sadece bir kolaylık evliliği idi: bir yanda Avrupa'nın Sovyet tehdidinden korunmaya ihtiyacı vardı, öte yanda ABD, Sovyetler Birliği'nin bölgesel bir hegemon haline gelmesine izin vermedi. Kurama göre, bu ağır basan güvenlik çıkarları ortadan kalktığında ve dünyanın farklı bölgelerinde başka hiçbir çıkar ufukta görünmediğinde, bu transatlantik ortaklığı sürdürmek artık gerekli değildir. Bu, neorealistlerin daha önceki uluslararası politika teorilerine ekledikleri ve AB-ABD ilişkilerinin tarihsel olaylarıyla bir uyumluluk tespit etmenin mümkün olduğu ana özel katkıyı oluşturmaktadır. Ayrıca, neorealist kuramdan başka bir sonuç çıkarılabilir: Ortak bir tehdidin veya ortak çıkarların yokluğu AB-ABD ilişkilerini ortadan kaldırdığından, bu transatlantik ortaklık uzun vadeli veya önceden tanımlanmış bir hedefin parçası gibi görünmüyor. Gerçekten de neorealistler, ABD'nin nasıl yalnızca Avrupa üzerindeki hegemonyasını sürdürmek için Avrupa bölgesinde kaldığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte neorealizm, neoliberal ve neoklasik realistler tarafından ifade edilen eksikliklerine rağmen hala uluslararası politika teorileri arasında en bilimsel paradigma, en belirgin tahmin ve hipotezlerle ve nihayet en sağlam kanıtlarla teşkil edilmiştir (Marcellino, 2020: 26).

Devletlerin neden güç için kendi aralarında rekabet ettiğinin basit bir yapısal açıklaması vardır. Neorealizm kuramını ifade etmeye çalışan Mearsheimer'a göre uluslararası sistem beş basit varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayımların hiçbirisi tek başına devletlerin birbirlerinin pahasına güç kazanmaya çalışması gerektiğini söylemez. Ancak varsayımlar birleştiğinde, sonu gelmeyen bir güvenlik rekabeti dünyasını betimlerler. İlk varsayım, büyük güçlerin dünya siyasetindeki ana aktörler olduğu ve anarşik bir sistem içinde faaliyet gösterdiğidir. Bu, sistemin kaos veya düzensizlikle karakterize olduğu anlamına gelmez. Anarşi bir düzen ilkesidir. Bu kavram, devletlerin üzerinde duran hiçbir merkezi otorite veya nihai hakem olmadığı anlamına gelir. Anarşinin karşıtı, iç siyasetin düzenleyici ilkesi olan hiyerarşidir. İkinci varsayım, tüm devletlerin bir miktar saldırgan askeri kapasiteye sahip olduğudur.

Diğer bir deyişle, her devlet komşusuna bir miktar zarar verme pozisyonuna sahiptir. Üçüncü varsayım, devletlerin diğer devletlerin niyetlerinden asla emin olamayacaklarıdır. Devletler nihai olarak, diğer devletlerin güç dengesini değiştirmek için güç kullanmaya kararlı olup olmadıklarını veya onu değiştirmek için güç kullanmaya hiç ilgileri olmadığı için bu durumdan yeterince memnun olup olmadıklarını bilmek isterler. Ancak sorun şu ki başka bir devletin niyetini yüksek bir kesinlikle ayırt etmek neredeyse imkânsızdır. Askeri yeteneklerin aksine, niyetler deneysel olarak doğrulanamaz. Niyetler, karar vericilerin zihinlerindedir ve ayırt edilmesi zordur. Dördüncü varsayım, devletlerin ana amacının hayatta kalmak olduğudur. Devletler, toprak bütünlüklerini ve iç siyasi düzenlerinin özerkliğini korumaya çalışırlar. Refah ve insan haklarını korumak gibi başka hedefler peşinde koşabilirler. Ancak bu hedefler hayatta kalmak için her zaman arka planda kalmalıdır çünkü bir devlet hayatta kalamazsa, diğer hedefleri takip edemez. Beşinci varsayım, devletlerin rasyonel aktörler oldukları, yani hayatta kalma umutlarını en üst düzeye çıkaracak sağlam stratejiler geliştirebilecekleri yönündedir. Bu onların zaman zaman yanlış hesap yaptıklarını inkâr etmek değildir. Devletler karmaşık bir dünyada eksik bilgilerle çalıştıkları için bazen ciddi hatalar yaparlar. Buna göre devletlerin yalnızca güç dengesiyle meşgul olduğu değil, aynı zamanda birbirlerinin pahasına güç kazanmak için güçlü teşvikler edindiği koşullar ancak tüm varsayımlar bir araya getirildiğinde ortaya çıkmaktadır (Mearsheimer, 2006: 73-74).

Neorealizm kuramı, uluslararası sistemi anarşi ve düzen kavramlarıyla açıklamaya çalıştığı için eleştirilmiştir. Bu eleştiriye göre uluslararası sistemi etkileyen birçok unsur vardır. Bununla birlikte anarşinin sebepleri her ülkede aynı olmadığı gibi birçok devletin anarşiyi yok etmek gibi bir çabası bulunmamaktadır (Serdar, 2015: 19). Diğer bir eleştiriye göre neorealizm kuramı, ampirik hipotezler kurmakta başarılı sayılmış fakat uluslararası politik ilişkilerin anlamlandırılmasını sadece sistemin yapısına indirgediği için ulusların eylemlerinin sebepleri arasında olan tarihsel ve sosyolojik boyutları göz ardı etmiştir (Kolasi, 2013: 165). Neorealist kuram bu nedenle gücün uluslararası politikada nasıl parçalandığına yorum getiremediği ve devlet dışı aktörlerin önemini ortaya koyamadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir (Demir ve Varlık, 2013: 77).

Neorealist kuramın diğer bir eleştirisi, neorealistlerin denge, meydan okuma ve iki-kutupluluk gibi kavramları, kendi doğalarını veya aralarındaki ilişkileri

belirtmeden kullanma eğiliminde oldukları yönündedir. Ortak tanımlar olmadan analistler, iki kutupluluğa yönelik yapısal bir değişimin başlangıcına veya onun çöküşüne kadar kavramı doğru tanımlayamamış olabilirler. Alternatif olarak analistler bu süreçte yeni bir dengeye tanık olabilir veya bunu bir meydan okuma sanabilir. Bu noktada kuramı savunanların kavramların doğru tanımlanmamasından kaynaklanan hatalı yorumlara ulaşmaları ihtimal dâhilinde değerlendirilmektedir (Norris, 2002: 157).

Neorealizm kuramına göre nükleer silahlar “barış silahları” ve en etkili güvenlik garantisidir. Bu nedenle, örneğin, uluslararası ilişkilerde rasyonel bir aktör olarak İran, ona sahip olmaya veya onu elde etmeye çalışmıştır. Aynı zamanda, nükleer silahlara sahip olmak devlete özel bir statü kazandırmaz, sadece devlet üzerindeki dışarıdan gelen baskıyı azaltır ve savaş olasılığı gerçek bir saldırıdan çok bir yıldırma aracıdır. “Nükleer barış” kavramı, İran’ın nükleer meselesi etrafında yeni bir yorum kazanmıştır. Bu durum özellikle 2000’li yıllarda geçerli hale gelmiştir. İran’ın nükleer programı, Tahran silahlı uranyumu zenginleştirmek için gereken teknolojiyi geliştirmede önemli ilerleme kaydettiğinde dünyada yankı bulmuştur. Fakat bu durum, nükleer silaha sahip devletler arasındaki çatışma olasılığını arttırdığı yönüyle Waltz kuramının bir eleştirisi olarak sunulmuştur (Zavada, 2019: 28).

Waltz’un nükleer silah argümanı nihayetinde bu kuramın eleştirmenlerine göre tatmin edici bulunmamıştır. Waltz, nükleer silahların güvenlik endişelerinin önemini azaltacağı ve devletlerin ekonomiye daha fazla odaklanmasına izin vereceği konusunda haklı olsa bile, birçok devletin nükleer bir caydırıcılığa sahip olmamasına rağmen ekonomik kapasiteyi neorealist kuramın önerdiğinden daha fazla vurguladığı gerçeği devam etmektedir. Örneğin Almanya ve Japonya ekonomik kapasiteye odaklanmış ancak bilindiği kadarıyla nükleer silahlara sahip değildir. Benzer şekilde Ukrayna’nın ekonomik kapasiteyi arttırma kararı, nükleer silahların dengeleyici etkisinden kaynaklanmamıştır. Daha ziyade Ukrayna’nın ekonomik kapasiteyi arttırma yöntemi, nükleer silahlardan tek taraflı vazgeçmesi etrafında toplanmıştır. Son olarak, şu anda işbirliği yapan gelişmekte olan ülkelerin hiçbirinin nükleer silahları bulunmamakta ancak yine de işbirliğine yatkın davranmaktadırlar. Waltz’ın açıklamaya çalıştığı nükleer silaha sahip olma fikri, bağımlı bir değişken gibi görünmektedir. Yani birçok mevcut devletin ekonomik kapasiteye neorealist

kuramdan daha fazla odaklanma kararı, nükleer silahlara sahip olma düşüncesinden önce gerçekleşmiştir. Bu nedenle Waltz'un nükleer silahlarla ilgili açıklaması, kuramı eleştirenlere mantıksız olarak gelmektedir (Brooks, 1997: 468).

Benzer şekilde Waltz'un Ortadoğu'daki nükleer gelişmenin denge ve istikrar üzerindeki etkileri hakkındaki varsayımı, tarihsel inceleme ve analizlerle, aynı zamanda İran'ın nükleer bir devlet haline gelmesi durumunda Orta Doğu'daki istikrarla ilgili tahminlere uymadığı şeklinde eleştirilmiştir (Landau, 2012: 34).

Soğuk Savaş döneminde çatışmasızlık ortamının uzun sürmesinin, "dehşet dengesi" olarak ifade edilen nükleer silahların mevcudiyetinden kaynaklandığı değerlendirilmiştir. Bu dönemde meydana gelen ABD ve SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) arasındaki silahlanma yarışı, uluslararası politik ilişkileri büyük güçlerin güç mücadelesiyle açıklayan neorealist kuramcılar açısından tezlerini doğrular nitelikte gerçekleşmiştir. Bu süreçte yaşanan çatışmasızlık ortamı, neorealist kuramcılar açısından her iki aktörün de benzer askeri güce sahip olmasından kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır (Kolasi, 2013: 175).

Sonuç olarak realist ve neorealist kuram arasında temel olarak üç fark bulunduğunu ifade etmek mümkündür. İlk fark şu soruyla ilgilidir: Devletler neden güç ister? Klasik realistlere göre cevap insan doğasıdır. Büyük güçlerin, güç biriktirmeyi ve devletlerinin rakiplerine hükmetmesini isteyen bireyler tarafından yönetildiğini iddia edeceklerdir. Neorealizm kuramı gücün elde edilmesini uluslararası sistemin yapısıyla açıklamaya çalışmıştır. Anarşik bir uluslararası sistemde, devletler birbirlerinin niyetlerine güvenemezler ve saldırıya uğramaları durumunda kendilerini koruyacak kadar güçlü olmaları mantıklıdır. Neorealist kuram, uluslararası politikanın anarşik yapısına merkezi bir önem verdiği için yapısal gerçekçilik olarak da adlandırılır. İkincisi, klasik realistler için güç kendi içinde bir amaç iken neorealist kuramcılar için güç amaca ulaşmak için bir araçtır ve bir devlet için nihai amaç hayatta kalmaktır. Üçüncüsü, neorealizm, mikroekonomiden alınan yöntemlere dayandığı için farklı bir yöntem izlemiştir. Bu nedenle klasik realist kuramdan daha sistematik ve bilimsel olduğunu ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte neorealist kuram, 1960'lı yılların davranışçı devriminden etkilenmişken, klasik realist kuram, uluslararası politikanın öznel yorumuna dayanmaktadır (Sharma and Nafey, 2021: 110). Bununla birlikte neorealist kuramın klasik ya da neoklasik realist

kuramdan farklı olmadığını ima etmek, bilimsel bir kayıtsızlık araştırması olacaktır (Roy, 2018: 8).

2.3. NEOKLASİK REALİZM KURAMI

Neoklasik realist kuram, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası politikada ortaya çıkan durumları diğer kuramların açıklamakta zorlandığı düşüncesi üzerine çıkan bir arayıştan doğmuştur. Kuram ilk olarak Gideon Rose ait 1998 yılında yayınlanan “Review: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”¹⁹ (Eleştiri/Kritik: Neoklasik Realizm ve Dış Politika Teorileri) isimli makalede kullanılmıştır. Neoklasik realist kuram, uluslararası politikada ortaya çıkan durumların iç politik koşullar ve kısıtlarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Kuram, bu düşüncenin de ötesinde uluslararası politikada devletlerden ziyade devlet içerisindeki figürlerin temel aktör olarak göz önüne alınması gerektiğini iddia etmiştir. Bu nedenle kuramın liberal teoriyle yakın bir konumda bulunduğu değerlendirmeleri yapılmıştır (Yeltin, 2021: 38).

Gideon Rose, yaptığı değerlendirmelere “neoklasik realizm” adını vermiştir. Bu kuram, klasik realist kuramdan alınan belirli öngörülerini güncelleyerek ve sistemleştirerek, uluslararası politikaya yön veren hem dış hem de iç değişkenleri içermektedir. Taraftarları, bir ülkenin dış politikasının her şeyden önce o ülkenin uluslararası sistemdeki yeri ve özellikle maddi güç yetenekleri tarafından yönlendirildiğini savunmuştur. Bu yüzden realist kuramı benimsedikleri açıktır. Bununla birlikte, bu tür güç yeteneklerinin dış politika üzerindeki etkisinin dolaylı ve karmaşık olduğunu, çünkü sistemin baskılarının birim düzeyinde araya giren değişkenler aracılığıyla yönlendirildiğini ileri sürerler. Bu sebeple neorealist kuramın iç değişkenleri kapsayan bir okulu olarak neoklasik realist kuram ortaya çıkmıştır. Neoklasik realistler göreceli maddi gücün bir ülkenin dış politikasının temel parametrelerini oluşturduğunu, Thucydides’in formülünde ifade ettiği gibi “güçlüler ellerinden geleni yapar ve zayıflar yapması gerekenin acısını çeker” fikrini savunmuşlardır. Yine de maddi yetenekleri dış politika davranışına bağlayan mükemmel bir aktarım olmadığına dikkat çekmişlerdir. Dış politika seçimleri, siyasi

¹⁹ Gideon Rose söz konusu makalesinde Thomas Christensen, Randall Schweller, William Wohlforth ve Fareed Zakaria’nın çalışmalarını incelemiş ve uluslararası politik ilişkileri açıklayan yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bkz. Ümran Üçbaş, “Neoklasik Realizm ve Türkiye’de Dış Politikanın Süreçsel Süreçsel Analizi”, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020, s. 16.

liderler ve seçkinler tarafından yapılır, dolayısıyla önemli olan yalnızca göreceli fiziksel güçler değil onların göreceli güç algılarıdır. Bu, kısa ve orta vadede ülkelerin dış politikalarının nesnel maddi güç eğilimlerini yakından veya sürekli olarak takip etmeyebileceği anlamına gelmektedir. Ayrıca, bu liderler ve seçkinler her zaman ulusal kaynakları istedikleri gibi yönlendirme konusunda tam bir özgürlüğe sahip değildir. Bu nedenle güç analizi, devletlerin toplumlarına göre gücünü ve yapısını da incelemelidir, çünkü bunlar dış politikaya tahsis edilebilecek ulusal kaynakların oranını etkilemektedir. Bu durum, karşılaştırılabilir yeteneklere ancak farklı devlet yapılarına sahip ülkelerin muhtemelen farklı davranacakları anlamına gelmektedir. Bununla birlikte ulusal baskılar ve teşvikler, devlet davranışının belirli ayrıntılarını belirleyecek kadar güçlü veya kesin olmaksızın dış politikanın geniş hatlarını ve genel yönünü şekillendirebilir. Örneğin, bir devletin liderleri tarafından belirli bir zamanda göz önünde bulundurulmuş dış politika seçimleri menüsü ulusal baskılar nedeniyle önemli ölçüde sınırlanabilir veya o menüdeki önemsiz bir öğenin zaman içerisinde diğerine göre üstünlüğü ön plana çıkabilir. Tüm bu nedenlerle neoklasik realistler, güç ve politika arasındaki bağlantıları anlamak için, dış politikaların formüle edildiği ve uygulandığı bağlamlarıyla birlikte yakından incelenmesi gerektirdiğine inanmışlardır (Rose, 1998: 146-147).

Neorealist kuramdan tatmin olmayan yazarlar tarafından yakın zamanda yapılan bazı araştırmalar, güç kavramını genişletme üzerine yoğunlaşmaktadır. Söz konusu araştırmaların ortak iddiaları, stratejik etkileşime veya analizin pazarlık düzeyine odaklanmanın önemli güç fenomenlerini yakalayamadığıdır (Guzzini, 1993: 443). Nitekim neoklasik realist kuramcılara göre uluslararası politika kararı alıcıların, devletler arası güç dağılımını ne şekilde anlamlandırdıkları da önem taşımaktadır. Örneğin George Bush ve Barack Obama, ABD'nin Güney Kafkasya'ya yönelik dış politikasında farklı yaklaşımları benimsemişlerdir (Çoban, 2020: 7).

Neorealistlerin iç politika ve fikirlerden yararlanabilmeleri için neorealist kuramın merkezi önermelerini geçerli kılmaları gerekir. Anarşi gerçek bir güçtür, tamamen kısıtlayıcı değildir ancak ciddi sonuçları nedeniyle göz ardı edilemez. Aslında neoklasik realizmin yaptığı da budur. Daha az bir şey yapsaydı, onu liberalizmden ve birçok kuramdan ayırt edemezdik. Bu nedenle, neoklasik realizmin, neorealizmi teorik olarak ilerletmede kilit bir rol oynadığını anlamamız gerekir. Neoklasik realizm, realizmin ayrı bir çeşidi değildir. Aslında, doğal ve ilerici bir

sonraki adımdır. Neoklasik gerçekçilik, neorealist kuramın güç kavramını geliştirmiş ve iç politika süreci aracılığıyla yapısal güçler ile fiili dış politika arasındaki aktarım kuşağını keşfetmemizi sağlamıştır. Uluslararası politik ilişkilerde iç politika ve fikirlerin genellikle nasıl suçlanacağını göstermiştir. Neoklasik gerçekçiliğin yerel değişkenleri ve fikirleri *ad hoc* olmayan şekilde bir araya getirmesi için bu faktörlerin, artık meseleyi açıklayan olarak değil neorealist kuram tarafından anlaşıldığı şekliyle ideal dış politikadan uzaklaştırıcı olarak görülmesi gerekir. Güç kavramının inceltilmesinin yanı sıra neoklasik gerçekçiliğe iç politika ve fikirlerin dahil edilmesinin birincil mantığı bu olmalıdır. Sistemik güçler belirli sonuçlara doğru iter, ancak diğer faktörler araya girer. Bu nedenle realizm, üniter devletlerin belirli koşulları altında bir dış politika teorisi gerektirir ve neorealizm sağlar. Bu, iç politika ve fikirlerin etkisinin genellikle yapısal kısıtlamaların gücünü çarpıtmak ve yanlış algılama ve hatalara doğru itmek olduğunu göstermek için bir temel sağlar. Neoklasik realistler genellikle neorealizmin dış politika ile ilgili olmadığını iddia etseler de aslında onu iç politika ve fikirlerin genel olarak olumsuz etkisini göstermek için örtük bir temel olarak kullanırlar. Neoklasik realizmi bu şekilde anlarsak nihai bir kuramdan değil daha önce gösterilen süreklilik boyunca teorik bir başlangıç noktasından çıkan damardaki argümanı biliriz. Bu nedenle neoklasik realizm, ideal devlet davranışının neorealizmin üniter aktör ve nesnellik öncüllerine uyan ancak bu koşullar ampirik olarak karşılanmadığında suçluların iç politika ve fikirler olduğu gösterdiği öncülüyle başlar. Neoklasik gerçekçilik, neyi içerdiğiyle değil nerede başladığıyla bilinir. Neorealist kuram olmadan neoklasik realizmi ifade etmemiz mümkün değildir. Sonuç olarak ikincisi, birincisinin klasik kökleri olmadan var olamayacaktır (Rathbun, 2008: 312).

Neorealist kuram eleştirmenleri aynı zamanda çağda devletlerarası sistemin yeterliliğine az çok meydan okumuşlardır. Onlara göre Waltz tarafından dile getirilen neorealist kuram yeterli bir teori olarak kalırsa, dünya siyasetinde anarşinin işaret ettiği sınırlamaları hesaba katmak gerekecektir. Bu durumda dünya politikasının değerini düşürdüğü veya görmezden geldiği yönlerine daha fazla dikkat edilmesi gerekecektir. Ekonomik ve ekolojik karşılıklı bağımlılık, hükümetlerin işlevsel yeteneklerindeki değişiklikler, bilginin mevcudiyetindeki farklılıklar ile uluslararası kurum ve rejimlerin rolü değerlendirilerek kuramın politik pratikteki değişikliklerle birlikte yeniden yapılandırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Keohane, 1986: 24-25).

Neoklasik realist kuram, insan doğasından kaynaklanan özellikleri ve devletlerin iç yapılarına yönelik faktörleri birleştirerek, uluslararası politikaya yön veren tüm iç ve dış faktörleri dikkate alarak bir dış politika analizi yapmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte dış politikaya yön veren aktörlerin temel belirleyiciler olduğunu dolayısıyla sistemdeki değişkenlere ilave olarak birim düzeyindeki değişkenlerin de dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. Neoklasik realist kuram, neorealist ve klasik realist kuramın ortaya koyduğu önermelerden istifade ederek bu önermelere iç politik değişkenleri ve dış politikaya yön veren aktörlerin niteliklerini de önemli olarak kabul etmiştir. Ayrıca dış politikaya yön veren davranışın güç dengesinden ziyade tehdit dengesi olması gerektiğini savunmuştur (Yenikeçeci, 2020: 37-38).

Neoklasik realist kuram, uluslararası politik karar alma sürecine iç politika unsurlarını da dâhil etmiştir. Bu kapsamda kurama müdahil olan faktörler genel olarak “stratejik kültür”, “devlet-toplum ilişkileri”, “ulusal kurumlar” ve “lider” faktörleri olarak nitelendirilmiştir. Tüm değişkenler bir arada değerlendirildiğinde zaman açısından hangi faktörün hangi zaman diliminde daha etkin olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Lider faktörü açısından yapılan değerlendirmeler genel olarak liderin kısa dönemde daha etkin olduğu düşüncesi üzerindedir. Çünkü liderin rolü genellikle kısa zaman dilimlerini kapsayan kriz dönemlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle liderin rolü kısa dönemde daha etkin olup uzun dönemde az etkin olarak değerlendirilmiştir. Stratejik kültür faktörü, politik karar alıcıları etkileyen bir faktör olarak kısa ve uzun dönem de dâhil olmak üzere çok etkin olarak nitelendirilmiştir. Devlet-toplum ilişkileri ve ulusal kurumlar ise daha ziyade uzun dönemli politikalar da etkilidir. Bu nedenle bu iki faktör kısa dönemli politikalarda çok etkin olarak değerlendirilmemektedir (Üçbaş, 2020: 47-55).

Neorealist kuram, askeri ve ekonomik faktörleri abarttığı ve normatif faktörlerin bağımsız gücünü görmezden geldiği noktasında eleştirilmiştir. Buna karşın neoklasik realist kuramın, ampirik kanıtlara ve ahlaki düşüncelere dayanarak, evrensel olarak “önce güvenliği” teşvik eden gerçekçi ve küresel değerlerin paylaşımında ve siyasi topluluk oluşumunda önemli bir rolü olması yönüyle farklı bir kaliteye sahip olduğun iddia edilmiştir. Bu analiz, devletler hakkında anarşi altında öncelikle güvenlik arayanlar olarak neorealist kuramın temel önermelerini doğrulamakla birlikte, ulusal güvenliğe açık bir öncelik atfeden ılımlı ve esnek bir

neoklasik realizm kuramının uluslararası politik ilişkileri açıklamakta daha uygun olduğu önermesinde bulunmuştur (Kamminga, 2010: 5).

Neoklasik realizm kuramı, uluslararası politik ilişkileri anlamlandırmaya çalışan bir kuram olarak, bu ilişkileri iki değişken yoluyla ifade etmektedir. Bu kurama göre uluslararası politik ilişkileri etkileyen ilk değişken, devletlerin uluslararası politikada sahip olduğu güç dağılımı ve ilgili devletin bu güç dağılımında nerede yer aldığından oluşmaktadır. Fakat güç dağılımının uluslararası politik ilişkileri belirleyen aktörler tarafından doğru analiz edilmesi noktasında belirsizlikler bulunmaktadır. Kuramın diğer değişkeni, uluslararası politikalar belirlenirken ulusal politikaların, idareden sorumlu aktörlerin ve toplum içindeki kuruluşların dikkate alınması noktasında ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2014: 24-25).

Neoklasik realizm iç siyasetin ve fikirlerin uluslararası politikada rol oynadığını iddia etmektedir. Bu kapsamda neoklasik realizmin, neorealizmden farklı olarak dış ve iç siyaseti birleştiren tutarlı bir mantığa sahip olduğu savunulmaktadır. Bu, neoklasik realizmin doğal bir sonucu olarak değerlendirilmiş ve kurama iki şekilde hizmet etmiştir. Birincisi, fikirler ve iç siyasi değişkenler, bir devletin gizli maddi gücünü kullanma becerisinde önemli faktörler olarak değerlendirilmektedir. Neoklasik realistler, Kenneth Waltz'un yüzeysel olarak dikkate aldığı ulusal iktidar anlayışını, devlet-toplum ilişkilerine atıfta bulunarak basitçe doldurmuştur. İkincisi, iktidar dışındaki sorunlarda, mesele fikirlerin ve iç siyasetin neorealist kuramda bir rol oynamaması değil sadece sistemin bu tür etkilere karşı önyargılı olması, dolayısıyla herhangi bir etkinin genellikle dış politikayı olumsuz etkilemekle sınırlandırılmasıdır. Bu nedenle neoklasik realizm, devletlerin sistemin kısıtlamalarına uygun şekilde uyum sağlayamadığı zamanları açıklamakta ve bunun sonucunda ortaya çıkan ciddi sonuçları gözler önüne sermektedir. Neorealist kuram bize karar verme sürecini çarpıtan iç politika ve fikirlerin kanıtlarını bulmamız gerektiğini söylemektedir. Neoklasik realist kuram ise bunu genellikle iç siyaseti ve fikirleri kullanan analizler yoluyla ampirik olarak göstermektedir (Rathbun, 2008: 296).

Neoklasik realizmin temel ilkesi, dış politikanın uluslararası yapı ve iç faktörler arasındaki karmaşık etkileşimin bir sonucu olduğudur. Dış politikada devlet gücü ve devletlerin uluslararası sistemdeki konumu belirleyici olsa da aynı zamanda iç faktörler de dış politikayı etkileyebilir. Sistem etkilerinin ve birim düzeyindeki

faktörlerin dış politika sonuçlarında oynadığı roller oldukça farklıdır. Sistem etkileri bağımsız değişken olarak kabul edilirse, birim düzeyindeki faktörler, dış politika ile uluslararası sistemi birbirine bağlayan değişkenlerdir. Böylelikle yapısal faktörler, birimlerin davranışı üzerindeki etkisini güçlendirme veya zayıflatma etkisine sahiptirler. Sistem ve birim düzeyindeki değişkenlerin etkilerini açıklığa kavuşturan bu bilim adamları, daha sonra çabalarını dış politikanın yapımında ve uygulanmasında birim faktörlere odaklamıştır. Neoklasik realizm kuramı, uluslararası politik ilişkilerdeki bir sorunu çözmeye çalışır. Neorealizm kuramının sistem düzeyinde başarılı inşasının sonraki teorik araştırmalar üzerinde muazzam miktarda etkisi olmuştur. Şu anda, uluslararası ilişkilerin üç temel okulunun tümü sistem düzeyinde kuramlardır. Bu durum birçok bilim insanının hoşnutsuz kalmasına neden olmuştur ve ister realist ister liberalist ekolden bakılsın, “sistem ve birim” ile “yapı ve süreç” arasındaki ayrıma karşı bir muhalefet vardır. Bu ikisi arasında nasıl bir köprü kurulacağı ve çok düzeyli bir kuramın nasıl oluşturulacağı, uluslararası politika araştırmalarında önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Neoklasik realizm kuramında geliştirilen bu husus, bu durumu güç de olsa aşmak açısından büyük bir potansiyele sahiptir (Feng and Ruizhuang, 2006: 122).

Neoklasik realist kuram, uluslararası sistem ile yerel faktörlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bu nedenle ulusal karar alma süreçlerinin analize dâhil edilmesi gerektiği hususunu vurgulamaktadır. Bu kurama göre uluslararası politikada üç farklı değişken yer almaktadır. Bu değişkenler bağımlı, bağımsız ve ara değişkenlerden oluşmaktadır. Uluslararası sistemin devletler üzerinde yaptığı baskı bağımsız değişken olarak tanımlanmıştır. Devletlerin karar alma sürecinde ortaya çıkan yapısal değişimlere verdiği tepkiler ve geliştirdikleri stratejiler bağımlı değişken olarak ifade edilmiştir. Devletlerin dış politika davranışına etki eden iç faktörler ise ara değişkenler olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla neoklasik realist kurama göre uluslararası politika davranışına etki eden üç farklı değişken bir arada değerlendirilmelidir (Özan, 2020: 31).

Neoklasik realist kuramın bugüne kadarki çalışmalarının kanıtlarına göre, dış politika konusunda bilime kazandırdığı katkılar açıktır. Teorik olarak daha fazla zenginlik ve uyum elde etmek isteyenler için açık faydalar sağlarken, temel biçiminde realizme yönelik önemli tutuculuğu barındırmaktadır. Taraftarları, bu yaklaşımın dünyanın birçok bölgesindeki ülkelerin birçok tarihsel dönemdeki

davranışlarını aydınlatılabileceğini göstermiştir. Ancak bu noktada göreceli gücün anlamlandırılmasının önemli olduğu bir gerçektir. Bu doğrultuda gelecekteki çalışmalar, politik davranışların belirlenmesinde araya giren değişkenlerin dış politikayı saf yapısal teorilerin saptırabilecek yollarını belirlemeye odaklanmalıdır. Örneğin, neoklasik realistlerin çabalarına rağmen ülkelerin maddi güç yetenekleri ile politika yapıcıların bunlara ilişkin öznel değerlendirmeleri arasındaki bağlantı belirsizliğini korumaktadır. Eleştirmenler kuramın algılara yaptığı vurguyu, dış politika ve maddi güç gerçeklerinin birbirinden ayrıldığı durumları açıklamak için yararlı bir faktör olarak görebilir. Buna karşın kuram psikolojik, düşünsel ve kültürel faktörlerin, siyasi aktörlerin kendilerinin ve başkalarının yeteneklerini nasıl algıladıklarını ve bu tür algıların dış politikaya nasıl çevrildiğini açıklayarak, bu alandaki teorik gelişime yardımcı olmaktadır (Rose, 1998: 168).

Kurama yönelik yapılan eleştirilere rağmen, kuramın realist kuramlar içerisinde iç politik unsurların da dikkate alındığı, daha bütüncül bir yaklaşımı benimsediği ortadadır (Özan, 2020: 46). Fakat söz konusu kuramın, uluslararası politikada karşılaşılan her vakada geçerli olması mümkün değildir. Nitekim bu çalışmada da neorealist kuramdan istifade edilerek bir analiz yöntemi izlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİ

3.1. TARİHSEL ARKA PLAN

Tarihsel bağlam, yalnızca bireysel deneyimi okuyucularla paylaşmaktan ziyade, geçmişin olaylarını günümüzde yorumlamamızı sağlar. Etnik ve dini bölünmelerin Suriye tarihinde derin kökleri olduğu için konuyu günümüzdeki olaylarla yorumlamak yeterli değildir. Belirli etnik ve/veya dini kimliklerinin tarihsel arka planını ve bu arka planın Suriye siyasi yelpazesindeki yerini bilmek de her bir hikâyenin bağlamını sağlayacaktır (Coşkun ve Nielsen, 2018: 7).

Türkiye-Suriye ilişkileri, iki ülke arasında 30 Mart 1940 tarihinde imzalanan “Türkiye ve Suriye Arasında İyi Komşuluk ve Dostluk Antlaşması” ile birlikte ve çözülen Hatay sorununun da etkisiyle olumlu bir sürece girmiştir (Yamaç, 2018: 1172). 1946 yılına kadar olan dönemde Fransız manda yönetimiyle idare edilen Suriye, bağımsızlık sonrası süreçte 1954-1958 yılları arasındaki dönemde siyasi normalleşme sürecine girmekle birlikte, 1949-1970 yılları arasında yaşanan askeri darbeler nedeniyle siyasi istikrarını sağlamaktan uzak bir konumda yer almıştır. 1957 yılındaki seçimleri Baas Partisi ve Komünist Parti koalisyonundan oluşan sol akımın kazanmasıyla birlikte Baas Partisi Suriye’deki önemli bakanlıkları ve mevkileri ele geçirmiştir. Muhafazakârların etkisini kaybettiği bu seçim sonrasında Baas Partisi’nin toplumsal desteği artmış ve Baas kendi ülkesindeki Komünist Parti’yi kapatan Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdul Nasır ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu süreçte Suriye yeni bir siyasal krizin eşiğinde olarak Muhafazakârlar, Komünistler ve Baasçılar olmak üzere toplumsal olarak üç gruba ayrılmıştır. 1957 yılının Kasım ayında Mısır ve Suriye Parlamentosu ortak bir toplantı yapmış ve Suriye Mısır’la koşulsuz birleşme kararı almıştır. Böylelikle Suriye’de 1958-1961 yıllarını kapsayan Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) dönemi başlamıştır (Sultanoğlu, 2021: 37-47).

Cemal Abdul Nasır’ın bu süreçte BAC içerisinde gün geçtikçe kontrolü eline alması Baasçıları hayal kırıklığına uğratmış ve yönetim ortağı olan Suriyelileri rahatsız etmiştir. Diğer taraftan Mısırlılar yönetim içerisindeki önemli makamların üçte ikisini ele geçirmiş ve bu durum Suriye cephesinde gerginliği arttırmıştır. Suriye

ve Mısır ekişmesi 1961 yılına kadar sürmüş ve 28 Eylül 1961 tarihinde Deyr ez Zor’lu Abdülkerim Nahlevi Darbesi ile birlikte Birleşik Arap Cumhuriyeti sona ermiştir. Bu tarihten sonra Baas Partisi’nin Suriye yönetimindeki yükseliş dönemi başlamıştır (Sultanoğlu, 2021: 48-51).

1970’li yıllara gelindiğinde Suriye’de Hafız Esad dönemi başlamıştır. 1967 yılında Suriye Hava Kuvvetleri Komutanı olarak atanan Hafız Esad, 1970 yılında Suriye tarihinin günümüze kadar olan süreçteki son askeri darbesini gerçekleştirmiş ve 2000 yılına kadar sürecek olan iktidarını başlatmıştır. Hafız Esad dönemi politikalarının genel olarak iki temele dayandığını ifade etmek mümkündür. Bu politikalardan ilkini yönetime tehdit oluşturması muhtemel unsurların ortadan kaldırılması oluşturmaktadır. Hafız Esad’ın diğeri bir politikası ise kendi iktidarına kitlesel bir destek sağlamak olmuştur. 1971 yılında yapılan referandumla Hafız Esad geçerli oyların % 99’unu alarak Suriye’nin ilk Alevi devlet başkanı olmuştur. Esad 1970-2000 yılları arasında dört dönem seçilerek iktidarını korumuştur. Neo-Baasçı olarak ifade edilen Hafız Esad, iktidarı döneminde “Önce Suriye” prensibiyle hareket etmiş ve 1971’de Suriye istihbarat örgütü olan el-Muhaberat’ı kurmuştur (Sultanoğlu, 2011: 65-66).

Yoğunluğu Halep, Lazkiye, Hama ve Golan bölgelerinde yaşayan Suriye Türkmenleri genel olarak üç grupta değerlendirilmektedir. Bu gruplar Lazkiye bölgesinde yaşayan Türkmenler, Halep bölgesinde yaşayan Türkmenler ve Suriye içerisinde dağınık olarak yaşayan Türkmenlerden oluşmaktadır. Suriye rejimi, Türkmenleri asimile etmek amacıyla Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Türkçe yer isimlerinin büyük kısmını Arapçayla değiştirerek Suriyeli Türkmenleri sindirmeye çalışmaktadır (imen, 2020: 58-59).

Hafız Esad döneminde Türkmenlere yönelik asimilasyon politikası yoğun olarak uygulanmıştır. Söz konusu asimilasyon ilk olarak toprak politikasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye sınırına yakın yaşayan Türkmenler Suriye içlerine iskân edilmiş ve Türkiye sınırına 10 kilometrelik mesafedeki kuşak hattına Araplar iskân edilmiştir. Buralarda yaşayan Türkmen nüfusu ise Suriye içlerine gönderilmiş ve böylelikle Türkmenlerin Türkiye ile olan bağı koparılmaya çalışılmıştır. Diğeri taraftan Hafız Esad döneminde Türkmenlerin kendi dillerinde eğitim görmeleri yasaklanmış ve sosyal, siyasi, ekonomik, siyasi faaliyetler içerisinde yer almaları engellenmiştir. Suriye rejimi Türkmenlerin yerel seçimler de

dâhil olmak üzere kendi adaylarını çıkarmalarını ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla seslerini duyurmalarını engellemiştir (Çimen, 2020: 66).

Hafız Esad'ın 10 Haziran 2000 tarihinde kalp krizi geçirmesi sonucu vefat etmesinin ardından Suriye'de günümüze kadar devam eden Beşar Esad dönemi başlamıştır. Batı'nın "çağdaş ve dünya görüşü açık" olarak tanımladığı Beşar Esad, göreve geldiği ilk dönemlerde dünya siyasetinde olumlu etkiler yaratmıştır. Yaptığı ilk açıklamalarda babası Hafız Esad'ın politikalarına devam edeceğini fakat bu politikaları içinde bulunulan yüzyıla revize edeceğini ifade etmiştir. Beşar Esad dönemi Suriye'de bir demokratikleşme hareketi olacağı izlenimiyle başlamış ve insan hakları konularında iyileştirmeler yapılmıştır. Değişim ve reform beklentisinde olan Suriye halkının umudu, siyasi mahkûm sayısının azaltılması ve muhaliflerin sembolü olan El-Mazzah Hapishanesinin kapatılmasıyla daha çok artmıştır. Bu nedenle Beşar Esad'ın iktidara geldiği dönemden 2001 yılı Şubat ayına kadar olan dönem "Şam Baharı" olarak adlandırılmıştır (Sultanoğlu, 2021: 86-87).

Türkiye-Suriye ilişkileri, 1998 yılında Adana Mutabakatı'nın imzalanması ve sonrasında PKK terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla birlikte belirli bir süre gerginlikten uzak devam etmiştir. Beşar Esad'ın 2000 yılında Suriye'de iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye-Suriye ilişkileri, geçici bir süre de olsa normalleşme sürecine girmiştir. Karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla, Türkiye ile Suriye arasında ekonomik ve kültürel olarak pek çok anlaşmaya imza atılmıştır (Gaytancıoğlu, 2008: 117). Böylelikle 2000'li yılların başında, Suriye'de Beşar Esad döneminin başlamasıyla birlikte iki ülke arasında yakalanan olumlu hava, Suriye krizinin başlangıcına kadar devam etmiştir (Korgun, 2020: 4).

İmzalanan karşılıklı anlaşmalar yoluyla Türkiye-Suriye ilişkileri 2004 yılından itibaren yeni bir olumlu sürece girmiştir. 2009 yılında İsrail'in Gazze'yi işgalinde iki ülkenin de takındığı ortak tavır, bölgedeki güvenlik endişelerinin ortak olduğunun bir göstergesi olmuştur. 2009 yılında iki ülke arasında imzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Antlaşması ve aynı yıl icra edilen ortak askeri tatkibat, Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişmesinde olumlu etkiler bırakmıştır. Günümüzde iki ülke arasındaki ilişkiler kaygı verici olarak değerlendirilmekle birlikte (Aksu, 2011: ix) genel olarak Türkiye-Suriye ilişkileri inişli çıkışlı bir ekseninde gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin son on yılda Suriye'ye yönelik politikası adeta bir rollercoaster yolculuğu olmuştur. 1980'li yılların ortalarında Suriye'yi esas olarak caydırıcılıkla ele alınması gereken bir tehdit olarak gören Türkiye, 2000'lerin başında Suriye rejimini kendisinin bir yandaşı haline getirmeye çalıştı. Ancak son birkaç yıldır, Ankara'nın açıkça Şam'da rejim değişikliği arayışında olmasıyla birlikte ilişkiler bir kez daha gergin bir hal almıştır. Bir taraftan Suriye'de iç savaş şiddetini göstermeye devam ederken, Ankara şiddet ve istikrarsızlığın kendi sınırına taşma potansiyeli konusunda giderek daha fazla endişelenmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'nin birincil önceliği Suriye'de Türkiye'nin kendi iç ihtiyaçlarına dayanan bir istikrarın geri döndüğünü görmektir (Abramowitz and Edelman, 2013: 21).

3.1.1. Arap Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkışı

Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışında, 19. Yüzyılda Osmanlı idari yapısının zayıflaması ve Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'ni parçalama planı doğrultusunda Araplarla iletişim kurarak Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı isyana sevk etmeleri rol oynamıştır. Bununla birlikte Arapların ilkel topluluktan uygar topluma doğru dönüşüm süreci içerisinde olmaları ve Osmanlı'nın Arap diline dokunmaması nedeniyle ortak dil kullanımının varlığı etkili olmuştur. Osmanlı idari yapısının Arap topraklarında zayıflamasıyla birlikte Suriye ve Lübnanlı Arap milliyetçiler birleşerek bağımsızlıklarına kavuşmayı amaçlamışlardır (Çimen, 2020: 22-23). Suriye'de Arap milliyetçilerinin ortaya çıkmasında, 1. Dünya Savaşı sonrasında Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Anadolu'da başlayan bağımsızlık mücadelesi etkili olmuştur (Yılmaz, 2014: 303).

Bağımsızlıklarına kavuşmayı amaçlayan Suriyeli Arap milliyetçiler, Fransa ve İngiltere arasında gerçekleşen görüşmeler sonucunda alınan, Suriye topraklarının bölüşülmesi kararı karşısında hayal kırıklığına uğramıştır. Tarihe Sykes-Picot Anlaşması olarak geçen bu paylaşım kararı, 1920 yılında tüm Suriyeli milliyetçilerin tepkilerine rağmen Şerif Hüseyin tarafından San Remo'da onaylanmıştır. Böylelikle 1946 yılına kadar devam edecek olan Fransız mandası dönemi başlamıştır. Fransa bu dönem içerisinde birleşik Suriye fikrine karşı çıkmış ve Arap milliyetçiliğinin gelişmesini engelleyecek politikalar izlemiştir. Bu amaçla Suriye'deki mezhepsel farklılıklar kasıtlı olarak ön plana çıkarılmış ve toplumsal bütünleşme engellenmiştir (Sultanoğlu, 2021: 20).

Arapların çok az bir kısmı Hristiyan olmakla birlikte Arap milliyetçiliğinin doğuşunda Hristiyan Araplar önemli rol oynamıştır. Hristiyan Araplar, yazılı basından istifade ederek Arap milliyetçiliğinin fikri altyapısının oluşmasına katkı sağlamıştır. Arap milliyetçiliğinin 19. Yüzyıldaki öncüleri olan Butros Bostani ve Nazif Yazıcı Hristiyan Araplar arasında yer almaktadır. Sonraki yıllarda ortaya çıkan Baas Partisi'nin kurucularından Mişel Eflak da Hristiyan Araplar arasındadır (Sultanoğlu, 2021: 12).

Baas Partisi'nin kuruluşunda özellikle Salah Bitar ve Mişel Eflak önemli rol oynamıştır. Baas Partisi'nin anayasal zeminde meşru faaliyet yürüten bir parti haline gelmesi, Fransa'nın Suriye'yi tamamen terk ettiği 1946 yılı ile birlikte mümkün olmuştur (Çimen, 2020: 11-12). Partinin ilk kongresi 1947 yılında yapılmış olup, bu kongrede parti tüzüğü de kabul edilmiştir. Parti tüzüğünde partinin “evrensel bir Arap partisi” olduğu kabul edilmiş ve Arap toprakları, “Toros dağlarından Basra Körfezine, Hint Okyanusundan Etyopiya dağlarına, Büyük Sahraya, Atlantik Okyanusuna ve Akdeniz'e kadar uzanan topraklar” olarak ifade edilmiştir (Gaytancıoğlu, 2008: 13).

Baas Partisi, ilkesel olarak Pan-Arap milliyetçilik ve sosyalizmi, Marksist bir yaklaşımın dışında birleştirmeyi benimsemiştir. Bu yaklaşımla Suriye'deki farklı grupların birleştirilmesi amaçlanmıştır. Laik bir Suriye ilkesi Hristiyanların partiye bakış açısını olumlu kılmayı amaçlarken, Pan-Arap milliyetçilik de Sünni Müslümanların partiye bakış açısını olumlu kılmayı amaçlamıştır. Bağımsızlık sonrasında Suriye'de siyasal hayat bu bakış açısıyla şekillenmiş ve Baas Partisi Suriye'nin kaderini etkileyecek önemli bir aktör konumuna gelmiştir (Sultanoğlu, 2021: 34-35).

İngiltere ve Irak arasında 1930'lu yıllara doğru yaşanan gelişmeler Suriyeli milliyetçiler tarafından umut verici olarak değerlendirilmiştir. Suriyeli milliyetçiler Fransız manda yönetiminin sonlandırılmasını ve İngiltere ile Irak arasında imzalanan bağımsızlık anlaşmasına benzer şekilde bir uzlaşa sağlanmasını istemiştir. Söz konusu taleplerin bir isyana dönüşmesini engellemek isteyen Fransa, 1930 yılında Suriye'de sözde bir bağımsızlık ilan etmiş fakat haklarından vazgeçmemiştir. 1933 yılından itibaren 2. Dünya Savaşı'nın emareleri Avrupa'da görülmeye başlanmış ve bu durum üzerine Fransa, Suriye'ye olan yaklaşımı konusunda tutum değişikliğine gitmiştir. Fransa'nın tutum değişikliğinde Almanya ile yaşanan sorunlar ve ekonomik

sıkıntılar pay sahibi olmuştur. 16 Kasım 1933 tarihinde Fransa ile Suriye arasında bir mutabakata varılmış ve Fransa dört yıl içinde bağımsız bir Suriye'ye destek vereceğini taahhüt etmiştir. 1936 yılına doğru Suriye'de toplumsal taleplerin sesi yükselmeye başlamış ve öncülüğünü Haşim el-Attasi ve Cemil Merdam gibi milliyetçilerin yaptığı bir heyet Fransa'ya giderek 9 Eylül 1936 tarihinde Fransız hükümetiyle uzlaşma sağlanmıştır. Yirmi beş yıl süreli olan bu anlaşmaya göre Suriye Milletler Cemiyeti'ne girecek ve Fransa, Suriye'de askeri üsler bulundurabilecektir. Ayrıca bağımsız seçimler yapılarak yönetim Suriyelilerden oluşan bir meclis tarafından yürütülecektir. Fakat 23 Temmuz 1939 tarihinde Hatay Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne katılması Suriye'de isyancı hareketlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. İsyanın büyümesiyle birlikte meclis feshedilmiş ve Fransız Yönetim Konseyi Suriye'nin idaresini yeniden devralmıştır. Diğer taraftan Suriyeli milliyetçilerin tüm çabalarına rağmen Suriye'deki dini ve etnik gruplar kendilerini Suriyeli Arap olarak görememiş ve ulus düşüncesi bu dönemde Suriye'de henüz oluşmamıştır (Sultanoğlu, 2021: 27-30).

Fransa'nın Suriye'den çıkmamaktaki ısrarı bölgede gerginliğin tırmanmasına neden olmuş ve 1945 yılında Suriye'de büyük çapta protestolar ile çatışmalar yaşanmıştır. Fransa söz konusu gerginliği bastırmak amacıyla Suriye Parlamentosunu da hedef alarak Şam şehrini bombalamıştır. Yüzlerce kişinin yaşamını yitirdiği bombardıman sonrasında İngiltere Başbakanı Churchill'in de bölgeye müdahale edeceği yönündeki baskıları sonucunda Fransa Suriye'den çekilme kararı almıştır. Suriye 17 Nisan 1946 tarihinde Fransa'nın bölgeden çekilmesiyle birlikte bağımsızlığına kavuşmuş ve 7 Temmuz 1946 tarihinde ilk meclisini oluşturmuştur (Sultanoğlu, 2021: 37).

Arap milliyetçiliği, İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde kitlesel bir destek bulamamıştır. Bu sürece kadar sokaklarda sıradan gösteriler düzenlenmiş fakat Batı'da olduğu gibi harekete ivme kazandırabilecek güçlü bir işçi sınıfı ortaya çıkmamıştır. Arap milliyetçiliğinin gelişmesi ve radikalleşmesi, 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte hız kazanmıştır. Diğer taraftan Filistin'de Arapların İsrail'e olan yenilgisi Arap milliyetçiliğinin gelişmesini sağlamasının yanında Suriye'de Baas Partisi'nin de güçlenmesiyle sonuçlanmıştır (Çimen, 2020: 25).

Hafız Esad döneminde Baas Partisi'nde oluşturulan sosyalist Arap milliyetçiliği düşüncesi, Birleşik Arap Cumhuriyeti denemesinin olumsuz olarak

sonuçlanmasıyla birlikte büyük bir Arap devletinin kurulmasının zor olduğu yönünde yorumlanmıştır. Bu başarısız deneme sonrasında Hafız Esad, büyük bir Arap devletinden ziyade güçlü bir Suriye'nin varlığının daha isabetli bir tercih olduğunu savunmuştur. Büyük Suriye ideali olarak ifade edilen bu yaklaşım, Hafız Esad döneminin stratejik bir dış politika hedefi olmuştur (Aksu, 2011: 72).

3.1.2. Hatay'ın Türkiye'ye Katılması ve Hatay Meselesi

Hatay, Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almasına rağmen 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması gereğince Suriye sınırları içerisinde kalmıştır. Bu tarihten itibaren Hatay'da yaşayan Türklerin ve Türk dış politikasının önceliği Hatay'ın Türkiye'ye katılması olmuştur. Sancak sorunu²⁰ olarak da ifade edilen bu sorun, Lozan'da da Türkiye'nin gündeminde olmuştur. Fakat gerek Türk yetkililerin yaptığı açıklamalar gerekse de Hatay'da yaşayan Türklerin Türkiye'ye katılmak konusundaki başvuruları Lozan heyetinde etki sağlamamış ve sorun Lozan'da da çözülememiştir. Lozan Barış Antlaşması'yla Hatay'ın Suriye sınırında kalmasına karar verilmiştir. Hatay sorununun Milletler Cemiyeti'ne taşınması üzerine bölgede rapor tutan Sandler, Hatay'ın bağımsız bir toprak olması yönünde kanaat bildirmiştir. Hatay'ın statüsü Sandler'in tutmuş olduğu rapor esas alınarak Milletler Cemiyeti tarafından 29 Mayıs 1937 tarihinde kabul edilmiştir. Böylelikle Hatay'ın, Suriye'den ayrı bir hukuksal varlık olduğu kabul edilmiştir (Yakut, 2005: 787-792).

Bu sırada Fransız manda yönetimi altında olan Suriye, 2. Dünya Savaşı'nın yaklaşmakta olduğu yönündeki emareler nedeniyle, Fransızlar tarafından 1936 yılı Eylül ayında manda yönetiminden azat edilerek bağımsızlığına kavuşmuştur (Opruklu, 2006: 206). Fakat Suriye'nin bağımsızlığının Milletler Cemiyeti tarafından onaylanması 1939 yılında gerçekleşmiştir. Bu tarihe kadar Hatay'ın statüsüyle ilgili Fransa ve Suriye ile sorunlar ortaya çıkmıştır (Yazgan, 2007: 11). Hatay sorunu, Suriye'nin bağımsızlığına kavuştuğu 1936 yılı ile birlikte başlamış ve Türkiye'ye katıldığı 1939 yılına kadar devam etmiştir (Atabey, 2015: 192).

Hatay Devleti, 2 Eylül 1938 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş ve yaklaşık bir yıl kadar bağımsız kalmıştır. Bu süreçte Hatay Devleti yöneticileri Türkiye Cumhuriyeti'ne katılma taleplerini her fırsatta yinelemiş ve işbirliği içerisinde hareket

²⁰ Bkz. Yüksel Kaştan, "Atatürk Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 53, 2017, s. 271-282.

etmeye gayret göstermiştir. 23 Haziran 1939 tarihinde, Türkiye Dışışleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Ren Marsigly arasında Ankara'da imzalanan anlaşma ile Hatay Devleti Anavatan'a katılmıştır. Bu anlaşma ile birlikte Türkiye Suriye sınırı, Milletler Cemiyeti tarafından 19 Mayıs 1939 tarihinde belirlenen sınır olarak kabul edilmiştir (Çimen, 2020: 47-48).

Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz olarak etkileyen sorun alanlarından biri Hatay meselesi olmuştur. Suriye, henüz 1930'lu yıllarda Fransız manda yönetimi altındayken Hatay meselesini gündeme getirmeye başlamış ve bu mesele ikili ilişkileri olumsuz olarak etkilemiştir. 1939 yılında Hatay Devleti'nin Türkiye'ye katılmasıyla birlikte Suriye'nin Hatay üzerindeki hak talepleri artmış ve Türkiye-Suriye ilişkileri bozulma sürecine girmiştir. Suriye'nin 1946 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Suriye'nin Hatay üzerindeki hak iddiaları uluslararası alanda da Suriye tarafından bir propaganda aracı haline getirilmiştir. Suriye'nin bağımsızlığa kavuşmasından sonra Baas Partisi, özellikle 1950'li yılların ortalarından itibaren Hatay meselesini bir iç politika malzemesi haline getirmiş ve Hatay'ın Suriye'de zorla alındığına yönelik propagandalar yürütmüştür. Bununla birlikte Hatay'ın Suriye içerisinde yer aldığı haritalar yayınlamış ve Türkiye-Suriye sınırını tanıma anlamına gelecek her türlü anlaşmayı onaylamaktan imtina etmiştir (Çimen, 2020: 48-50).

Hatay'ın Türkiye'ye katılması, Suriye'nin yanı sıra diğer Arap devletleri tarafından da kabul edilmemiştir. Hatay'ın Türkiye'ye katılması ile birlikte özellikle Suriye ve Lübnan'da Türk düşmanlığı yükselmiş ve Suriye, Türkiye'nin ülkelerine karşı yeni hamleler içerisinde olabileceği düşüncesiyle tedirgin olduklarını ifade etmiştir. 2. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye tarafından alınan önlemler, Hatay'dan sonra Suriye'ye yeni hamleler yapılacağı şeklinde yorumlanmış ve Hatay'ın Türkiye'ye katılması Suriye tarafından gayriresmi olarak değerlendirilmiştir (Bulut, 2008: 19).

3.1.3. Fırat ve Dicle Su Sorunu

Temel yaşam kaynağı olan su, devletlerin toplumsal varlığını sürdürmesinde stratejik bir öneme haizdir. Dünya üzerindeki insan nüfusunun artması ve küresel ekolojik sorunların etkisiyle mevcut su kaynaklarının azalması, suyun önemini her geçen gün arttırmaktadır. Dünya tarihi içerisinde su kaynakları, egemen güçler

tarafından sürekli kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Yüksek kullanım değerine sahip olan su, Orta Doğu özelinde ve içinde bulunduğumuz dönemde, yaşanan kuraklık ve artan nüfus göz önüne alındığında, bölge ülkelerini karşı karşıya getirecek bir durumdadır (Çimen, 2020: 69). Bunun yanında Fırat ve Dicle Nehirlerinin kullanımı AB'nin, BM'nin ve ABD'nin odağında yer almaktadır (Oğuzay, 2009: 90).

Türkiye ile Suriye arasındaki başlıca sorun alanları içerisinde su sorunu, gelecekte de devam etmesi muhtemel bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Stratejik açıdan bakıldığında, Orta Doğu'da meydana gelecek olası bir savaşın kaynağının su olacağı öngörülmektedir. Fırat ve Dicle nehirlerinin paylaşımı noktasında ortaya çıkan bu sorun, iki ülke arasında son yıllarda yaşanan gerginliklerin temelini oluşturmuştur. Türkiye'nin hayata geçirdiği Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)²¹, Suriye yönetimi tarafından tepkiyle karşılanmış ve Suriye bu projeyi engellemek amacıyla Türkiye'ye karşı terör örgütleriyle işbirliği içerisinde olmuştur (Gaytancıoğlu, 2008: 66).

Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirlerini Suriye'nin iddia ettiği gibi "uluslararası sular" olarak değil "sınır aşan sular" olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle suyun kaynağı olan ülkelerle üzerinden akan ülkeler arasında eşit paylaşım olması gerektiğini iddia etmek, Türkiye'ye göre adil bir yaklaşım değildir. Türkiye nehir sularının paylaşımı konusunda olumlu bir yaklaşım sergilemekle birlikte Suriye'nin bu nehirleri kendi doğal kaynağı olarak görmesini doğru bulmamaktadır. Türkiye, dış politikada benimsediği "komşularla iyi geçinme prensibi"²² kapsamında Suriye'ye saniyede 500 metreküp su vereceğini taahhüt etmiş ve bu taahhüdünü de yerine getirmektedir. Kaldı ki Fırat Nehri'nin debisinin 100 metreküpe düştüğü durumlarda dahi taahhüt ettiği su miktarını Suriye'ye vermeye devam etmiştir. Suriye açısından

²¹ GAP Projesi, Türkiye'nin Güney Doğu Anadolu Bölgesindeki kaynakların değerlendirilerek bu bölgede yaşayan vatandaşların yaşam kalitesini yükseltmeyi ve bölgeler arası farklılıkları ortadan kaldırmayı amaçlayan bir projedir. Proje kapsamında Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine 22 baraj ile 19 hidroelektrik tesisi kurulması planlanmıştır. İnsanlık tarihinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan bu bölge, "Verimli Hilal" veya "Yukarı Mezopotamya" olarak tanımlanmıştır. Bkz. Onur Çelebi, "Türkiye'nin Suriye ve Irak İle Olan İlişkilerinde Sınır aşan Suların Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009, s.74.

²² Söz konusu yaklaşım, literatürde genel olarak "komşularla sıfır sorun" şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. Sedat Benek, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, Cilt: 15, Sayı: 1, 2016, s.171-192.

ise Fırat ve Dicle Nehirleri uluslararası sulardır. Dolayısıyla Suriye'ye göre bu nehirler üzerinde kurulacak tüm tesislere müşterek olarak karar verilmelidir. Bununla birlikte Suriye, Türkiye'nin kurduğu barajların bir politika aracı olarak kullanılmaması gerektiğini savunmuştur (Çelebi, 2009: 64-66).

Suriye, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde Irak ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu üçlü bir matematiksel paylaşımı savunmaktadır. Bu paylaşıma göre her ülke her nehirden olan ihtiyacını ayrı ayrı belirleyecek ve bu üç ülkede nehirlerin kapasitesi belirlenecektir. Eğer ülkelerden birinin almak istediği su miktarı nehrin debisinden fazla ise geri kalan su miktarı diğer ülkelerden oransal olarak azaltılacaktır. Türkiye ise ülkelerin su ihtiyaçlarının ve mevcut su kaynaklarının daha gerçekçi verilerle tespitedilmesi gerektiğini savunmaktadır. Türkiye bu amaçla üç ülkenin katılımıyla oluşturulacak bir komisyon kurulmasını ve yapılan araştırmalar yoluyla ülkelerin alacakları su miktarlarının tespit edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Suriye ve Irak ise Türkiye'nin bu önerisine sıcak bakmamaktadır (Kırkıcı, 2014: 107).

Mezopotamya'nın hayat kaynağı olan Fırat ve Dicle Nehirleri, bölgedeki birçok kurak alana can suyu olmaktadır. Kaynakları Türkiye içerisinde bulunmasına rağmen 1970'li yıllarla birlikte bu nehirler üzerinde inşasına başlanan barajlar, Türkiye-Suriye ilişkilerini Suriye cephesinden olumsuz yönde etkilemiştir. Suriye, Türkiye'nin bu projesinin gerçek amacının Orta Doğu ülkelerini kontrol etmek olduğunu savunmuş ve söz konusu nehirlerin uluslararası sular olduğunu dile getirerek nehirler üzerinde hak iddialarında bulunmuştur. Türkiye ise Suriye'nin hak iddialarını reddetmiş ve söz konusu nehirlerin sınırı aşan sular kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte Türkiye, suların paylaşımı konusunda Suriye'ye bir proje²³ önerisinde bulunarak konuyla ilgili iyi niyetini göstermiştir. Fakat Suriye, Türkiye'nin iyi niyet göstergesine aynı şekilde yanıt vermemiş ve Türkiye'yi yıpratmak amacıyla terör eylemlerini desteklemiştir. Suriye rejimi ilk olarak ASALA (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia: Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu)²⁴, sonraki süreçte de PKK'ya

²³ Barış Suyu Projesi olarak ifade edilen bu proje, dönemin Başbakanı Turgut Özal tarafından Türkiye'nin bir iyi niyet göstergesi olarak teklif edilmiş fakat Suriye ve Arap ülkelerinden yeterli desteği göremediği için hayata geçirilememiştir. Bkz. Gaytancıoğlu, a.g.t., s. 72.

²⁴ "Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu" anlamına gelen ASALA, 20 Ocak 1975 tarihinde Agop Agopyan tarafından Lübnan'ın Beyrut kentinde kurulmuştur. 1980'li yıllara kadar Türkiye üzerinde etkili olmaya çalışan örgüt, 1980'li yıllarla birlikte yerini PKK'ya bırakmıştır. Son olarak 1990'lı yıllarda Karabağ çevresindeki Azerbaycan topraklarının

destek vererek Türkiye'yi yıpratmayı ve bu durumdan kazanç sağlamayı amaçlamıştır (Çimen, 2020: 128).

Suriye'nin Türkiye'ye GAP konusunda olan direnci, Türkiye'nin diplomatik girişimleri ile çözülmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda yapılan görüşmelerden çok verimli sonuçlar alınamamış ve Türkiye'nin diplomatik girişimlerine Suriye PKK'yı ülkesinde barındırarak yanıt vermiştir. Bu kapsamda PKK'nın Suriye'de barınmamasıyla alakalı Türkiye'nin yaptığı girişimlere Suriye her defasında PKK'ya olan desteğini daha da arttırarak karşılık vermiştir. Bu konudaki girişimler Suriye cephesinden dış politikaya “suya karşı terör” şeklinde yansımıştır. Türkiye, 1994 yılından itibaren İsrail ile olan ilişkilerini geliştirmeye çalışarak Suriye'ye karşılık vermeye başlamıştır. 1995-1996 yıllarına gelindiğinde Türkiye, Suriye yönetimine nota vererek PKK konusundaki taleplerini iletmış, aksi durumda meşru müdafaa hakkını kullanacağını bildirmiştir. Türkiye'nin bu girişimleri 1999 yılında sonuç vermiş ve terörist başı Abdullah Öcalan Suriye'yi terk etmek durumunda kalmıştır (Yenikeçeci, 2020: 165).

3.1.4. Terörizme Destek Tartışmaları

Terörizmin bir ülkede etkin olmasını kolaylaştıran birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenler arasında siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, düşük eğitim seviyesi, dini ve kültürel faktörler ile medya etkisi önem taşımaktadır. Siyasi istikrarın düşük olduğu ülkelerde ortaya çıkan siyasi boşluk, terör faaliyetlerinin kolaylıkla yürütülmesine ortam sağlamaktadır. Eğitim seviyesi düşük, dini ve kültürel olarak kolay yönlendirilebilen toplumlarda terör daha kolay nüfuz elde edebilmektedir. Amacı toplumda korkuyu arttırarak psikolojik üstünlük kurmak olan terör unsurları, yazılı ve görsel basın araçlarını da kullanarak terör konusunda toplumsal baskıyı daha kolay kurabilmekte ve böylelikle hareket alanlarını genişletebilmektedir (Çimen, 2020: 96-98).

Jeopolitik konumu itibarıyla hem Orta Doğu hem de bir Akdeniz ülkesi olan Suriye (Örki, 2015: 91), Türkiye'nin Fırat Nehri üzerindeki projelerini engellemek

işgaliyle gündeme gelmiştir. Ermenistan, Türkiye üzerinde emelleri olan ülkelere benzer şekilde ve onların desteğini arkalarına alarak ASALA benzeri örgütler yoluyla Türkiye'yi zayıflatmaya çalışmıştır. Türkiye – Suriye ilişkilerinde ortaya çıkan su sorunu ve diğer sorunlar kapsamında söz konusu örgüt, Suriye tarafından Türkiye'yi zarara uğratmak amacıyla desteklenmiştir. Bkz. Mehmet Bicik, “Ermeni Terör Örgütlerinin Türkiye'deki Terör Örgütleriyle İlişkileri”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 60, 2014, s. 1-21.

amacıyla 1980'li yıllardan itibaren terör unsurlarıyla ilişki içerisinde olmuştur. Suriye'nin PKK ile yakın temasta olmasının nedeni sadece suya sahip olmak değildir. Esasen Suriye, "Büyük Suriye" idealini gerçekleştirmek amacıyla bölgede Türkiye gibi bir güç odağının varlığından ve giderek güçlenmesinden tedirgin olmaktadır. Suriye, bu idealini suyu elinde bulunduran Türkiye'nin varlığına rağmen gerçekleştiremeyeceği kanaatindedir. Suyun kontrol edilmesinin birçok çalışmada göz ardı edilen askeri bir boyutu da bulunmaktadır. Nitekim yüksek kapasiteli bir suyun kontrolsüz olarak salınmasının, Suriye'ye yapılacak bir harekâta etkili olabileceği ve Suriye güçlerinin hareket kabiliyetini kısıtlayabileceği değerlendirilmektedir. Bu nedenlerle Suriye 1980'li yıllardan itibaren başta PKK olmak üzere terör unsurlarının ülkesinde barınmasına, kamp kurmasına, eğitim yapmasına göz yummuş ve bununla kalmayarak terör unsurlarına silah ve malzeme desteği de yapmıştır. Suriye PKK'nın yanı sıra ASALA'ya da destek vermiş ve verdiği bu desteği her platformda inkâr etmiştir. Yaşanan bu gelişmeler Türkiye-Suriye ilişkilerinde güvensizliğin hâkim olmasına neden olmuş ve iki ülke ilişkileri olumsuz olarak etkilenmiştir (Varlık, 2013: 545-546). Bununla birlikte Suriye, sadece terör örgütlerine destek vermekle kalmamış ve Türkiye aleyhinde yapılan propagandaları da desteklemiştir (Özçelik, 2018: 928).

Suriye ile Türkiye arasında yaşanan su sorunu, Suriye açısından terör unsurlarına verilen destek noktasında bir gerekçe olarak kullanılmıştır. Bu sorunu ortadan kaldırmak amacıyla terör saldırılarının artmasıyla birlikte dönemin Başbakanı Turgut Özal 1987 yılında Suriye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve suların tahsisi ile ilgili Türkiye-Suriye arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü imzalanmıştır (Yazgan, 2007: 86). Türkiye'nin su ve terör sorununu çözmeye yönelik attığı adımlar Suriye açısından karşılık görmemiş ve Suriye terör unsurlarına verdiği desteği kesmemiştir. Nitekim Suriye'nin teröre destek vermesinin nihai amacı, bölgede Türkiye gibi güçlü bir ülkenin varlığını istememesidir.

Suriye'nin PKK terör örgütüne verdiği destek, 14 Nisan 1992'de resmi bir ziyaretle Suriye'ye giden dönemin Türk İçişleri Bakanı tarafından açığa vurulmuştur. Türk İçişleri Bakanı, PKK'nın Suriye'deki varlığını kanıtlar nitelikteki bu belgeleri Suriyeli mevkidaşına vererek Suriye'nin PKK'ya olan desteğini kesmelerini talep etmiştir. Söz konusu belgeler şu şekildedir (Bulut, 2008: 26):

“-PKK terör örgütü elebaşı Öcalan'ın Şam'da yaşadığına ve Suriye gizli servisi tarafından korunduğuna ilişkin belgeler,

-PKK terör örgütü elemanlarının üzerlerinden çıkan Suriye kaynaklı sahte kimlikler,

-Suriye'nin SAM-7 füzeleriyle koruduğu Bekaa Vadisi'ndeki PKK kamp ve eğitim merkezlerinin yerlerine ait bilgiler,

-PKK terör örgütü elemanlarıyla birlikte ölü olarak ele geçen Suriyelilerin resimleri ve kimlikleri,

-PKK'nın terör eylemleri sırasında yakalanan, örgüt mensubu 25 Suriye vatandaşının ifadeleri.”

Suriye'nin 1980'li yıllarda başlayan terör unsurlarına desteği 1990'lı yıllarda da devam etmiş ve PKK terörist başı Abdullah Öcalan'ın Suriye'yi terk ederek yakalanmasından önceki süreçte Türkiye-Suriye ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Abdullah Öcalan yakalandıktan sonraki süreçte de Suriye, terör unsurlarına olan desteğini kesmemiştir. İlişkiler 2000'li yılların başından itibaren kısmen normalleşmeye başlasa da Türkiye-Suriye ilişkileri genel olarak güvensizlik üzerine inşa edilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin en normal ve sorunsuz olduğu dönemlerde dahi Suriye, terörü Türkiye'ye karşı hep bir koz olarak kullanmaya çalışmıştır.

Ortaya çıkan iki Körfez Savaşı ile birlikte Irak'ta yaşanan otorite boşluğu, PKK'nın bu bölgede güç kazanmasına vesile olmuştur. PKK bu süreçte Türkiye'nin sınır komşularında yaşanan ayrılıkçı Kürt hareketlerinden destek bulmuş ve meseleyi uluslararası kamuoyuna etnik bir mesele olarak göstererek kendi terör faaliyetlerini meşrulaştırmaya çalışmıştır (Karabulut ve Eryılmaz, 2016: 18).

Suriye'nin ortaya çıkan kriz esnasında kendi iç meseleleriyle uğraşması beklenirken PKK terör örgütüne verdiği desteği kesmediği gözlenmiştir. Bu süreçte Suriye, özellikle PKK'nın Türkiye'deki yapılanmasına yönelik Amonos Dağları grubunun güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte daha önce tutukladığı terör örgütü mensuplarını af çıkartarak serbest bırakmıştır (Varlık, 2013: 568).

3.2. ARAP BAHARI SONRASINDAKİ GELİŞMELER

Tunus'ta 17 Aralık 2010 tarihinde Muhammed Buazizi isimli gencin kendini ateşe vermesi, dünya siyasetini ve milyonlarca insanı etkileyecek Arap Baharının

başlangıcı olmuştur. Buazizi'nin ateşi Arap dünyasını ve Orta Doğu'yu hızla yakmış, isyan dalgası Libya, Mısır, Tunus ve Yemen'de iktidarları devirmiş, milyonlarca insanı sokağa dökmüştür. Bu olayla birlikte Orta Doğu'da güç dengeleri değişmeye başlamıştır (Sultanoğlu, 2021: 94).

2010 yılında ortaya çıkan Arap Baharı, 2011 yılından itibaren Suriye'de etkisini hissettirmeye başlamıştır. Arap Baharı sürecinde sokağa taşınan halk hareketlerinde, her ülke vatandaşlarının kendi ülkeleri özelinde farklı talepleri gündeme getirilmiş ve halklar ülkeleri tarafından bu taleplerinin yerine getirilmesini amaçlamıştır. Suriye'deki kriz de benzer şekilde ortaya çıkmış fakat zaman içerisinde diğer ülkelerdekinden farklı bir süreçte seyir izlemiştir. Suriye'de başlayan kriz, zaman içerisinde bölgesel ve uluslararası boyutlara ulaşmıştır. Suriye'de başlayan kriz, bu krizi etkileyen ve bu krizden etkilenen her aktör açısından farklı yönlerden yorumlanmıştır. Yerel aktörler daha çok Suriye'nin bir devlet olarak hayatta kalması ya da kalmamasıyla ilgilenirken, uluslararası aktörler Suriye krizinin istikrarsızlaştırıcı etkilerinden kendilerini korumak amacıyla krize müdahil olmuşlardır (Çağlar, 2020: 29).

3.2.1. Arap Baharı ve Suriye

28 günde Tunus liderini, 18 günde Mısır liderini deviren Arap Baharı ateşi, Suriye'deki iktidarı o kadar kısa bir sürede devirememiş ve bölgede güç elde etmeye çalışan aktörlerin hesaplarını alt üst etmiştir. 27 Ocak 2011'de ilk olarak sosyal medya üzerinden seslerini duyurmaya çalışan Suriyeli muhalifler bu olayda istenen reaksiyonu alamamıştır. 17 Şubat 2011 tarihindeki gösterilerde Suriyeli polislerin bir esnafı dövmesi olayından sonra muhalifler "Suriye halkı aşağılanamaz!" sloganlarıyla olayı protesto etmiş ve bu olay sonrasında "Şeref Cuması" adını verdikleri etkinlikle her cuma namazı sonrasında protesto gösterileri yapmışlardır. Olayların büyümesini engellemeye çalışan Beşar Esad, kamu çalışanları ve emeklilere maaş zammı yapacağını birdirmiş ve yüz binlerce aileye de nakdi yardımda bulunmuştur. 2011 yılının Mart ayında Dera şehrinde bir okul duvarına "halk rejimin değişmesini istiyor." yazan gençlerin tutuklanması ve sorgu esnasında işkence görmesi binlerce insanı sokağa dökmüştür. Bu esnada Beşar Esad'ın güvenlik güçleri tarafından halka uygulanan sert müdahale, isyanın radikalleşerek İdlib, Şam ve Humus kentlerine yayılmasıyla sonuçlanmış, Beşar Esad'ın kimliği

olmayan üç yüz bin Kürt halkına vatandaşlık verme ile OHAL kanununu yürürlükten kaldıracağına dair vaatleri krizi engelleyememiştir (Sultanoğlu, 2021: 94-96).

Suriye krizi, yerel protesto gösterileriyle başlamış, şiddet kullanımının yaygınlaşması ile birlikte ülke geneline yayılmış ve krizin çözümü noktasında uluslararası örgütlerin müdahil olmasıyla uluslararası bir yapıya bürünmüştür. Suriye'deki olumsuz gelişmelerin uluslararası yapıya bürünmesindeki etkenler arasında, yereldeki çatışmaların ülke dışına taşması ve bölge ülkelerinin sınır güvenliğini tehdit edecek boyuta ulaşması, çok sayıda silahlı örgütün ülkede etkinlik kazanmaya başlaması ve krizin çözümü noktasında bölge devletlerinin anlaşmazlık yaşaması önemli rol oynamıştır. Arap Baharı sonrasında yaşanan gelişmelerle ortaya çıkan Suriye krizi, uluslararası aktörlerin önce sözlü müdahalesi, sonra ekonomik ve siyasi yaptırımları ile zaman içerisinde bölgesel ve uluslararası bir kriz haline dönüşmüştür. Krizin uluslararası bir kriz haline dönüşmesi, krizin çözümünü de zorlaştırmıştır. Suriye krizinin kaynağı ve çözümü üzerinde uluslararası aktörlerin farklı anlayışlar taşımaları, krizin çözümünde uluslararası kamuoyunun ve BM'nin yeterince etkili olamamasıyla sonuçlanmıştır. 2014 ve 2015 yılından itibaren krize müdahil olan ABD ile Rusya, yereldeki çatışmaları etkilemiş ve krizin çözümünde yeni gerilimlere sebep olmuştur (Çağlar, 2020: 4-5). ABD, kriz yönetimi esnasında askeri bir müdahale ile zayıf vererek medya ve kamuoyu baskısı yaşayabileceği ihtimalini de göz ardı etmemiştir (Kaya, 2020: 4).

2011 yılının Temmuz ayında İstanbul'da birleşen Suriyeli muhalifler, Beşar Esad'a karşı birlik olma çağrılarında bulunmuş ve 25 kişilik bir komisyon oluşturmuştur. Suriye Hava Kuvvetlerinde görev almış Riyad el-Esad liderliğinde ve Suriye Ordusundan ayrılan askerlerin katılımıyla Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) kurulmuştur. Amaçlarını "rejimi sona erdirmek ve rejime destek veren güvenlik güçlerini ortadan kaldırmak" olarak belirleyen ÖSO, çok parçalı bir yapıdan oluşmuştur. 2011 yılının Ekim ayında ise bu kez muhalifler seslerini politik alanda duyurma çabasıyla Suriye Ulusal Konseyini (SUK) kurmuştur. Kendisini Suriyeli muhaliflerin tek temsilcisi olarak gören SUK, birçok ülke tarafından tanınarak muhatap alınmış ve ekonomik olarak desteklenmiştir. SUK, sahip olduğu muhalefetin tek temsilcisi olma vasfını 2012 yılının Kasım ayına kadar sürdürmüştür (Sultanoğlu, 2021: 98-99).

Kasım 2012’de Suriyeli muhalifler Katar’da bir araya gelmiş ve Suriye Devrim ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu (SDMGUK) kurulduğunu ilan etmiştir. Etkinliğini kaybeden SUK yerine kurulan SDMGUK, Fransa, İngiltere ve Türkiye ile birlikte birçok ülke tarafından Suriye’nin meşru temsilcisi olarak tanınmıştır (Sultanoğlu, 2021: 107).

Suriye krizinin ortaya çıkmasıyla birlikte BM, gerek diplomatik yollarla gerekse de eylemsel yaklaşımlarla krize müdahil olan bir taraf haline gelmiştir. Krizin kaynağını Suriye yönetimi olarak değerlendiren aktörlerin vasıtasıyla krize müdahil olan BM, Genel Sekreterlik ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi (BMİHK) birimleriyle aktif bir tutum sergilemiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) ise üye ülkelerin krize olan farklı yaklaşımları nedeniyle ortak bir tutum sergilemekte zorlanmış ve örgütün diğer birimlerine kıyasla kriz yönetiminin zayıf kalan tarafı olmuştur (Çağlar, 2020: 199).

2012 yılında BM Eski Genel Sekreteri Kofi Annan Suriye Özel Temsilcisi olarak atanmış ve bu gelişme Suriye krizinin çözümü için olumlu olarak yorumlanmıştır. Fakat Beşar Esad’ın krizin çözümü noktasında takındığı olumsuz tutum krizin çözümünü zorlaştırmıştır. Esad-Annan görüşmesinden krizin çözümüne yönelik kesin sonuçlar çıkmamış ve Esad terörist gruplar arasındaki istikrarsızlığın bitmesine yönelik bir öneride bulunmadığı gibi hiçbir siyasi diyalogun başarıya ulaşmayacağına dair açıklamalarda bulunmuştur (Sultanoğlu, 2021: 102-103). Suriye’de gelişen şiddet olayları nedeniyle Türkiye, Şam’da bulunan büyükelçiliğini 2012 yılının Mart ayında geçici olarak kapatmıştır (Terzioğlu, 2018: 590).

Kofi Annan Suriye krizinin çözümü için Beşar Esad’ın dâhil olduğu bir takım görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmeler sonucunda Kofi Annan, 16 Mart 2012 tarihinde Beşar Esad’a “Suriye için Annan Barış Planı” olarak ifade edilen 6 maddelik bir barış planı teklif etmiştir. Esad rejimi Rusya’nın da desteğiyle 27 Mart 2012 tarihinde Annan tarafından sunulan planı kabul ettiğini ilan etmiştir. Bu plana göre 6 maddelik teklif şu şekildedir (Miş, 2012: 224-225):

“1. Suriyeli halkın meşru taleplerine ve endişelerine yanıt verecek şekilde Suriyeliler tarafından yürütülecek ve herkesi kapsayacak siyasi süreç için özel temsilciyle çalışmayı taahhüt etmek ve bu amaçla müzakereler için gerekirse bir temsilcinin atanmasına onay vermek.

2. Saldırıları sonlandırıp, BM tarafından denetlenecek ateşkesin derhal sağlanması, bu amaçla öncelikle Suriye hükümetinin, halkın yaşadığı

bölgelerde ağır silahların kullanılmasına son vermesi ve askerlerin geri çekilmesi; muhalefetin ve Suriye'deki diğer unsurların, saldırıları bırakıp ateşkesin sağlanması için işbirliği yapması.

3. İnsani yardımın gerekli olan her yere ulaşabilmesi için ilk adım olarak derhal uygulanmak üzere günde 2 saat insani yardım için çatışmaların durdurulması.

4. Keyfi olarak tutuklanan ve gözaltına alınanların serbest bırakılması.

5. Gazetecilerin ülke içinde serbestçe dolaşmalarının sağlanması.

6. Barışçıl toplanma ve protesto hakkına saygı duyulması.”

BM'nin krize müdahil olmasına rağmen krize ortak bir çözüm bulamamasıyla birlikte krize müdahil olan uluslararası aktörler, düzenlenen uluslararası toplantılar yoluyla taleplerini iletmeye çalışmıştır. Bu konuda Cenevre Konferansları, Astana Süreci ve Suriye'nin Dostları Toplantıları ön plana çıkan faaliyetler arasındadır. Söz konusu toplantılar her ne kadar krizin çözümünü amaçlasa da tarafların ortaya çıkan farklı talepleri nedeniyle zaman zaman krizin çözümünü zorlaştıracı rol oynamıştır (Çağlar, 2020: 224).

Suriye'deki muhalifler içerisinde cihatçı anlayışın hâkim olmaya başladığı 2013 yılı, Suriye krizinin dönüm noktalarından biri olmuştur. Suriye rejiminin askeri müdahale seçeneğini değerlendirdiği bu yıl aynı zamanda Türkiye ve Suriye'yi savaşın eşiğine getirmiştir. Bu yıl içinde meydana gelen en önemli gelişme ise Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) isimli radikal örgütle dünya kamuoyunun tanışması olmuştur (Sultanoğlu, 2021: 109).

İŞİD'in bölgede varlık göstermeye başlaması üzerine bölgede güç dengeleri değişmiştir. Bu kapsamda İŞİD'in bölgede varlığıyla birlikte İslam terörle bir arada anılmaya başlamış, Suriye'nin toprak bütünlüğü bozulmuş, Suriye'ye sınır komşusu olan ülkelerin güvenlik konusundaki hassasiyetleri artmış, bölgedeki terör unsurlarının tehdit potansiyeli yükselmiş ve komşu ülkelere mülteci²⁵ akını başlamıştır (Yenikeçeci, 2020: 122).

²⁵ Mülteci kavramı uluslararası hukuka göre, “vatandaşı olduğu ülke dışında olan ve ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişiler” olarak tanımlanmıştır. Göçmen kavramı ise “hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin eğitim, çalışma ve daha iyi yaşam koşulları beklentileri ile başka bir ülkeye göç eden kişiler” olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunuyla yapılan düzenleme

İŞİD, Sünni İslam Halifeliğinin varlığının devam etmesi gerektiğini savunmuş ve bunun ancak şeriat yönetimiyle mümkün olduğuna inanmıştır. İŞİD'in temel ideolojisi Cihadi-Selefilik olarak ifade edilmektedir. Bu ideoloji, “şiddetin araçsallaştırılarak mevcut rejimlerin yıkılmasını ve yıkılan rejimlerin yerine hilafet rejimlerinin kurulmasını” kapsamaktadır. İŞİD bu ideolojik amacını, 2014 yılının Haziran ayında Musul'u ele geçirerek hilafeti ilan ettiğini duyurmasıyla dışa vurmuştur. Bununla birlikte İŞİD, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok Müslüman ülkeyi “mürted”, yani İslam dininin gereklerini yerine getirmeyen ve dönmüş devlet olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle gerçekleştirdiği saldırıları mürted olarak kabul ettiği ülkelere yönlendirmiştir. (Karakaya, 2019: 170).

İŞİD isimli örgüt, dünya üzerindeki birçok bölgede üye ve taraftara sahip olması yönüyle Suriye'de ulusal bir örgütün ötesinde varlık göstermiştir. İŞİD, kendisinden önceki cihat fikrini benimseyen örgütlere benzer şekilde iki temel hedefe sahiptir. Bunlardan ilki, dünya üzerindeki aşırılık yanlısı dini yaklaşımları Müslümanlık dini ile daha makul bir seviyeye çekmektir. İkinci hedef de Batı etkisini İslami bölgelerden tecrit etmektir (Kurt, 2019: 146).

Suriye krizinde rol oynayan diğer bir uluslararası aktör Avrupa Birliği (AB) olmuştur. ABD'ye benzer şekilde AB de krizin ortaya çıkış nedenini Suriye yönetimi olarak görmüştür. AB, krizin ilk dönemlerinde Suriye yönetimine sözlü olarak uyarılarda bulunmuş fakat çatışmaların şiddetini arttırması ve AB'nin taleplerinin yerine getirilmemesiyle birlikte ekonomik yaptırım ile ambargo gibi uygulamalar devreye sokulmuştur. AB, krizin kaynağını Suriye yönetimi olarak değerlendirmekle birlikte alınacak önlemlere ve yaptırımlara yönelik olarak ortak hareket etmekte zorlanmıştır. Özellikle Almanya'nın Suriye krizinin çözümüne yönelik takındığı pasif tutum, birliğe üye ülkelerin ortak hareket etmeleri noktasında bir takım güçlükleri ortaya çıkarmıştır. Fransa ve İngiltere ise Suriye krizine olan yaklaşımlarında ABD'nin tutumuna yakın bir tavır sergilemiştir. Fransa ve İngiltere de ABD'ye benzer şekilde krizin kaynağını Suriye yönetimi olarak değerlendirmiştir. Fakat bu iki ülkenin

kapsamında mülteci statüsü Avrupa dışından gelenlere verilmemekte olup, Türkiye'de yaşayan Suriyeliler üçüncü bir ülkeye geçiş yapana kadar “geçici koruma” statüsünde bulunmaktadır. Bkz. Tezer Palaycioğlu, “Suriyeliler, AB ve Türkiye Özelinde Mülteciler”, **İstanbul Ticaret Odası (İTO) / İstanbul Düşünce Akademisi (İDA)**, İstanbul, 2018, s. 10; Bkz. Hakan Samur ve Murat Cihangir, “Suriye Krizi Hakkında Suriyelilerin Düşünceleri: Aktörler, Sorumlular ve Çözüm Yolları”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2019, s. 221.

krize olan yaklaşımları Almanya'nın yaklaşımından daha aktif olarak ortaya çıkmıştır. Suriye'de kimyasal silahların kullanıldığına yönelik iddiaların ortaya çıkması üzerine Fransa ve İngiltere ABD ile birlikte hava saldırılarına katılmış ve IŞİD'le mücadelede AB üyesi ülkelere kıyasla daha aktif bir tutum sergilemiştir (Çağlar, 2020: 196-197).

Suriye örneği, tek başına yaptırımların uygulanmasının rejimin davranışını değiştiremeyeceğini ve çatışmayı sonlandıramayacağını göstermiştir. Ayrıca, Suriye rejiminin sahip olduğu bu kadar önemli bir dış destekle, yaptırımların sivilleri etkilemesi Suriye rejimini etkilemesinden daha olasıdır. Ancak yaptırımlar, bireyleri ve belirli kurumları hedef aldığı ve BM ile Suriye'nin komşularıyla uyumlu hareket ettiğinde daha etkili olabilecektir. Bu durumda yaptırımların amacı, basitçe baskı ve şiddeti kınamak, diğer önlem ve prosedürlerle birlikte çatışmayı kontrol altına almaktır (Turkmani and Haid, 2016: 17).

Suriye krizinin ortaya çıkmasıyla birlikte Suriye yönetimi toplumsal huzursuzlukları bir takım reform vaatlerinde bulunarak engellemeye çalışmış fakat krizin yerel düzlemde uluslararası düzleme doğru kaymasıyla birlikte şiddet kullanma yolunu tercih etmiştir. Suriye yönetiminin toplumsal huzursuzlukları ortadan kaldırmak amacıyla 2011 yılı başlarından itibaren vermiş olduğu reform vaatleri tam olarak gerçekleşmemiş veya muhalifleri yeterince tatmin etmemiştir. Suriye'deki muhalif kesim önce kitlesel protestolar yoluyla ilgi çekmeye çalışmış ve sonrasında muhalif grupların ülke içi ve dışında örgütlenmesiyle birlikte güç kazanmayı amaçlamıştır. Zaman içerisinde muhalif grupların devlet dışı silahlı aktörlerden aldıkları destekle Suriye içerisindeki karşılıklı şiddet artmış ve ülke geneline yayılmıştır (Çağlar, 2020: 71-73).

Suriye'de bölgesel ve küresel aktörlerin bir güç mücadelesi içerisinde olmaları IŞİD, PKK ve PYD gibi terör örgütlerine hareket alanı açmıştır. Yaşanan güç mücadelesi ile birlikte terör örgütlerinin faaliyetlerini arttırmaları, bölge ülkelerinin menfaatleri açısından olumsuz durumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bununla birlikte bölgede nüfuz kurmakta zorlanan küresel aktörlerin söz konusu terör örgütleriyle olan karmaşık ilişkileri, bölgede istikrarın sağlanmasını güçleştirmiştir (İnat v.d., 2016: 22).

İŞİD'in oluşturduğu tehdite benzer şekilde PYD'nin Türk ulusal güvenliğine yönelik oluşturduğu tehdit, bu süreçte Türk dış politikasının öncelikleri arasında yer almıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin Suriye'deki krizin ortaya çıkardığı terör unsurlarıyla mücadelesi bölgesel istikrar için önemlidir. Bu bağlamda Türkiye, Suriye'yi öncelik haline getirdiği için PKK/PYD ile mücadeleyi kısmen bir kenara bırakmıştır. Ancak Suriye'nin bir bölümünün PYD/YPG'nin kontrolüne girmesi ve söz konusu örgütlerin küresel güçlerle işbirliklerinin sürmesi nedeniyle bölgesel dengeler Türkiye'nin aleyhine değişmiştir. Bu nedenle Türkiye bakış açısını değiştirmiş ve muhalefetini PYD/YPG'nin kuzey Suriye üzerindeki egemenliğinin reddine kaydırmıştır (Ataman ve Özdemir, 2018: 28).

PYD/YPG'nin Türkiye'de faaliyet gösteren PKK ile organik bağları bulunmaktadır. SDG sözde komutanı Mazlum Kobani, diğer kod adıyla Şahin Cilo, PKK geçmişi olan bir terör örgütü üyesidir. Türkiye sürekli olarak ABD'yi PYD/YPG'den uzaklaştırmaya çağırmıştır. PYD/YPG, 2018'in sonları ve 2019'un başlarında ABD'nin Suriye'den çekilmesi konusunda yaşadığı kafa karışıklığından sonra, kendilerini Türkiye'den koruyan doğu Suriye'deki uzun vadeli Amerikan taahhüdü konusunda gerginliğe girmiştir. Bu nedenle PYD, yerel özerklik konusunda Şam'dan tavizler alamamış olsa da Rusya ve Esad hükümetiyle olan bağını ve temasını dikkatle sürdürmektedir (Ford, 2019: 11).

Suriye krizinin ortaya çıkmasında Arap Baharı sürecinin tetikleyici etkisi olmakla birlikte Suriye içindeki dinamikler de etkili olmuştur. Toplumsal gerilimin artması Suriye krizinin başlıca etkenidir. Toplumsal gerilimi arttıran hususlara değinecek olursak bunlardan ilki, devletin her kademesine yayılmış olan rüşvet ve yolsuzluktur. Devlet işlerinde şeffaflığın ortadan kalkması ve yolsuzlukların sürekli ülke gündeminde olması toplumsal gerilimi tırmandırmıştır. Toplumsal gerilimi arttıran diğer bir etki kayırmacılıktır²⁶. Atamalarda, memur alımlarında veya devlet içinde yapılan görevlendirmelerde dini ve mezhepsel bağların dikkate alınması krizi tırmandıran etkenler arasında yer almaktadır. Bu etkenlerle birlikte kırk yılı aşkın süredir yürürlükte kalan OHAL kanunu ve kişisel özgürlük alanlarında yaşanan sorunlar ile yönetimin halka baskıcı tutumu krizi tırmandıran etkenler arasında yer

²⁶ Özellikle eğitilmiş nüfus içerisindeki yüksek işsizlik oranı, Suriye'deki kayırmacılığın bir göstergesi olarak toplumsal gerilimi arttıran nedenler arasındadır. Bkz. İsmet Göçer ve Sertan Çınar, "Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri", **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 10, 2015, s. 54.

almıştır. Bu sebeplerden dolayı Baas Partisi'nin işlevini kaybettiği yönünde toplumda yaygın kanaat oluşmuş ve kriz genişleyerek kitleselleşmiştir (Sultanoğlu, 2021: 93).

Suriye içerisindeki şiddetin artmasında kuşkusuz Suriye yönetiminin de payı bulunmaktadır. Muhalif gruplar krizin ilk aşamasında şiddete başvurmamış fakat Suriye yönetiminin muhalif kesimi bastırmak amacıyla şiddete başvurarak aldığı önlemlerle birlikte ülke içerisinde şiddete başvurma yöntemi muhalif kesim tarafından da kullanılmıştır. Bunun yanında muhalif kesim içerisindeki uzlaşmazlık durumu muhalif kesimin de kendi içerisinde bölünmesine neden olmuş ve krizin büyümesinde önemli rol oynamıştır (Çağlar, 2020: 87).

Suriye krizi çözümünün zorluğu noktasında en önemli etkenlerden biri, krize taraf olan aktör sayısının çokluğudur. 2011 yılı sonrasında çok sayıda aktör, krize ülkelerinin menfaatleri doğrultusunda dâhil olmuş ve tüm aktörleri memnun edecek bir çözüm bulma noktasında krizin çözümünü güçleştirmiştir. Özellikle Soğuk Savaş dönemi sonrasında ortaya çıkan silahlı devlet dışı aktörler, Suriye krizinde de çatışmaları arttıran ve çözümü zorlaştıran bir noktada rol oynamıştır. Uluslararası hukuk açısından, silahlı devlet dışı aktörlerin tanınmaması ve devletlerin bu aktörleri krizin çözümünde muhatap almak istemeyişi, krizin barışçıl şekilde ortadan kaldırılmasını güçleştiren diğer etkenler arasındadır. Suriye krizinin çözümünü zorlaştıran diğer bir etken, Suriye'yi kimin temsil ettiği sorusunun ortaya atılması olmuştur. Suriye krizinin ortaya çıkmasında Suriye yönetiminin en büyük payı olduğunu düşünen aktörler, Suriye yönetiminin meşruiyetini kaybettiğini, dolayısıyla muhatap alınmaması gerektiğini öne sürmüştür. Buna karşın Suriye yönetimi hukuki statüsünü korumaya devam etmiş ve BM nezdinde temsili devam etmiştir (Çağlar, 2020: 20-21).

Suriye krizinin çözümü noktasında özellikle 2011 yılının sonlarından itibaren Arap Birliği aktif tutum sergilemeye başlamıştır. Fakat birlik üyesi ülkeler arasında da tam bir amaç birliği sağlanamamış ve birlik üyeleri krizin çözümü noktasında karşı karşıya gelmeye başlamıştır. Birlik üyelerinden Katar ve Suudi Arabistan, kriz yönetiminde birliğin daha aktif bir tutum sergilemesini isterken Irak, Cezayir ve Lübnan gibi ülkeler krize daha temkinli yaklaşılması gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla birliğin talepleri sadece birlik üyelerinin Suriye ile karşı karşıya gelmesine sebep olmamış, birlik üyeleri de kendi içlerinde karşı karşıya gelmiştir (Çağlar, 2020: 177).

Suriye krizinden en çok etkilenen, coğrafi yakınlık nedeniyle Suriye'nin komşuları olmuştur. Bunun yanında krizin ülke dışı aktörleri etkilemesi, bu aktörlerin hayati önem verdiği değerlere yönelik ortaya çıkan tehditlerin bir sonucu olmuştur. Sınır güvenliği, toprak bütünlüğü ve siyasal istikrar gibi değerlere yönelik ortaya çıkan tehditler, krizin çözülme ihtimalini güçleştirmiştir. Bu noktada silahlı devlet dışı aktörlerin de önemli payı vardır. Suriye krizinde devlet dışı aktörler komşuları doğrudan hedef almamakla birlikte, komşuların Suriye krizine askeri yöntemler de dâhil olmak üzere çeşitli yöntemlerle müdahil olduğunu ifade etmek mümkündür (Çağlar, 2020: 22-23).

Suriye krizini etkileyen faktörlerin başında krizin ortaya çıkmasıyla birlikte Suriye'nin komşu ülkelerinden gelen açıklamalar önem taşımıştır. Bölge ülkeleri arasındaki ortaya çıkan fikir ayrılıkları, krizin yerel bir krizden bölgesel bir krize dönüşeceğinin ilk sinyalleri olmuştur. Krizin ortaya çıktığı ilk dönemlerde Türkiye, Katar ve Kuveyt'in Suriye yönetimine destek bildirimleri olmuştur. Fakat Suriye'de şiddet hareketlerinin artmasıyla birlikte bu ülkeler krizin kaynağının Suriye yönetimi olduğu yönünde eleştirilerini beyan etmiştir. İran ise krizin esas kaynağını Suriye dışındaki aktörlerin Suriye krizine müdahil olması olarak değerlendirmiştir. Irak, Lübnan ve Yemen gibi ülkeler krizin olumsuz etkilerini yaşamamak için bölge ülkelerine göre daha pasif bir tutum sergilemiştir. Bölge ülkelerinin Suriye krizinin nedeni ve çözümü ile ilgili olan farklı yaklaşımları, süreç içerisinde bu ülkelerin krizin yönetilmesi noktasında karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur (Çağlar, 2020: 163).

İran ve Suriye, ideolojik olarak birbirleriyle rekabet etmekten ziyade uzun vadeli stratejik ilişkiler kurmaya yardımcı olan ideolojik farklılıklara sahip iki devlet olarak tasvir edilmiştir. 2011 yılı sonrasında da hiçbiri diğerine üstünlük sağlamaya çalışmamıştır. Suriye, kriz esnasında insan gücü sıkıntısı, kaynak yetersizliği ve muhalif grupların artan baskısı nedeniyle İran'a ve müttefiklerine bağımlı hale gelmiştir. Bu anlamda neorealist kuram, Suriye krizini tartışmak için en uyumlu uluslararası ilişkiler kuramı olarak kabul edilmiştir (El Berni, 2018: 132).

Suriye krizine müdahil olan çevre aktörlerin şiddete başvurmada coğrafi yakınlık önemli etkenlerden biri olmuştur. 2012 yılında Suriye'den açılan ateşle Akçakale'de beş kişinin hayatını kaybetmesi (Yenikeçeci, 2020: 187) ve aynı Türk jetinin düşürülmesi ile YPG ve IŞİD'in Türkiye'nin güney sınırında hakimiyet alanını

genişletmesi olayları, Türkiye'nin angajman kurallarını değiştirmesi ve askeri tedbirlere başvurmasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye, angajman kurallarının değişmesiyle birlikte Suriye'nin 2013 yılında helikopterini, 2014 yılında da uçağını dūřürmüřtür. Bununla birlikte hâkimiyet alanlarını genişleten YPG ve IşİD'e karşı Fırat Kalkanı ile Zeytin Dalı Harekâtlarını gerçekleştirmiştir. Coęrafi yakınlık nedeniyle şiddete başvuran aktörlerden bir diğeri İsrail olmuştur. Suriye içerisinde Hizbullah'ın ve İran'ın etkin olmaya başladığına işaret eden İsrail, hava saldırıları yoluyla krize askeri tedbirlerle müdahil olan aktörler arasına girmiştir. Krize taraf olmamaya gayret gösteren Lübnan, IşİD'in kendi sınırında artan etkinliğini nedeniyle askeri tedbirlere başvurmak durumunda kalan aktörler arasında yer almıştır. Sonuç olarak coğrafi yakınlık, Suriye'nin komşuları açısından şiddet kullanımını tetikleyen bir unsur olarak değerlendirilmiştir (aęlar, 2020: 334). Coęrafi yakınlığı ifade etmek amacıyla, Resim 3.1.'de Suriye'deki şehir merkezleri belirtilmiştir.

Resim 3.1. Suriye'deki şehir Merkezleri (Önhon, 2021: 16)

Suriye’de çatışmaların arttığı yıllardan biri 2015 yılı olmuştur. Yeni aktörlerin krize müdahil olmasıyla Suriye’de çatışma ortamı artmış ve 2015 yılı en ağır kayıpların verildiği yıllardan biri olmuştur. 2015 yılı aynı zamanda Suriye rejiminin ve Suriyeli muhaliflerin harekât alanlarını genişlettikleri yıl olmuştur. Bu konuda yayınlanan raporlar²⁷ insanlık dramının ulaştığı boyutları gözler önüne sermiştir. Bunun yanında IŞİD’le savaş devam etmiştir. 2015 yılı Şubat ayında YGP ve ÖSO IŞİD’e karşı birlikte savaşmış ve Kobani çevresindeki birçok köyü IŞİD’den geri almıştır. Aynı süreçte Türk Silahlı Kuvvetleri Şah Fırat Operasyonunu gerçekleştirmiş ve Süleyman Şah Türbesini Türkiye sınırına yakın bir noktaya taşımıştır (Sultanoğlu, 2021: 121-123).

3.2.2. Suriye Krizi ve Türkiye

Arap Baharı’nın etkisiyle internet üzerinden yapılan protesto çağrıları ve Deraa’da yönetim karşıtı duvar yazısı yazan çocukların gözaltına alınmasına yönelik tepkilerle ortaya çıkan Suriye krizi, esasında krizin görünen yüzüdür. Bu olaylar krizin ortaya çıkmasında ve kitleselleşmesinde önemli rol oynamakla birlikte krizin en önemli etkenleri Suriye’nin yıllardır devam eden yapısal sorunlarıdır. Suriye krizinin derinleşmesi ve uluslararası boyutlara ulaşması ile aktörlerin kriz sürecindeki yaklaşımları, geçmişten gelen yapısal sorunların etkisiyle şekillenmiştir. Kısacası Suriye krizi, muhaliflere ait geçmişten gelen taleplerin, 2011 yılında Arap Baharı ile birlikte yeniden dile getirilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır (Çağlar, 2020: 32-33).

Suriye krizinin esas nedeni etnik temellerden ziyade dini temellere dayanmaktadır. Bireysellikten uzak Suriye toplumunda bireylerin toplumsal ilişkiler kurmaları için ortak bir dine mensubiyet yeterli olmamaktadır. Dinler kendi içerisinde birçok mezhebe ve inanışa bölünmüş ve aynı mezhebe sahip olmayanlar sapkın olarak değerlendirilmiştir (Sultanoğlu, 2021: 10). Hal böyle olunca toplumsal birlikteliğin sağlanması güçleşmekte ve bireylerin uzlaşma alanları daralmaktadır.

Suriye krizinin ortaya çıkmasında toplumsal gerilimlerin önemli payı bulunmaktadır. Suriye’de farklı grupların temsil hakkının sınırlı olması ile etnik ve dini temelli siyasi parti kurulmasının yasak olması, toplumsal yapının siyasi temsilini

²⁷ Suriye İnsan Hakları Gözlemevi tarafından 2015 yılının ilk altı ayını kapsayan raporda, 2015 yılının ilk altı ayında 11.189 kişinin hayatını kaybettiği, Suriye krizinin başladığı 2011 yılı Mart ayından beri ise hayatını kaybeden sayısının 350.000 kişiye ulaştığı ifade edilmiştir. Bkz. Cemali Sultanoğlu, **Orta Doğu’nun Ortası Suriye Kısa Suriye Tarihi (1920-2020)**, İstanbul, Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, 2021, s. 123.

mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle Suriye’de siyasi ve ekonomik sorunların yanı sıra toplumsal ve kimliksel sorunlar da krizin derinleşmesine neden olmuştur. Bütün bu etkenler birlikte değerlendirildiğinde, Suriye krizinin diğer bölge ülkelerinin krizlerinden farklılaştıran yönleri ortaya çıkmaktadır (Çağlar, 2020: 34).

Suriye krizini hazırlayan toplumsal gerilimler, esasen 1920-1946 yılları arasında hüküm süren Fransız manda yönetimi dönemiyle bağlantılıdır. 1920 yılında Suriye’de kurulan ve eğitimcilerinin Fransız olduğu askeri akademi, Hristiyan, Alevi ve Dürzî gibi dini ve etnik gruplardan destek görmüştür. Buna karşın Sünni aileler çocuklarını bu askeri akademiye göndermeyi reddetmiştir. Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasından sonra, azınlıkların toplumsal yükseliş göstermesinde Fransızlar tarafından kurulan askeri akademinin etkisi bulunmaktadır. Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasından sonra azınlıkların devlet yönetimine hâkim olması, kuşkusuz toplumsal kutuplaşmayı hızlandırmış ve toplumsal sorunların doğru tespit edilmesini güçleştirmiştir (Sultanoğlu, 2021: 23).

Suriye krizinin ilk aşamasında muhalifler yeteri kadar organize olamamış ve dağınık bir görüntü sergilemiştir. Buna karşın muhalifler kısa bir süre içerisinde, Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) adıyla askeri örgütlenme ve Suriye Ulusal Konseyi (SUK) adıyla da siyasi örgütlenme içerisine girmiştir. İlerleyen zaman içerisinde bu aktörler bölgesel olarak etkinlik göstermeye başlamıştır. Suriye krizi sürecinde ÖSO zaman zaman güç kaybına uğrasa da önemini koruyan muhalif silahlı gruplar içerisinde yer almıştır. Bununla birlikte etkinliğini kaybetmeye başlayan SUK yerine, Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK) kurularak, süreç içerisinde önemli bir siyasi muhalif aktör haline gelmiştir. Ülke içerisinde şiddetin artmasıyla birlikte farklı muhalif örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Suriye krizinin çıkış noktasında protestoların merkezini Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ve liderliğindeki Baas Partisi yönetimi oluşturmakla birlikte zaman içerisinde ortaya çıkan farklı amaçlara sahip muhalif yapılar, krizin çok parçalı (Çağlar, 2020: 41) aktörlerden oluşan yapısını gözler önüne sermektedir.

İlk olarak SUK üzerinden örgütlenmeye çalışan Suriyeli muhalif gruplar, uluslararası aktörlerle temas kurarak silahlı bir çatı örgütlenme sağlamayı amaçlamıştır. SUK bu amacına uluslararası tanınma noktasında kısmen ulaşmış olmakla birlikte Suriye içerisinde yeterli seviyede meşruiyet sağlayamamıştır. Bu noktada ortaya çıkan bir aktör olan SMDK, süreç içerisinde başta ulusal olmak üzere

uluslararası alanda da meşruiyetini sağlamış ve Suriyeli muhalif cephesinde muhatap alınan önemli bir aktör haline gelmiştir. Fakat SMDK da SUK gibi muhalifler içerisinde yeteri kadar birleşmeyi sağlayamamış ve muhalif cephenin tek temsilcisi olma konusunda zorluklarla karşılaşmıştır (Çağlar, 2020: 108-109).

Suriye krizinin seyrinde uluslararası büyük güçlerin bölgedeki menfaatleri ve bu menfaatlere yönelik ortaya çıkan tehditler önemli rol oynamıştır. Bunun yanında büyük güçlerin iktidar yapıları, iktidar değişiklikleri ve değişiklikler sonrasında iktidarların belirledikleri hedefler Suriye krizinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Çağlar, 2020: 23).

Suriye krizinin ikinci aşamasında, silahlı çatışmaların artması ve organize olamaması nedeniyle Suriye dışından gelen silahlı devlet dışı aktörler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu aktörlerin başında YPG (Halk Koruma Birlikleri- Kürtçe: Yekıneyen Parastina Gel) ve IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) gelmektedir. YPG, Suriye içerisinde özellikle 2012 yılı ile birlikte örgütlenmesini arttırmış ve özerklik taleplerini dile getirmeye başlamıştır. YPG'nin Suriye içerisinde hâkimiyetini genişletmesi Türkiye Cumhuriyeti'nin dikkatini çekmiş ve YPG'yi Türkiye'nin doğu sınırında yaşanabilecek muhtemel bir krizin aktörü olabileceği yönünde değerlendirilmiştir. Suriye'deki yerel krizin bölgeselleşmesinde önemli payı olan bir diğer silahlı devlet dışı aktör IŞİD olmuştur. 2014 yılından itibaren Suriye içerisinde varlık göstermeye başlayan örgüt, kriz süresince Suriye yönetimi, Suriyeli muhalifler ve YPG ile çatışmıştır. Temel amacı bölgede önce hâkimiyet sonra da devlet kurmak olan örgüt, zaman içerisinde krizin üçüncü bir tarafı haline gelmiştir (Çağlar, 2020: 42-43). IŞİD, krizin yerelden bölgeselleşmesine ve sonrasında uluslararası boyuta ulaşmasında rol oynayan örgütlerin başında gelmektedir. Krizin ikinci aşamasına dâhil olan aktörlerin krizin derinleşmesi ve süre olarak uzamasında önemli payları bulunmaktadır. Bu aşamada yerel düzeyde başlayan krizin zaman içerisinde bölgeselleşme eğilimi gösterdiğini söylemek mümkündür.

Suriye krizinin bölgeselleşmesinde etkisi olan bir diğer aktör IKBY (Irak Kürt Bölgesel Yönetimi) olmuştur. YPG ile IŞİD arasında Kobani'de meydana gelen çatışmalara IŞİD'le mücadele konusunda müdahil olan IKBY, YPG ile birlikte IŞİD'e karşı savaşmış ve Suriye krizinin bölgeselleşmesinde pay sahibi olmuştur (Çağlar, 2020: 160-161).

Suriye krizinin üçüncü aşaması, uluslararası aktörlerin Suriye'deki çatışmalarda aktif rol oynamaya başlaması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu noktada en çok paya sahip ülkeler ABD ve Rusya olmuştur. Bunun yanında İran, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelerin muhalif gruplarla olan münasebetleri, Suriye krizinin çözüm süresini uzatmıştır. IŞİD'in bölgedeki hedefleri ve artan şiddet eylemleri, uluslararası aktörler açısından bir tehdit olarak algılanmasına neden olmuş ve uluslararası aktörlerin çatışmanın tarafları haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. ABD, IŞİD'e karşı mücadelede yerel unsurlarla işbirliği içerisine girmiş, Rusya ise Suriye yönetiminin yanında çatışmaların aktif bir unsuru haline gelmiştir. İlk aşamalarda Suriye yönetimine ve muhaliflere karşı mesafesini koruyan YPG ile Suriye'deki tüm unsurlarla çatışma içerisinde olan IŞİD, bölge üzerinde çeşitli amaçlara sahip uluslararası aktörlerin krize müdahil olmasına sebep olmuştur (Çağlar, 2020: 42-43). Böylelikle kriz yerel düzlemde uluslararası düzleme doğru kaymış ve krizin çözümü güçleşmiştir.

Suriye krizine ABD'nin müdahalesi IŞİD'in iki Amerikalı gazeteciyi infaz etmesi sonrasında daha aktif hale gelmiştir. IŞİD'in Suriye'deki harekât alanını genişletmesi sonrasında ABD, "terörle mücadele" kapsamında değerlendirdiği hava saldırılarıyla IŞİD'le mücadele gücünü arttırmıştır. ABD'nin Suriye'de ilerleyişini devam ettirmekte olan IŞİD'e karşı yürüttüğü mücadele, ABD'yi çatışma alanındaki aktörlerden biri haline getirmiştir. ABD'nin IŞİD'e karşı icra ettiği harekâtlar etkili olmuş ve IŞİD'in Suriye içerisindeki ilerleyişi hız kaybetmiştir. Bu süreçte IŞİD, elde ettiği alanların bir kısmından geri çekilmek durumunda kalmıştır. IŞİD tarafından terk edilen bölgeler zaman içerisinde YPG gibi silahlı devlet dışı aktörler tarafından kontrol altına alınmıştır. Kuşkusuz bu gelişmeler güney sınırını terörden arındırma çabasında olan Türkiye'yi rahatsız etmiş ve Türkiye Suriye'deki gelişmelere daha fazla müdahil olma yoluna gitmiştir. ABD'nin Suriye krizine yaptığı bu müdahale ile birlikte krizin uluslararası bir krize dönüşme ihtimali artmıştır (Çağlar, 2020: 68).

Suriye krizine ABD benzeri müdahil olan diğer bir aktör Rusya'dır. Rusya'nın Suriye krizine olan müdahalesi, ABD'ye benzer şekilde "terörle mücadele" kapsamında ifade edilmekle birlikte taşıdığı amaç bakımından ABD'nin müdahalesinden ayrılmaktadır. Rusya genel olarak Suriye rejimine muhalif olan unsurlara karşı faaliyet yürütmüştür. Rusya'nın Suriye krizine müdahalesi sonrasında yerel boyutta çatışma dengeleri değişmiş ve yeni gerilimler ortaya

çıkıştır. Suriye rejiminin Rusya'nın desteğiyle hâkimiyet alanı genişlemiş ve muhalif unsurların Rusya'ya tepkisi artmıştır. ABD'nin bölgeye müdahalesi sonrasında yerel düzlemde uluslararası düzleme kayan Suriye krizi, Rusya'nın müdahil olmasıyla birlikte çözümü daha karmaşık bir duruma dönüşmüştür (Çağlar, 2020: 68-69). Rusya özellikle 2018 yılından itibaren, Esad rejiminin bölgede egemenlik sağlaması amacıyla çaba sarfetmiştir (Çendek ve Örki, 2019: 52).

Rusya, İran ve Suriye ile stratejik ve tarihi bağlarını sürdürmek, bölgedeki ekonomik çıkarlarını korumak için Arap dünyası, İsrail ve Batı ile kurduğu ilişkilere önemli ölçüde zarar verme riskini göze almıştır. Bu nedenle Rusya'nın uzun vadede Esad rejimine bağlı kalacağı ve daha önce aldığı kararları değiştiremeyeceği kanaati hâkimdir (Bartz, 2016: 68).

Neorealizme göre devletler, rakip devletlerin elde ettikleri göreceli kazanımlar konusunda son derece dikkatli olmalıdırlar. Bilindiği üzere Libya'daki Muammer Kaddafi gibi Rusya'nın bazı dost rejimleri devrilmiştir. Yeni rejimler ise daha çok silah satın almakla ve Batı ile işbirliği yapmakla ilgilenmiştir. Bu nedenle ABD Rusya'ya göre ciddi kazanımlar elde etmiştir. Rusya, ulusal çıkarları için hayati önem taşıyan başka bir dost rejimi olarak Beşar Esad rejimini kaybetmek istememektedir. Rusya'nın Suriye'deki ekonomik çıkarları çerçevesinde Rus silahlarının satışı, Rusya'nın bölgedeki enerji sektörüne yatırımı ve Suriye'deki Katar doğalgaz boru hattı önem taşımaktadır. Bununla birlikte Suriye'deki Tartus donanma tesisi, Rusya'nın bölgedeki stratejik çıkarı için hayati önemde kabul edilmektedir (Afridi and Jibran, 2018: 58).

Suriye krizinde çatışmalar sadece IŞİD ve YPG tarafından yürütülmemiştir. İslamcı gruplar arasında bulunan El Nusra Cephesi ve Ahrar El Şam gibi muhalif grupların da çatışmaların artmasında payı bulunmaktadır. Her ne kadar bu gruplar Suriye'de yönetim değişikliğini amaçlayan muhalif gruplar arasında yer alsalar da olası bir yönetim değişikliğinde hilafet gibi farklı amaçlara sahip olmaları açısından diğer muhalif gruplardan ayrılmaktadır (Çağlar, 2020: 51).

Suriye'nin kuzeyinde ortaya çıkan çatışmalarda ÖSO, PYD, IŞİD, El Nusra ve bu gruplarla bağlantılı silahlı devlet dışı aktörler, alan hâkimiyetlerini arttırmak amacıyla faaliyet yürüterek krizin derinleşmesine sebep olmuştur. Krizin derinleşmesinde söz konusu gruplarla uluslararası aktörlerin yürüttüğü işbirliği

önemli rol oynamıştır. Suriye'nin güneyinde ise Suriye yönetiminin Hizbullah ile yürüttüğü işbirliği önemli rol oynamıştır. Bu kapsamda Suriye yönetimi ülkenin güney bölgelerinde alan hâkimiyetini genişletmeye devam etmiştir. Suriye'de yaşanan tüm bu gelişmeler dikkate alındığında, ülkede bir anlamda herkesin herkesle çatıştığı bir durum ortaya çıkmıştır. Süreç içerisinde farklı gruplar tarafından oluşturulan hâkimiyet alanları, bölgesel ve uluslararası aktörlerin Suriye krizine olan yaklaşımlarını şekillendirmiştir (Çağlar, 2020: 67-68).

Suriye'de yaşanan olumsuz gelişmelerden en çok etkilenen ülkelerden biri kuşkusuz Türkiye olmuştur. Türkiye-Suriye ilişkileri, 1998 Krizi sonrasında iyileşme sinyalleri vermeye başlamış ve 2000'li yıllar boyunca olumlu yönde gelişmiştir. Arap Baharı sürecine kadar iyi seviyede devam eden ilişkiler, Suriye krizinin Türkiye'nin güney sınırını tehdit edecek duruma gelmesiyle birlikte bozulmaya başlamıştır. Türkiye-Suriye ilişkileri, Suriye krizinin patlak vermesiyle birlikte hemen bozulmamıştır. Suriye'de ortaya çıkan kargaşa ortamının ardından Türkiye başta Cumhurbaşkanı Esad olmak üzere Suriye yönetimine olan güvenini bildirmiş ve yapılması gereken reformlara değinmiştir. Türkiye çatışmaların tırmanmasıyla birlikte bu durumdan duyduğu rahatsızlığı ifade etmiş ve Esad'a çatışmaların durulması için yönetimden çekilme çağrılarında bulunmuştur. Suriye'deki çatışmaların ülkenin geneline yayılması ve Esad'ın bu duruma çözüm üretememesiyle birlikte Türkiye bir sonraki aşama olarak Suriye yönetimine karşı yaptırımlar uygulama yoluna gitmiştir. Suriye'ye yönelik yaptırımlar sonrası ikili ilişkiler iyice gerginleşmiş ve Türkiye-Suriye arasında askeri tedbirleri de içeren yöntemler ortaya çıkmıştır. Böylelikle Türkiye-Suriye ilişkileri en gergin dönemlerinden biri içerisine girmiştir (Çağlar, 2020: 104-105).

Suriye krizi Türkiye'yi sadece güvenlik noktasında etkilememiştir. Krizin Türkiye'ye olan faturasının içerisinde toplumsal ve ekonomik çıktılar da yer almaktadır. Özellikle Suriye'ye sınır komşusu olan Türkiye'deki iller bu krizden daha çok etkilenmiştir. Bölgede bu kapsamda krizden en çok etkilenen illerden biri Hatay olmuştur. Hatay'ın bu krizden en çok etkilenen illerden biri olmasının nedeni, Suriye ile tarihsel ve toplumsal olarak yakın ilişki içerisinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Suriye krizinin Türkiye açısından yansıması, krizin mikro düzeyde bir Hatay krizine dönüştüğü şeklinde yorumlanmıştır (Reçber ve Ayhan, 2013: 325-326).

Suriye krizine Türkiye'nin müdahil olmasını, temel olarak Türkiye'nin üç önceliği üzerinden ifade etmek mümkündür. Bu kapsamda Türkiye'nin ilk önceliği, Suriye'nin kuzey kesiminde PKK ve PYD güdümünde kurulacak bir Kürt devletinin önlenmesi olmuştur. Türkiye'nin ikinci önceliği, IŞİD kontrolündeki bölgelerden ve Suriye sınırından gelecek saldırıların bertaraf edilmesi olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin son önceliği ise Türkiye'de sayıları milyonları aşan mültecilerin geri dönüşünü sağlamak amacıyla güvenli bölgeler oluşturmak ve mülteci krizini aşmak olarak değerlendirilmektedir (Yenikeçeci, 2020: 187).

Suriyeli mülteci krizi, Türkiye'yi siyasi ve mali açıdan zora sokmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'deki mülteciler ekonomik, sosyal ve siyasi etkileri olan bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. Uluslararası toplumun Türkiye'deki mülteci sorununa yardım etme çabaları ise Türkiye'de genel bir memnuniyetsizlik ve hayal kırıklığı yaratmıştır (Donelli, 2018: 7).

Türkiye'nin Suriye krizinde uyguladığı dış politika yaklaşımı temel olarak üç dönemden oluşmaktadır. Her dönemin kendine özgü politik yapısı ve stratejisi bulunmaktadır. Türkiye'nin Suriye krizine olan yaklaşımına göre dönemselleştirilen bu bakış açısının ilk dönemini, Beşar Esad'ı reform yapmaya ikna etmek oluşturmaktadır. Türkiye'nin reform taleplerinden istediği yanıtı alamaması ikinci dönem olarak Beşar Esad'ın karşısında bir dış politik tutum ortaya koyulmasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye'nin Suriye krizinde izlediği politik tutumların üçüncü dönemini de gerçekleştirilen sınır ötesi harekâtlar ve terörle mücadele uygulamaları oluşturmaktadır (Kiraz, 2020: 108).

Türkiye'nin Suriye politikası, 2015 yılından itibaren Türkiye'nin inisiyatifi elinde bulundurduğu ve daha aktif tutum sergilediği bir döneme girmiştir. Bu süreçte Türkiye, Beşar Esad'ın bulunmadığı bir çözümü hedeflemiş ve önceliğini sınır güvenliğinin sağlanmasına yönelik PYD ve IŞİD'le mücadeleye vermiştir. Türk dış politikasının Batı yanlısı eksenli tutumu, bu süreçte sorgulanmaya başlanmış ve Rusya ile İran'ın aralarında bulunduğu yeni müttefiklik ilişkileri kurulmaya başlanmıştır. Türkiye'nin bu noktadaki esas hedefi bölgede askeri üstünlük kurarak güvenliğe yönelik olası tehditleri ortaya çıkmadan bertaraf etmek olmuştur (Kiraz, 2020: 114).

Suriye krizi, 2016 yılında iç savaş kapsamından çıkmış ve uluslararası aktörlerin birbirleriyle güç mücadelesine girdiği bir duruma dönüşmüştür. Beşar Esad ise uluslararası aktörlerin baskılarına rağmen Suriye rejimini muhaliflere veya herhangi bir aktöre terk etmeye niyetli olmamıştır. Aynı yıl Türk Ordusu, ÖSO ve IŞİD'e karşı önemli mücadeleler vermiştir. Türkiye ve Rusya garantörlüğünde, 30 Aralık 2016 tarihinde bir ateşkes imzalanmış ve IŞİD, YPG, PYD ile El-Nusra Cephesi bu ateşkesin muhatapları dışında tutulmuştur (Sultanoğlu, 2021: 133).

3.2.3. Güncel Gelişmeler

Çatışmalar ve krizler, insanoğlunun varlığı ile ortaya çıkan süreçlerdir. Bu nedenle insanlık tarihi birçok büyük kriz ve kısa süreli krizlerle bu güne ulaşmıştır. Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla keskinleşen ulusal sınırlar, son yüzyılda küreselleşmenin artmasıyla etkisini kaybetmeye başlamıştır. Sonuç olarak bir ülkede meydana gelen olay, önce komşu ülkeleri daha sonra coğrafyadaki tüm devletleri etkilemektedir. Bu durum Orta Doğu bölgesine uzun yıllardır hâkimdir. Suriye krizinde, bir ülkede başlayan yangın sonunda tüm bölgeyi sarmıştır. Böyle bir ortamda insanların yaşadığı sefalet, uluslararası sistemde faaliyet gösteren devletlerin “insani yardım” kavramını öncelikli gündem maddesi haline getirmiştir. İnsani yardım, barınma, sağlık, gıda ve su gibi birçok alanı kapsayan kapsamlı bir kavramdır. Özellikle Suriye krizi, uluslararası toplumun insani yardım kavramını yeniden düşünmesi ve genişletmesi anlamında bir dönüm noktası olmuştur. Böylece hem uluslararası yardım kuruluşları hem de devletler, son zamanların popüler kavramı olan insani diplomasiyi birlikte üretmişlerdir (Sadık ve Zorba, 2017: 15).

Suriye krizinin uluslararası boyuta ulaşmasında ortaya çıkan insani krizlerin de önemli bir payı bulunmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren gündeme sıklıkla gelmeye başlayan insani krizler, uluslararası politikayı etkileyen unsurlardan biri haline gelmiştir. Suriye krizinde artan şiddet olayları ile ciddi boyutlara ulaşan sivil can kayıpları ülkeden kaçışları arttırmış ve Suriyeli vatandaşların başta komşu ülkeler olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde mülteci durumuna düşmesiyle sonuçlanmıştır. Suriyeli mülteciler konusu, komşu ülkelerin yanı sıra BM ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası aktörleri etkileyen (Çağlar, 2020: 24) müşterek bir sorun alanı haline gelmiştir.

Bu kapsamda Türkiye'nin AB'ye katılımı, AB'nin artan güvenlik ve dış politikası için kritik bir öneme sahiptir. Türkiye, batıda Balkanlar, doğuda Kafkaslar, Orta Asya, Irak, İran, İsrail, Filistin ve AB'nin başlıca güvenlik endişelerini temsil eden bir dizi bölge ile neredeyse tamamen çevrilidir. Türkiye'nin katılımı, AB'nin doğuya doğru genişlemesinin sonunu işaret ederken, aynı zamanda istikrarsız ve öngörülemez bir bölge olan Orta Doğu ve Avrasya ile olan ilişkilerine yeni boyutlar katacaktır (Emerson and Tocci, 2004: 33).

AB'nin güney komşusunun çalkantılı jeopolitik ortamı, AB-Türkiye ilişkileri için işlevsel işbirliğini en iyi olasılık haline getirmiştir. Hem AB hem de Türkiye ortak terör ve göç tehdidiyle karşı karşıya olduğundan, diyalogun sürdürülmesi gerekmektedir. Karşılıklı sorunları ortadan kaldırmak ve işbirliğini geliştirmek için bir fırsat, Suriye krizinin gelecekteki siyasi çözümü olarak görünmektedir. AB, mülteci krizinden en çok etkilenen uluslararası aktör olduğundan Brüksel'in çözüm müzakerelerini hızlandırmak ve mültecilerin dönüşü için Türkiye ile bir strateji belirlemek konusunda çıkarı bulunmaktadır (Clifford et. al., 2017: 20).

Suriye krizinden en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelirken, Lübnan ve İsrail gibi Suriye'ye komşu diğer devletler de tüm temkinli davranışlarına rağmen krizden nasibini almıştır. Özellikle Lübnan, Suriye'de yaşanan çatışma ortamından en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Lübnan, Suriye krizinin etkilerini kendi iç politikalarında görmüş ve süreç içerisinde krizin bir tarafı haline gelmiştir. İsrail de Suriye içinde Hizbullah'ın artan faaliyetleri nedeniyle Suriye krizinden etkilenen bir taraf olmuştur (Çağlar, 2020: 105).

Suriye'deki toplumsal şiddet, özellikle 2013 yılı ile birlikte başta Suriye'nin büyük şehirleri olan Şam ve Halep'te etkisini arttırmış ve kısa bir süre içerisinde ülke geneline yayılmıştır. Bu nedenle Suriye krizi, bir "iç savaş" (Çağlar, 2020: 46) olarak da nitelendirilmeye başlanmıştır.

İŞİD ile YPG arasındaki çatışmalar 2014-2015 yılları arasında ciddi boyutlara ulaşmıştır. YPG'nin 2015 yılı Haziran ayında Kobani (Halep) ile Kamışlı (Haseke) arasındaki hattı ele geçirmesi, Türkiye Cumhuriyeti açısından rahatsızlık uyandırmıştır. Diğer taraftan YPG'nin Suriye yönetimini hedef almaması, muhalif grupların YPG'yi eleştirmesiyle sonuçlanmıştır. 2015 yılında Suriye yönetimi ile muhalifler arasında alan hâkimiyeti sağlamak amacıyla yürütülen çatışmalar

sonucunda, ülkenin batısında muhalifler hâkimiyet alanlarını genişletmiştir. YPG ise Suriye kuzeyindeki alan hâkimiyetini genişletmiş ve Irak sınırı ile Fırat nehri arasındaki bölgeyi kontrolü altına almıştır. 2015 yılı içerisinde en fazla alan hâkimiyetini kaybeden aktör Suriye yönetimi olmuştur. Bunun yanında 2015 yılının sonlarına doğru fiili çatışan aktörler arasına Rusya da girmiş ve Suriye krizi yerel bir kriz olmaktan çıkmıştır (Çağlar, 2020: 62).

Rusya, 2011'de Suriye'de Beşar Esad'a yönelik başlatılan halk protestolarından bu yana, Esad rejiminin sadık bir destekçisi olmuştur. İlk başta, Rusya'nın desteği diplomatik kanallarla ve Suriye rejimine silah tedarikiyle sınırlı olmuştur. Ancak Suriye muhalefet güçleri ile Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD), Esad rejimine karşı galibiyet kazanmak üzereyken Rusya Suriye'ye askeri müdahale kararı almıştır. Başlangıçta Ruslar Suriye'deki varlıklarının sadece İŞİD'in Suriye'deki ilerlemelerini önlemek için olduğunu ilan etmiştir. Moskova, İŞİD'in Suriye'deki kazanımının Rusya'daki İslamcıları etkileyeceğini iddia etmiş ve bu nedenle Suriye'deki bu terör örgütünü engellemenin ulusal çıkarları için hayati önem taşıdığını değerlendirmiştir. Ancak çok geçmeden Rusya'nın asıl amacının, Esad rejimini tüm muhalefet baskılarından kurtarmak olduğu anlaşılmıştır (Afridi and Jibran, 2018: 61).

2015 yılının Eylül ayı Suriye krizinin dönüm noktalarından biri olmuştur. Suriye krizinin başlangıcından beri Suriye rejimini destekleyen Rusya, bu tarihte Suriye'ye asker göndererek krize fiilen müdahil olmuştur. Rusya, Suriyeli muhalifleri havadan bombalarken ABD ise İŞİD'le mücadeleyi sürdürmeye devam etmiştir. Bu süreçte Suriye rejimi Rusya desteğiyle, PYD ise ABD'nin desteğiyle harekât alanını genişletmiştir (Sultanoğlu, 2021: 124-125). Böylelikle Suriye topraklarında büyük güçler yeni akıl oyunlarına girişmiştir.

Rus petrol ve gaz şirketlerinin Suriye'de büyük yatırımları bulunmaktadır. Bunun yanında Katar doğalgaz boru hattı, Katar gazını Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ihraç etmeyi planlamaktadır. Bu plan, Avrupa'nın Rus gazına olan bağımlılığını azaltacağı için Rus ekonomisine son derece zarar vereceği gerekçesiyle 2010 yılında Beşar Esad tarafından reddedilmiştir. Benzer şekilde Rusya, Suriye'nin Tartus şehrinde bir deniz tesisine sahiptir. Rusya burayı gelecekte çok önemli bir rol oynayacak kalıcı bir deniz üssüne dönüştürmeyi planlamaktadır. Rusya Federasyonu 2020 Denizcilik Doktrini, Rus

Donanmasının NATO'yu Akdeniz'de etkisiz hale getirebilmesi için Akdeniz'deki devriyelerini arttırmayı planlamıştır (Afridi and Jibran, 2018: 58). Tüm bu gelişmeler Suriye krizine Rusya gibi bir aktörün neden bu kadar dâhil olduğunu ve Beşar Esad rejimini neden bu kadar desteklediğini kanıtlar niteliktedir.

Suriye krizinin ortaya çıkmasında bölgeden Avrupa'ya taşınacak enerji kaynaklarının doğrudan olmasa da üstü kapalı olarak payı bulunmaktadır. Bölgede yürütülen iki proje geliştirilme çabasıdayken krizin ortaya çıkması, tesadüf olarak değerlendirilmemektedir. Bu projelerden ilki bahsedilen Katar-Türkiye doğalgaz projesidir. İkinci proje ise İran'da bulunan doğalgazın Suriye'nin limanı olan Tartus'tan Avrupa'ya taşınması projesidir. İran, Irak ve Suriye'nin yer aldığı, "İslami boru hattı projesi" olarak da isimlendirilen bu proje, Suriye'de ortaya çıkan krizi dolaylı olarak etkilemiştir. Katar-Türkiye projesi Sünni ülkeleri birbirine bağlayan bir proje iken İran, Irak ve Suriye'nin yer aldığı proje Şii nüfusun yoğunlukta olduğu bölgelerden geçmektedir. İki projenin birbiriyle rekabet halinde olduğu ve Katar projesinin Esad rejimi tarafından desteklenmediği değerlendirildiğinde, krizin perde arkasında yatan bir nedenine ulaşılmış olacaktır (Kuzgunkaya, 2017: 14).

İŞİD tarafından 2016 yılı Temmuz ayında Fransa'nın Nice şehrinde gerçekleştirilen intihar saldırısı, krize bir aktörün daha müdahil olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu gelişme üzerine Fransa, Suriye'deki İŞİD mevzilerini vurmuştur. Aynı tarihlerde Çin Halk Cumhuriyeti tarafından Suriye rejimi ve Beşar Esad'a yardım edileceği yönünde yapılan açıklamalar, krize uluslararası bir aktörün daha müdahil olduğunun göstergesi olmuştur (Sultanoğlu, 2021: 130).

2016 yılı Suriye krizinde safların biraz daha belli olmaya başladığı bir yıl olmuştur. Bununla birlikte 2016 yılı çok fazla insanın canını kaybettiği ve ülkeden göçün rekor kırdığı bir yıl olmuştur. Aynı zamanda krizin çözümünün ne kadar güç olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır (Sultanoğlu, 2021: 127). 2016 yılında İŞİD alan hâkimiyetinin önemli bir kısmını kaybetmişken, muhalif gruplar hayati kazanımlar elde etmiştir. İŞİD'den elde edilen kazanımlar Suriye yönetimi, muhalifler ve YPG arasında yeni pazarlık alanları yaratmış olsa da Suriye'nin kuzeyindeki YPG hâkimiyeti devam etmiştir. İŞİD'in alan hâkimiyetini kaybetmesi süreci 2017 ve 2018 yıllarında da devam etmiştir. 2018 yılında süren silahlı çatışmalar sonucunda Suriyeli muhalifler güneydeki hâkimiyetlerini kaybetmiştir. 2018 yılının ilk üç ayı değerlendirildiğinde Suriye topraklarındaki en geniş alan hâkimiyetinin Suriye

yönetimine geçtiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte Suriye'nin kuzeyi önemli ölçüde YPG'nin kontrolüne geçmiştir. Suriye'deki muhaliflere ve IŞİD'e ait olan kontrol alanları azalmaya devam etmiştir (Çağlar, 2020: 64-66).

Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtlarından sonra 2019 yılı Ekim ayında TSK tarafından Barış Pınarı adı verilen operasyon başlatılmıştır. Dokuz gün süren askeri harekâtla birlikte 140 kilometrelik alan YPG'den arındırılmıştır. Bunun üzerine Suriye ve Rusya, Türkiye'nin operasyonunu engellemek için koordine kurmuş ve YPG'nin sorumluluğundaki bazı alanların Rusya'ya devredilmesi sağlanmıştır. Bu olaydan hemen sonra Rusya ile Türkiye arasında bölgede sağlanacak istikrar ve güvenlik için bir anlaşma yapılmıştır. Rusya bu anlaşmayla birlikte bölgedeki söz sahipliğini pekiştirmiştir. Ekim ayı içerisinde meydana gelen ve dünya kamuoyunda büyük bir etki yaratan olay ise ABD'nin İdlib bölgesine yaptığı hava saldırısıyla IŞİD lideri el-Bağdadi'nin öldürüldüğünü ilan etmesi olmuştur (Sultanoğlu, 2021: 143-144).

2020 yılının başlangıcı Türkiye-Suriye ve Türkiye-Rusya ilişkileri açısından oldukça sorunlu olmuştur. Rusya, Türkiye'yi yapılan anlaşmalara uymamak ve bölgedeki yasa dışı unsurlara silah temin etmekle suçlamıştır. 27 Şubat 2020 tarihinde İdlib'teki Türk birliği vurulmuş ve Suriye Ordusu Rusların hava desteğiyle Türk askeri konvoyunu hedef alarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 36 şehit vermesine neden olacak saldırıyı gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine Türk Ordusu tarafından Suriye'ye ait hedefler vurularak saldırıya karşılık verilmiştir. Bunun üzerine Türk Ordusu Bahar Kalkanı Harekâtını başlatmış ve Suriye rejim güçlerini hedef almıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonrasında 5 Mart 2020 tarihinde Rusya ile mutabakata varılarak ateşkes imzalanmıştır. Bu ateşkese göre, M4 karayolu üzerinde Türk ve Rus askerlerinin koordinesinde devriyelerin planlanması kararlaştırılmıştır (Sultanoğlu, 2021: 145-146).

Geçen yıl boyunca Suriye, iç savaşın başlamasından bu yana herhangi bir yılda yaşandığından daha az şiddetle karşılaşmıştır. Ancak ülkede kriz devam etmekte ve çatışmanın itici güçlerinden hiçbirisi çözülmemiştir. İnsan hakları ihlalleri yaygındır ve artan ABD yaptırımları, sarmal bir ekonomik krize katkıda bulunmaktadır. Bu faktörler, ülkenin umutsuz olan insani durumunu daha da kötüleştirmekte ve istikrarsızlığın tohumlarını ekmektedir. Bununla birlikte Suriye

konusunda uluslararası diplomasi durma noktasına gelmiştir (The Carter Center, 2021: 3).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKİ MÜDAHALENİN ANATOMİSİ

4.1. FIRAT KALKANI HAREKÂTI

Suriye krizinin başlamasıyla birlikte bölgede artan güvenlik sorunları, Türkiye'yi bölgesel güvenliğin sağlanması noktasında bir takım adımlar atmaya zorlamıştır. Türkiye'nin Beşar Esad rejimine yaptığı uyarıların sonuç vermemesi üzerine askeri harekât seçeneği zorunlu hale gelmiştir. Bu kapsamda yapılan ilk operasyon 22 Şubat 2015 tarihinde icra edilen Şah Fırat Operasyonu olmuştur. Bu operasyon Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtları öncesinde icra edilen bir operasyon olup askeri bir güç kullanımından ziyade güvenlik nedeniyle gerçekleştirilmiştir. 1921 tarihli Ankara Antlaşması gereği Türkiye toprağı olarak kabul edilen Şah Fırat Türbesi, bölgede ortaya çıkan güvenlik sorunları nedeniyle söz konusu operasyonla Suriye'nin Eşme köyüne taşınmıştır. Bölgede bulunan 38 personel ile türbe içinde bulunan Süleyman Şah'ın ve iki muhafızının naaşı Şah Fırat Operasyonu ile emniyetli bir bölgeye getirilmiştir (Sarıbay, 2019: 50). Söz konusu operasyon bölgeye yapılacak Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtlarının bir sinyali olmuştur.

BM Antlaşması'nın 51. maddesinde ifade edilen meşru müdafaa hakkı kapsamında icra edilen Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtları öncesinde Türkiye, IŞİD, TAK (Kürdisyan Özgürlük Şahinleri, Kürtçe: Teyrêbazên Azadiya Kurdistan) ve YPG/PYD'ye bağlı terör unsurlarınca gerçekleştirilen birçok saldırıya maruz kalmıştır. Söz konusu saldırılar Türkiye'nin iç sınırında birçok ilde düzenlenen canlı bomba saldırıları ile Suriye'den Türkiye sınırına atılan füze ve roket saldırılarını kapsamaktadır. Meşru müdafaa hakkının yorumunda devlet dışı aktörlerin de silahlı saldırının faili olabileceği değerlendirilmesi (Küçük, 2020: 70) yapılmış ve bu kapsamda Türkiye, söz konusu antlaşmadan doğan hakkını kullanarak terör unsurlarınca kendisine yöneltilen saldırılara karşılık vermiş ve icra ettiği harekâtları meşru bir zemine oturtmuştur.

Harekât öncesinde Türkiye'nin iç politikasında yaşanan gelişmeler ve dış politikasında karşılaştığı sorun alanları, Türkiye'nin politik ekonomisini etkilemiştir. Bu dönemde ABD'nin YPG ve PKK'ya yönelik desteği, Türkiye'nin bu ülkeye karşı güven sorununu ortaya çıkarmış ve Türkiye bu gelişmelerden sonra yürüttüğü siyasi

ortaklığını giderek azaltmıştır. Diğer taraftan Rusya'ya ait savaş uçağının Türk hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmesi Rusya ile olan diplomatik ilişkilerde kriz alanı olmuştur. Bu sorunlara ilave olarak AB ile yaşanan mülteci krizine yönelik anlaşmazlıklar, Türk dış politikasını harekât öncesinde etkileyen hususlar olarak değerlendirilmiştir (Balcı ve Göcen, 2018: 345).

Suriye'deki krizden en çok etkilenen ülkelerden biri olan Türkiye, 2016 yılında yaklaşık altı ay süren ve Kilis'e fırlatılan füze saldırılarına maruz kalmıştır (Şahpolat ve Ayar, 2020: 424). Fırat Kalkanı, söz konusu terör saldırıları ile YPG'nin Suriye'de her geçen gün artan varlığı nedeniyle Türkiye'nin kuvvet kullanmak zorunda kaldığı bir harekât olmuştur. Harekât öncesinde bölgede yaşanan gelişmeler Türkiye'nin sınır güvenliğini ve bölgesel çıkarlarını olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Türkiye'nin Beşar Esad yönetimine harekât öncesinde yaptığı uyarıların dikkate alınmamasıyla Türkiye, "son çare" olarak bu harekâtı gerçekleştirmiştir (Taşdemir ve Özer, 2017: 56).

4.1.1. Harekâtın Amacı

Harekâtın amacını ortaya koymadan önce harekâtı hazırlayan ortamı değerlendirmekte fayda vardır. Türkiye, Suriye krizinde ilk olarak Esad rejiminin yanında olmuş ve yapılacak reformlarla krizin önlenebileceğini savunmuştur. Ancak ortaya çıkan olumsuz gelişmeler ve uluslararası aktörlerin bölgeye müdahalesi, krizin çözümünü daha karmaşık hale getirmiştir.

Fırat Kalkanı Harekâtı gerçekleşmeden önce IŞİD tarafından Türkiye sınırına yapılan füze saldırıları sınır güvenliğini ortadan kaldırmıştır. Metropollerde yapılan bombalı eylemler de Türkiye'nin iç huzurunu bozacak noktaya gelmiştir. Bu saldırılara ilave olarak harekâttan hemen önce Gaziantep'te bir düğüne IŞİD tarafından yapılan intihar saldırısında 54 sivil şahıs hayatını kaybetmiştir. Tüm bu olumsuz olaylar bölgeye yapılacak askeri harekât ihtimalini arttırmış ve bu yönde yapılacak hazırlıkları hızlandırmıştır. Harekat gerçekleştirilmeden önce Türkiye'nin güvenliğine yönelik ortaya çıkan tehditler, Türkiye'yi askeri harekat seçeneğinden başka bir alternatif kalmadığı düşüncesine sevk etmiştir (Yeşiltaş v.d., 2017: 16).

Fırat Kalkanı öncesinde IŞİD'in harekât alanını Irak'tan Suriye'ye doğru genişletmesi, Esad rejimine Rusya'nın desteğini sürdürmesi ve bu amaçla bölgedeki varlığını arttırmaya çalışması ile YPG'nin mevcut yönetim boşluğundan istifade

ederek kontrolündeki alanları genişletme çabası, harekâtı hazırlayan nedenler olarak değerlendirilmiştir (Ulutaş ve Duran, 2016: 11-12). Bu gelişmeler ışığında sınır güvenliği tehlikeye düşen Türkiye'nin bölgede üstünlüğü ele almak için askeri müdahaleden başka çaresi kalmamıştır.

Harekâtı hazırlayan sebepler arasında IŞİD'in stratejik amaçları önem taşımaktadır. IŞİD'in öncelikli hedefi, PKK ile Türkiye'yi derinleşen bir çatışmanın içine sürüklemek olmuştur. Bu kapsamda IŞİD, Türkiye'de PKK'nın öncelikli düşman ilan edilerek hedef tahtasında yer almasını stratejik bir amaç olarak belirlemiştir. Bunu gerçekleştirmek için Türkiye'de etnik çatışmaların körüklenmesi ve ortaya çıkan tabloda IŞİD'in, PKK'ya karşı üstünlük elde etmesi hedeflenmiştir. IŞİD'in Türkiye'yi PKK ile mücadeleye sokmak istemesinin altında yatan en büyük neden ise Suriye'deki kendi harekât alanı korumak ve dışarıdan gelecek saldırıları kendilerinden uzaklaştırmak olmuştur. Bu nedenle IŞİD, bir taraftan PKK karşıtlığı üzerinden Türkiye'nin sempatisini kazanmaya çalışmış diğer taraftan ise Türkiye'deki etnik yapıları kullanarak ülkeyi istikrarsızlaştırmaya amaçlamıştır. Böylelikle Türkiye'nin sınır ötesinde PKK/YPG ile yürüttüğü mücadele sınır içerisine taşınacak ve IŞİD kendisine yönelik yapılan baskılardan kurtulacaktır (Yeşiltaş v.d., 2017: 14).

BM Antlaşması'nın 51. maddesi gereği, kuvvet kullanımının derhal BMGK'ye bildirilmesi hususunda 24 Ağustos 2016 tarihinde Türkiye tarafından Konsey'e 739 sayılı mektup gönderilmiştir. Harekâtın gerekçesini ve hukuki boyutlarını ifade eden mektubun Türkçeye çevirisi şu şekildedir (UN Digital Library, 2016/739):

"Aşağıdaki hususları dikkatinize sunmak için Hükümetimin talimatları doğrultusunda yazıyorum.

Altıncı yılındaki Suriye iç savaşının trajik sonuçları hız kesmeden devam ederken, sadece Suriye halkı değil, tüm bölge büyük zarar görüyor. Verimli zemin bulan terör örgütleri, bölge istikrarı ve Türkiye'nin ulusal güvenliği için açık bir tehdit oluşturan faaliyetler yürütmektedir.

Güvenlik Konseyi'ne 24 Temmuz 2015 tarihli yazımızda DEAŞ teröristleriyle mücadele niyetimizi ve bu doğrultuda başlattığımız faaliyetleri Konsey üyelerine bildirmiştik.

O tarihten bu yana, Suriye merkezli terörizm ve yayılma etkileri de katlanarak arttı. DEAŞ'lı teröristlerin sınır bölgesinde düzenlediği roket ve topçu ateşi sonucu Türkiye'de 21 kişi hayatını kaybetti. DEAŞ kentlerimizde yüzlerce kişinin hayatına mal olan terör saldırıları da gerçekleştirmiştir. En son 20

Ağustos'ta Gaziantep'te çoğu kadın ve çocuk 54 vatandaşımız yine bombalı saldırıya uğradı.

Bu terör tehdidine karşı tepkimiz, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. maddesinde özetlenen meşru müdafaa hakkı doğrultusunda her zaman orantılı, ölçülü ve sorumlu olmuştur.

Türkiye, doğrudan ve kasıtlı olarak Türkiye'yi hedef alan DEAŞ'a yönelik ulusal çabalarının bir parçası olarak ve uluslararası eylemlerle işbirliği içinde 24 Ağustos 2016 sabahı erken saatlerde askeri operasyon başlattı. Uluslararası Koalisyon unsurlarının desteklediği bu askeri harekât, Suriye'nin kuzeyinde DEAŞ kontrolündeki bölgelerde gerçekleştiriliyor.

Bu tedbir, hem 51. maddede tespit edilen meşru müdafaa anlayışına dayalı olan ulusal ve sınır güvenliğimizi sağlamak adına, hem de Güvenlik Konseyi'nin 1373 (2001), 2170 (2014) ve 2178 (2014) sayılı kararları ile üye ülkelere atfettiği terörizmle mücadele sorumluluğu bağlamında gereklidir.

Suriye'nin toprak bütünlüğüne ve siyasi birliğine açık bir şekilde bağlı olan Türkiye'nin, bu temel ilkelere katkıda bulunmak ve bunları ilerletmek amacıyla bu tedbiri aldığını belirtmek isterim.

Türkiye, Cenevre tebliğinde ve Güvenlik Konseyi'nin 2254 (2015) sayılı kararında belirtildiği gibi, Suriye'deki çatışmaya gerçek bir siyasi geçiş yoluyla siyasi bir çözüm bulmaya kararlı bir şekilde kararlıdır ve bunu mümkün olan en kısa sürede gerçeğe dönüştürmek için yılmaz çabalarını sürdürecektir. .

Bu mektubun metni Güvenlik Konseyi'nin bir belgesi olarak dağıtılabirirse minnettar olurum.”

Fırat Kalkanı Harekâtı öncesinde PKK'nın strateji değiştirmesi, harekâtı etkileyen faktörler arasında yer almıştır. İlk olarak PKK söz konusu süreçte, Türkiye içindeki çatışmaları şehirlerlere taşımış ve Türkiye'nin güvenliğe ayırdığı enerjiyi ülke içinde tüketmeye çalışmıştır. Böylelikle PKK ve bağlantılı olduğu terör unsurları, Suriye'deki varlıklarını daha çok sağlamlaştırmayı hedeflemiştir. PKK'nın ikinci hedefi, IŞİD'in varlığı üzerinden kendi varlığını sağlamlaştırmak ve Türkiye'nin IŞİD'le olan mücadelesini bir fırsat olarak kullanıp, Türkiye'ye karşı yürüttüğü yıpratma stratejisiyle bölgedeki alan hâkimiyetini genişletmektir. Dolayısıyla PKK birinci hedefiyle Türkiye'nin iç siyasi istikrarını, ikinci hedefiyle de Türkiye'nin dış politikasını olumsuz yönde etkilemeye çalışmıştır. Bu sıkıntıları bertaraf etmek ve PKK'nın Afrin'e kavuşarak Suriye'de bir terör koridoru oluşturmasını engellemek amacıyla Türkiye harekete geçmiştir (Yeşiltaş v.d., 2017: 17). Bu kapsamda harekât 24 Ağustos 2016 tarihinde başlamış ve 29 Mart 2017 tarihinde sona ermiştir (Öztürk, 2017: 186).

Fırat Kalkanı Harekâtı'nın amacı Milli Güvenlik Kurulu (MGK) tarafından 30 Kasım 2016 tarihinde yapılan toplantı sonucunda alınan 8 maddelik kararla kamuoyuna şu şekilde açıklanmıştır (MGK, 2016):

“1. Kamu düzeninin ve vatandaşlarımızın huzur ve güvenliğinin sağlanması amacıyla yürütülen faaliyetler ile millî güvenliğimizi tehdit eden diğer gelişmeler kapsamlı şekilde görüşülmüştür.

Bu çerçevede, PKK/PYD-YPG, FETÖ/PDY ve DEAŞ terör örgütleri ile topyekûn mücadelenin kararlılıkla sürdürülerek, terörün ülke gündeminden çıkartılması konusundaki güçlü irade teyit edilmiştir.

2. Bazı ülkelerin, PKK/PYD-YPG ve FETÖ/PDY lehine çifte standart uyguladıkları, mensup ve destekçilerine kol kanat gerdikleri, bunları maksatlı olarak farklı şekilde tanımladıkları vurgulanarak, bu ülkeler tutumlarını değiştirmeye davet edilmiştir.

3. Fırat Kalkanı Harekâtı'nın temel hedefinin, hudut güvenliğimizin sağlanması, ülkemize yönelik saldırıların önlenmesi, DEAŞ ve diğer terör örgütlerinin bölgeden tamamen temizlenmesi olduğu bir kez daha belirtilmiştir.

Suriye'nin toprak bütünlüğü esas olmak üzere kardeş Suriye halkının ve bölgedeki vatandaşlarımızın güvenliği için, PKK/PYD-YGP unsurlarının terör koridoru oluşturma hedeflerine izin verilmeyeceği vurgulanmıştır.

4. Uluslararası topluma, Halep'te devam eden insanlık trajedisini sona erdirmeye konusunda her türlü girişimde bulunma çağrısı yapılmıştır.

Rejimin, hastaneler dâhil, sivil hedefleri bombalamak suretiyle, her yaştan pek çok masum insanın ölümüne sebep olduğu, bu durumun artık, engellenmesi için, derhal devreye girilmesi gereken bir “insanlık suçu” halini aldığı belirtilmiştir.

Halep'teki çatışmaların durdurulması ve şehre insani yardım ulaştırılması hususunda, Türkiye'nin de içinde bulunduğu girişimlerle ilgili Kurul'a bilgi sunulmuş, yaşanan insani dramın sona erdirilmesi için yürütülen her türlü çalışmanın desteklendiği kaydedilmiştir.

5. Irak'ta zemin bulan PKK ve DEAŞ terör örgütüne karşı Türkiye'nin meşru müdafaa hakkının mahfuz olduğunun altı çizilmiştir.

Irak Merkezî Hükümeti'nin ülkesinde bulunan terör örgütleriyle mücadelesine Türkiye'nin katkı sağlamaya devam edeceği ifade edilerek, ülkemizin her vesile ile Irak'ın toprak bütünlüğünü, egemenliğini, istikrarını ve güvenliğini savunduğu vurgulanmıştır.

6. Devam eden Musul Operasyonu hakkında Kurul'a bilgi sunulmuş, Musul ve Telafer başta olmak üzere bölgenin demografik yapısının muhakkak muhafaza edilmesi gerektiği, aksi takdirde, yaşanabileceklerin yeni bir insanlık dramına sebep olacağı belirtilmiştir.

Arap, Kürt, Türkmen ve diğer unsurlarıyla, bölge halklarının etnik ve mezhep temelli ayrıştırma çabalarına karşı ortaya koyacakları her türlü birlik, beraberlik, dayanışma çabasının Türkiye tarafından samimiyetle ve kuvvetle destekleneceği ifade edilmiştir.

7. PKK/PYD-YPG ve diğer terör örgütlerinin Suriye'nin kuzeyi ile Irak'ın Sincar bölgesindeki yapılanmalarına, gerektiğinde her türlü imkâna başvurulmak suretiyle, kesinlikle müsaade edilmeyeceği kuvvetle vurgulanmıştır.

Türkiye'nin bu konuda bölge ülkeleri ve bölgede etkinliği olan ülkelerle her türlü işbirliğine hazır olduğu kaydedilmiştir.

8. Kıbrıs'ta, müzakere sürecinde yaşanan son gelişmeler, ada güvenliğini esas alacak şekilde ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin hak ve menfaatlerinin korunması çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Kıbrıs'ta iki kesimli, iki toplumlu ve tarafların siyasi eşitliğine dayalı olarak yürütülen müzakerelere verilen yapıcı desteğin altı çizilmiştir.

Kamuoyunun bilgisine saygıyla sunulur.”

Türkiye'nin Fırat Kalkanı Harekâtı ile ortaya koyduğu amaçlar değerlendirildiğinde, bölgedeki terör örgütlerine yönelik savunma temelinde bir yöntemden ziyade ön alıcı ve önleyici bir yöntemi tercih ettiğini ifade etmek mümkündür. Bu amacın gerçekleştirilmesine uygun olarak TSK'nin sınır ötesi operasyonlara yönelik teşkilatlarını bir yapılandırmaya tabi tutması, harekâtı destekleyecek yeni askeri üslerin kurulması ve istihbari faaliyetlerin artırılmasına yönelik olarak Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT)'nin yurt dışı istihbarat faaliyetlerinin şekillendirilmesi gerektiği ortaya koyulmuştur. Bununla birlikte milli imkânlarla gerçekleştirilen Türkiye'nin savunma sanayisindeki olumlu adımları, Türkiye'nin bir strateji olarak takip ettiği önleyici güç kullanım yöntemini destekleyen gelişmeler arasında yer almıştır (Ulutaş ve Duran, 2016: 14-15).

Bahsedilenler ışığında Fırat Kalkanı Harekâtı'nın üç temel amacının bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Harekâtın ilk amacı, Türkiye'nin sınır güvenliğini tehdit eden IŞİD unsurlarını bölgeden temizlemek ve IŞİD'le olan sınır temasını ortadan kaldırmaktır. Harekâtın ikinci amacı, Türkiye'nin sınır hattında bulunan tüm terör unsurlarını bölgeden çıkartarak güvenli alanlar oluşturmayı kapsamaktadır. Harekâtın üçüncü amacı ise terörden arındırılmış bölgelerde güvenli alanlar ortaya çıkartarak Türkiye'de yaşayan Suriyeli mültecilerin ülkelerine geri dönüşlerini temin etmektir (Ulutaş ve Duran, 2016: 21). Harekâtın üçüncü amacı, asıl amaçtan ziyade tali bir amacı ifade etmektedir.

4.1.2. Harekâtın Kapsamı ve İcrası

Fırat Kalkanı harekâtı, ÖSO birliklerinin de desteğiyle ve BM Antlaşması'nın 51. Maddesinde ifade edilen "meşru müdafaa hakkı" kapsamında gerçekleştirilmiştir. Harekâtın öncelikli hedefi, Türkiye'nin Suriye sınırında terör örgütleri tarafından oluşturulacak bir terör koridorunun sınır güvenliği tehdit etmesini engellemektir. Harekâtın tali hedefini ise yakın gelecekte enerji konusunda önemli bir merkez olacağı değerlendirilen Körfez ülkeleri ile Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya iletilecek boru hatları üzerinde Türkiye'nin söz sahibi olmak istemesi oluşturmaktadır (Uçar, 2021: 69-70).

Türkiye'nin IŞİD'le olan mücadelesi temel olarak üç safhada değerlendirilmiştir. İlk safhada Türkiye, IŞİD'le doğrudan bir mücadeleye girmek yerine bu mücadeleyi vekiller aracılığıyla yürütmüştür. Bu safhada Türkiye, IŞİD'le mücadele eden muhalif gruplara destek vermiş ve örgütle doğrudan çatışma yolunu tercih etmemiştir. İkinci safhada Türkiye, sınırındaki güvenlik sorunlarının artması nedeniyle angajman kuralları çerçevesinde "misliyle karşılık verme" stratejisini kullanmıştır. Bu safhada sadece IŞİD'e değil sınır güvenliğini tehdit eden PKK, YPG ve Esad rejimine de misliyle karşılık verilmiştir. Türkiye bu safhada da IŞİD'le mücadele eden unsurlara destek vermeye devam etmiştir. IŞİD bu safhada bir taraftan kendisine muhalif unsurlarla çatışmaya devam etmiş bir taraftan da Türkiye içerisindeki terör faaliyetlerinin arttırılmasına ağırlık vererek Türkiye'nin siyasi güvenliğini tehdit etmeye çalışmıştır. Yine bu safhada PKK, IŞİD'in kendilerine mağduriyet yaşattığı stratejisi üzerinden dünya kamuoyunda desteğini ve görünürlüğünü arttırmaya çalışmıştır. Suriye'de ise IŞİD'ten ele geçirilen bölgelerde PKK ve YPG'nin harekât kontrolü artmaya başlamış ve hâkimiyet alanı genişlemiştir. ABD'nin desteğiyle Münbiç'te varlık göstermeye başlayan PKK ve YPG unsurları, Türkiye açısından sınır güvenliğini tehdit eden bölgenin bir terör örgütünden başka bir terör örgütüne geçtiğinin fakat bölgedeki güvenlik sorunlarının çözülmediğinin bir göstergesi olmuştur. Fırat Kalkanı Herakatına kadar süren misliyle karşılık verme safhası, Türkiye'nin bölgedeki güvenlik sorunlarını çözmesi için yeterli olmamıştır. Bu nedenle bu mücadelenin üçüncü safhası olarak değerlendirilen "doğrudan müdahale" safhası, Fırat Kalkanı Harekâtı ile birlikte başlamıştır. (Ulutaş ve Duran, 2016: 15-19).

Harekâtın bütün safhaları, Türk askeri karar alıcılar tarafından detaylı olarak etüt edilmiştir. IŞİD, PKK/YPG'nin imkân ve kabiliyetleri ile giriştikleri çatışmalar analiz edilmiştir. Böylelikle harekât öncesinde terör örgütlerinin güçlü ve zayıf yönleri tespit edilmiştir. Bu tespitler arasında, IŞİD'in savunma mevzisindeyken kendisine karşı taarruz eden ve iyi teşkilatlanmış tabur/tugay seviyesindeki birliklere karşı etki sağlayamadığı yer almaktadır. Yine IŞİD'in savunmasını arazi arızalarından ve yerel halktan istifade ederek kademeli bir şekilde, derinliğine savunma mantığıyla yerleştirdiği tespitler arasında yer almıştır. IŞİD'in savunma faaliyetini güçlendirmek amacıyla, yaklaşma istikametlerine yoğun olarak El Yapımı Patlayıcı (EYP) döşeyeceği ve tıkama istikametlerine keskin nişancılar yerleştireceği harekât öncesinde öngörülmüştür. Benzer şekilde PKK'nın IŞİD unsurlarından öğrendiği savunma stratejisine başvuracağı, savunmasını desteklemek amacıyla bombalı araç eylemlerine ve EYP saldırılarına başvuracağı, yaklaşma istikametlerinde bariye ve hendekler inşa edeceği değerlendirilmiştir (Yeşiltaş v.d., 2017: 20-21). Türk Ordusu'nun harekât öncesi yaptığı tüm analiz ve tespitler, harekâtın başarılı sonuçlanmasında büyük etki sağlamıştır.

Fırat Kalkanı Harekâtı, hem Türk Ordusu hem de IŞİD için yeni bir deneyim olmuştur. Türk Ordusu, PKK ile mücadeleyi daha çok sarp ve engebeli bir arazide yürütmüşken Fırat Kalkanı'nda düz bir arazi kesiminde ve kısıtlı yerel unsurların desteğiyle harekât icra edilmiştir. Türk Ordusu meskûn mahal operasyonlarıyla daha önceden şehir çatışması deneyimi yaşamış olmasına rağmen bu harekâtta arazinin farklı olması ve sivil unsurların zarar görmemesi amacıyla hassas davranması nedeniyle yeni bir deneyimle karşılaşmıştır. Bununla birlikte IŞİD unsurlarının yüksek motivasyon gücü, teknolojik imkanlara sahip olması ve yerel istihbari yapılardan istifade etmeleri, Türk Ordusu'nun bu harekatta bir takım belirsizliklerle karşılaşması ihtimalini beraberinde getirmiştir (Ulutaş ve Duran, 2016: 22-23).

Harekâtın icrasına etki eden hususlardan biri aynı anda devam eden Halep kuşatması olmuştur. Esad rejimi muhaliflerinin önemli bir kısmının bu kuşatmanın kırılmasına kanalize olması, Türk Ordusu'nun kısıtlı bir muhalif desteğiyle harekâtı icra etmesine neden olmuştur. Esad rejimi ve destekçilerinin Halep'e yoğunlaştırdığı saldırılar, muhalif unsurların bu harekâta yeteri ölçüde kullanılamamasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle Türk Ordusu, ÖSO'nun kısıtlı desteğiyle harekâtı icra etmek durumunda kalmıştır. Harekâtı etkileyen diğer bir durum Suriye'deki

bölgesellik konusunda gösterilen özendir. Halep'teki çatışmalarda olduğu gibi uluslararası aktörler harekâta dâhil olabilecek bazı grupların müdahalesine karşı çıkmış ve bu nedenle harekât daha çok yerel unsurların desteğiyle icra edilmiştir (Ulutaş ve Duran, 2016: 24).

Fırat Kalkanı Harekâtı, TSK ve ÖSÖ unsurlarıyla müşterek operasyon şeklinde icra edilmiştir. TSK, söz konusu harekâta Kara Kuvvetleri'nin düzenli muharip birlikleriyle Özel Kuvvetler Komutanlığı'nın unsurlarını kullanmıştır. Harekâta yaklaşık olarak 4 bin personelden oluşan TSK birlikleriyle yaklaşık 7 bin kişiden oluşan ÖSO unsurları katılmıştır. Harekât boyunca komuta ve kontrol Türk Özel Kuvvetler Komutanlığı tarafından yürütülmüştür. Komuta birliğince operasyonu icra eden unsurlara ateş destek planı yapılmış ve harekâtın lojistiği yerel unsurlarla koordine kurularak sağlanmıştır. Harekâtın muharebe gücünü Özel Kuvvetler Komutanlığında bir tuğgeneral üstlenmiş ve harekât Tugay Muharebe Timi şeklinde teşkil edilmiştir. Harekât bir tugay şeklinde planlanmasına karşın manevra kabiliyeti olarak Tabur Görev Kuvveti (TGK) seviyesinde planlanarak icra edilmiştir. TGK birlikleri genel olarak iki mekanize ve bir zırhlı bölüklerden oluşturulmuştur. Bununla birlikte keşif takımı, bakım takımı, havan takımı, ikmal takımı ve sıhhiye takımları TGK içerisinde teşkil edilmiştir. Ayrıca TGK emrine hava savunma, topçu ve istihkâm unsurları ile Ateş Destek Timleri (ADESTİM) verilmiştir. Böylelikle TGK birlikleri etkin ateş gücü ve derinliğe ilerleyebilecek yüksek manevra kabiliyetine sahip olmuştur. Zırhlı araçlar ve mekanize birliklerle yapılan derinliğine hareketler caydırıcılık sağlamış, yakın mesafeli çatışmalar için komando timleri, Özel Kuvvet timleri ve ÖSO unsurları kullanılarak terör unsurları bertaraf edilmiştir. ÖSO unsurları harekâtın taarruz gücünde önemli unsurlardan biri olmuş ve savunma hattı ile ihtiyat olarak bırakılan terör unsurlarıyla başarılı çatışmalar icra etmiştir (Yeşiltaş v.d., 2017: 22-23).

Harekâtın icrasına tesir eden önemli faktörlerden biri terör unsurlarının elinde bulunan güdümlü tanksavar silahları olmuştur. Türk Ordusu'nun zırhlı birliklerin ateş kabiliyetiyle icra ettiği harekâta terör unsurlarınca kullanılan bu silahlar, Türk Ordusu'nun taktik kabiliyetini engellemeye yönelik kısmi olarak etki sağlamıştır. Orta Doğu'da yaşanan düşük yoğunluklu çatışmaların hibrid savaş şekline dönüşmesi, Türk Ordusu gibi konvansiyonel savaş düzeninde harekât icra eden birlikler açısından yüksek riskleri beraberinde getirmiştir (Kasapoğlu ve Ülgen, 2017: 7).

Ancak tüm bu risklere ve zayıflık verme ihtimaline karşılık Türk Ordusu söz konusu harekâtta üstünlük sağlamış ve harekâtı başarılı bir şekilde icra etmiştir.

Harekâtın ilk aşaması Cerablus'ta Türk Ordusu'nun planlandığı şekliyle başlamıştır. Harekât unsurları tarafından Cerablus bölgesindeki IŞİD unsurlarına 24 Ağustos 2016 tarihinde başlatılan yoğun topçu atışı, F-16'lar tarafından hassas mühimmatlarla yapılan hava taarruzlarıyla devam etmiştir. Fırtına T-155 obüs desteğiyle ve unsurların manevra kabiliyetleriyle Cerablus ve çevresindeki köyler, henüz harekâtın ilk günü ele geçirilmiştir. IŞİD unsurları, harekâtın ilk gününde yeterli ölçüde direnç gösterememiş ve geride bıraktıkları onlarca kayıpla birlikte El-Bab istikametine doğru kaçmıştır. 28 Ağustos 2016 günü, ABD'nin Türkiye'ye YPG/PKK unsurlarının Fırat Nehri'nin doğusuna çekileceği yönünde garanti vermesiyle harekât bu alanda durdurularak batı istikametine Çobanbey bölgesine doğru yönlendirilmiştir. Böylelikle beş gün içerisinde 400 kilometre karelik bir alan IŞİD, YPG/PKK unsurlarından arındırılmıştır. Bu noktada Türk Ordusu, YPG/PKK unsurlarına önemli bir gözdağı vermiş ve harekâtın Münbiç istikametine doğru ilerleyeceği görüntüsü, esasen harekâtın sadece IŞİD unsurlarına değil YPG ve PKK'ya yönelik de olduğunu göstermiştir. Türk Ordusu'nun bölgede elde ettiği noktalar yeni kuvvetlerle desteklenmiş ve yerel halk için bölgeye sosyal hizmetler getirilerek Türkiye'nin bölgedeki istikrar için bu harekâtı gerçekleştirdiği düşüncesi hâkim olmuştur. Harekâtın ikinci safhası, "Çobanbey ve Dabık safhası" olarak ifade edilmiştir. Türk Ordusu'nun 3 Eylül 2016 tarihinde Çobanbey'de başlattığı harekâtla Fırat Kalkanı devam etmiştir. Bu safhada IŞİD unsurlarının Cerablus'a göre daha hazırlıklı olduğu ve tanksavar silahlarında istifade ettikleri tespit edilmiştir. Dabık kasabası, terör unsurlarının Türkiye'ye geçiş yapmalarını kolaylaştıran bir bölge olduğu için stratejik öneme sahiptir. Dabık aynı zamanda Türkiye'ye yapılan roket saldırılarının önlenmesi için de kritik bir öneme sahiptir. Bu kasabanın ele geçirilmesine kadar devam eden bu safha, 16 Eylül 2016 tarihinde sona ermiştir. Böylelikle Fırat Kalkanı bölgesi 1.300 kilometre karelik bir alanı kapsayacak şekilde genişlemiştir. Harekâtın üçüncü safhası El-Bab şehrine doğru ilerlemeyi amaçlayacak şekilde planlanmıştır. 21 Aralık 2016 tarihine kadar devam eden üçüncü safhada Fırat Kalkanı unsurları El-Bab istikametine ilerlemesini sürdürmüştür. Harekâtın dördüncü safhası ise 21 Aralık 2016- 30 Mart 2017 tarihleri arasında devam eden "El-Bab safhası" olmuştur (Yeşiltaş v.d., 2017: 23-31).

Münbiç, hem stratejik hem de coğrafi anlamda Fırat Kalkanı için bir yön değişikliğini temsil etmektedir. Münbiç çevresi ile kuzey ve doğu Suriye'nin geniş bölgeleri, ağırlıklı olarak PYD'ye yakın bir milis grup olan Halk Koruma Güçleri (YPG)'dir. YPG aynı zamanda, Suriye Demokratik Güçleri (SDG) koalisyonunun himayesinde, Suriye Arap bileşenleri de dâhil olmak üzere diğer daha küçük milislerle ittifaka girmiştir. SDG bu kapsamda kuzey Suriye'nin geniş bölgelerini IŞİD'den almayı başarmıştır. Bunu yaparken SDG, ABD'nin IŞİD'i ortadan kaldırma stratejisinin bir parçası olarak özellikle ABD'den silah ve askeri destek almıştır (House of Commons, 2017: 53-54).

21 Aralık 2016'da başlayan harekâtın dördüncü safhası, 2017 yılının Şubat ayında Türk Ordusu ve ÖSO'nun, El-Bab şehrine doğru ilerlemesiyle devam etmiştir. El-Bab şehrinin kuzeyden Türk Ordusu ve ÖSO, güneyden ise Rusya tarafından kuşatıldığı tarihlerde Rus savaş uçaklarının Türk askerini hedef alması ve bunu yanlışlıkla yaptığını ifade etmesi inandırıcılıktan uzak olarak değerlendirilmiştir. Meydana gelen bu olay, Rusya'nın El-Bab şehri konusunda hassas olduğu ve bu olayla Türkiye'yi ihtar ettiği yönünde yorumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), 24 Şubat 2017 tarihinde IŞİD kontrolündeki El-Bab şehrinin kontrolünü tamamen ele geçirdiğini açıklamıştır. Türkiye, El-Bab şehrinin ele geçirilmesinin ardından yeni hedefin Münbiç şehri olduğunu açıklamıştır. Bu esnada Beşar Esad, Türkiye'yi "işgalci" olduğu suçlamasıyla BM'ye şikâyet etmiştir. 2017 yılı Mart ayının son gününde TSK tarafından Fırat Kalkanı Harekâtının ilk aşamasının sona erdiği ilan edilmiştir (Sultanoğlu, 2021: 135-136).

4.1.3. Harekâtın Sonuçları

Fırat Kalkanı Harekâtı, Türkiye'nin dış politika stratejisini ve bu stratejideki önceliklerini ortaya koymuş olması nedeniyle önemli sonuçları ortaya çıkarmıştır. Harekâtın temelinde hedef alınan kimliklerden ziyade (Akca, 2018: 80) Türkiye'nin bölgesel güvenliğin sağlanmasına yönelik öncelikleri ön plana çıkmıştır.

Fırat Kalkanı Harekâtı'nın başarılı bir şekilde sonuçlanmasıyla birlikte Suriye'nin kuzeyindeki Cerablus, El-Bab ve Dabık bölgeleri IŞİD terör örgütünden arındırılmış ve bölgede hâkimiyet sağlanmıştır (Göksun, 2019: 143).

El-Bab harekâtı 24 Şubat 2017 tarihinde tamamlanmış ve bu tarihle birlikte şehirde istikrar sağlanmıştır. Bu kapsamda Esad rejimi unsurları Tadif şehrinden

çıkartılmıştır. Böylelikle Cerablus'ta başlayan harekât, El-Bab'ın IŞİD unsurlarından arındırılmasıyla güneydeki hedefine ulaşmıştır. Yaklaşık 40 kilometrelik bir derinliği kapsayan bu harekâtla birlikte IŞİD unsurları Türkiye sınırından yaklaşık 50 kilometre uzaklığa taşınmıştır. Harekâtla birlikte Türkiye'nin IŞİD'e karşı olan hedefine ulaşılmış, PKK ve YPG'nin sınırdaki varlığının sonlandırılmasına yönelik hedefler müteakip harekâtlara bırakılmıştır (Ulutaş ve Duran, 2016: 24-25).

Fırat Kalkanı Harekâtı'nın sonuçlanmasıyla birlikte bölgede yeniden yapılandırma süreci başlamış ve Türkiye'deki geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin ülkelerine dönüş süreci hızlanmıştır. Harekât alanında güvenliğin sağlanmasıyla birlikte sosyal, ekonomi, eğitim ve adalet hizmetleri gibi birçok alanda yeniden yapılandırma faaliyeti icra edilmiş ve toplumsal hayatın normale dönmesi amaçlanmıştır. Bahse konu faaliyetler günümüzde de devam etmekte olup bölgedeki nüfus her geçen gün artmaktadır. Bununla birlikte güvenlik ve istihbari faaliyetler kapsamında bölgede varlık gösteren kamu kurumları arasında bilgi paylaşımları yapılarak koordine kurulmaktadır (Sarıbay, 2019: 7).

Resim 4.1. Fırat Kalkanı Bölgesinde Yeniden Yapılandırma Süreci (Sünetci ve Kabakoz, 2018: 14)

Harekât sonrasında Türkiye'nin bölgede gerçekleştirdiği yeniden yapılandırma sürecinin güvenliği ilgilendiren kısmı Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve MİT tarafından koordineli bir şekilde yürütülmektedir. Jandama ve polis danışma timlerinin TSK ve MİT koordinesiyle yürüttüğü faaliyetler neticesinde, Suriye'de istikrarın kaybolduğu bölgelerde hayatın normal akışına kavuştuğu gözlenmiştir (Demir ve Pala, 2020: vi).

Suriye'de istikrarın bozulduğu bölgelerde yeniden yapılandırma süreci kapsamında hayatın normal akışına kavuştuğu bölgeler de dâhil olmak üzere göz önüne alındığında, Türkiye'deki göç ve mülteci sorununun tamamen çözüme kavuştuğunu ifade etmek mümkün değildir. Türkiye'nin ekonomik şartları, sınır ötesi operasyonlara yapılan askeri harcamalar değerlendirildiğinde, göç ve mülteci sorununun sürdürülebilirliği noktasında zor duruma düşebilecektir. Bu nedenle söz konusu sorunun çözümü noktasında Türkiye'yi yakın gelecekte zorlu bir sürecin beklediğini ifade etmek mümkündür (Balci ve Göcen, 2018: 348-349).

Harekâtın Türkiye açısından en önemli sonucu, IŞİD nedeniyle ortaya çıkan güvenlik endişelerinin minumum seviyeye düşürülmesi olmuştur. Bununla birlikte sınırdan yapılan sızmalar durdurulmuş, Türkiye'nin sınır illerine yapılan saldırılar sona erdirilmiştir. Harekâtla ele geçirilen alanların güvenli bölgeler haline getirilerek sınır hattında Suriye'nin derinliğine doğru bir güvenlik koridoru oluşturulması mümkün hale gelmiştir. Harakâtın öncesinde, icra safhasında ve sonrasında Türkiye içerisinde IŞİD unsurlarının yok edilmesine yönelik yürütülen başarılı operasyonlarla birlikte IŞİD, 2016 yılında sahip olduğu operasyonel kabiliyetini yitirmiştir. Harekâtla birlikte Türkiye bölgede caydırıcı gücünü arttırmış ve ABD'nin IŞİD'e karşı PKK ve YPG ile yürüttüğü ittifak sekteye uğramıştır (Ulutaş ve Duran, 2016: 25-27).

Harekâta yönelik uluslararası tepkileri değerlendirecek olursak, genel olarak Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını kullandığına yönelik kanaatlerin çoğunlukta olduğunu ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte Suriye rejim unsurları harekâta bütünüyle karşı çıkmış, Rusya ve İran ise Türkiye'nin harekatı meşru müdafaa ve terörle mücadele kapsamında icra ettiği düşüncesine yakın kanaat belirtmiştir (Terzioğlu, 2018: 614).

Fırat Kalkanı Harekâtı'nın amacı ve sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin dış politikasında Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında gerçekleştirdiği en

önemli kırılmayı ortaya çıkaran bir harekât olduğu sonucuna ulaşılabacaktır. Türkiye'nin ulusal çıkar merkezli gerçekleştirdiği bu harekât (Akca, 2018: 81), aynı zamanda devam eden ve meydana gelebilecek güvenlik sorunlarının önlenmesi amacıyla proaktif bir tutum içermesi nedeniyle önem taşımaktadır.

4.2. ZEYTİN DALI HAREKÂTI

Zeytin Dalı Harekâtı, Türkiye'nin BM Antlaşması'nın 51. maddesine istinaden müşru müdafaa hakkı kapsamında, 20 Ocak-26 Mart 2018 tarihleri arasında, Suriye'nin Afrin ilçesinde icra ettiği bir askeri harekâttir. Harekât, Türkiye'nin terörle mücadele konusundaki kararlılığının sınırötesinde vurgulandığı ve güvenlik konusundaki istikrarın, stratejik amaçlarla sınırötesine taşınma amacının gösterildiği bir harekât olması nedeniyle Türkiye açısından değer taşımaktadır. Zeytin Dalı Harekâtı, askeri bir harekât olmasının ötesinde uluslararası politikaya, Suriye'deki iç hukukun esaslarına ve bölgede yaşayan sivil halka yönelik hassasiyetleri taşıyan, sınırlı bir güç kullanma harekâtıdır (Varlık, 2019: 2).

Meşru müdafaa hakkının tanımlayan BM Antlaşması'nın 51. maddesi, devletlerin herhangi bir saldırıya uğramaları durumunda uluslararası bir karşılık beklemeden, kendilerini korumalarını ve karşılık vermelerini ifade eder. Bu hakkın kullanılması elbette sınırsız değildir. Bu hakkın kullanılmasında en önemli husus, verilen karşılığın saldırı ile orantılı olmasıdır. Bununla birlikte BMGK'nin söz konusu fiile ortak olmasıyla birlikte, saldırıya meşru müdafaa kapsamında karşılık veren devletin BM ile birlikte hareket etmesi gerekmektedir. Söz konusu harekât öncesi yaşanan gelişmeler, Türkiye açısından Suriye'de bir terör devleti kurulacağı yönünde değerlendirilmiş ve ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Türkiye bu kapsamda uluslararası hukukta yer alan "ön alıcı meşru müdafaa" hakkını kullanmıştır (Kibaroglu, 2018: 16-17).

Afrin ilçesi, Suriye'de Kürt nüfusunun yoğunlukta olduğu yerleşim yerlerinden biri arasındadır. Afrin şehri 2012 yılında YPG'nin kontrolüne geçmiş ve 2014 yılında PYD'nin özerklik ilan ettiği üç kantondan biri olmuştur. Afrin ilçesi, PYD'nin oluşturmak istediği terör koridorunda, Fırat Nehri'nin batısında bulunması nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Afrin ilçesinin kuzeyinde Kilis, güneyinde İdlib ve Halep, doğusunda Hatay bulunmaktadır (Anadolu Ajansı, 2018: 41). İlçe, ismini Afrin Nehri'nden almıştır. Genel olarak halkı zeytincilikle geçinen Afrin, düz ve engebeli

arazi kesimlerini bünyesinde barındırması nedeniyle arazi çeşitliliğine sahip bir bölge olarak değerlendirilmektedir (Hatib, 2019: 3). Bölgenin etnik yapısı ve Türkiye sınırına yakınlığı göz önüne alındığında, bölgede bulunacak bir terör örgütünün varlığının Türkiye'nin sınır güvenliğini tehdit etmesi kuvvetle muhtemel olacaktır.

Halep iline bağlı bir ilçe olan Afrin, Türkiye ile yaklaşık 130 kilometrelik bir sınırı paylaşmaktadır. 2012 yılında PKK/YPG-PYD'nin kontrolüne geçen ilçe, 2014 yılında YPG/PYD'nin Rojava olarak ifade ettiği bölgedeki üç kantondan biri olarak ilan edilmiştir. Harekat öncesinde bölgede hakimiyet sağlayan terör unsurları, Türkiye'nin sınır illerine yüzlerce saldırı gerçekleştirmiştir. Terör unsurlarının bu bölgedeki mevcudiyeti, bir taraftan Türkiye'nin sınır güvenliği problemini ortaya çıkarmışken diğer taraftan da Suriye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden bir duruma ulaşmıştır (UETD, 2018: 30).

Terör örgütlerinin Afrin'deki varlığı, ABD ve Rusya gibi aktörlerin varlığıyla güçlenmiştir. Özellikle ABD'nin terör örgütlerine olan silah ve mühimmat desteği bölgedeki terör odaklarının elini güçlendirmiştir. Bölgede hızla büyüyen terör örgütleri, harekâttan önce sınır hattının yüzde altmış beşini işgal altında bulundurmıştır. ABD'nin 2016 yılından itibaren yoğun olarak YPG/PKK terör örgütlerine sağladığı bombaatar, askeri personel taşıyıcı, piyade tüfeği, çok namlulu roketatar, insansız hava gözlem araçları ve anti-tank füzeleri, Türkiye'nin sınır güvenliğini ciddi derecede tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır (Anadolu Ajansı, 2018: 52).

Fırat Kalkanı Harekâtı, PYD ve PKK'dan ziyade IŞİD'in varlığına karşı icra edilmiştir. Bu harekât, PKK'nın kontrolündeki alanlarda kantonlar arası birleşmeyi engellemesine rağmen örgüt üzerinde yeterli ölçüde baskı sağlayamamıştır. Zeytin Dalı Harekâtı, bir önceki harekâtı tamamlayıcı nitelikte ve terör unsurlarının kaynağında kurutulmasına yönelik icra edilmiştir. Türkiye'nin bu harekât ve devamında yapılan harekâtlardaki esas amacı, PYD/PKK'nın Irak ile Suriye arasındaki bağlantısını keserek, terör unsurlarını izole edilmiş alanlarda imha etmektir. Türkiye bu amacı gerçekleştirmek için bölgesel ve küresel aktörler ile uluslararası örgütlere yönelik diplomatik bir mücadele vermiştir (Özçelik ve Acun, 2018: 9-10).

ABD tarafından 2015 yılından beri Suriye'deki terör odaklarına yapılan silah mühimmat yardımları, YPG'ye değil Suriye Demokratik Güçleri (SDG)'ne yapıldığı gerekçesiyle meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte SDG'nin büyük bir kısmı YPG'den meydana gelmektedir. Bu ilişki ABD Özel Kuvvetler Komutanlığı tarafından şu ifadelerle açığa vurulmuştur (Zorlu, 2018: 4):

“Onlar kendilerine resmi olarak YPG diyorlardı ki Türkler, bunun PKK ile aynı olduğunu söylüyor ve ‘Benim terörist bir düşmanımla muhatap oluyorsunuz, bunu müttefik olarak nasıl yapabilirsiniz?’ diyordu. Biz de bunun üzerine onlara isimlerini değiştirmeleri gerektiğini söyledik. Mesela, YPG dışında kendinizi nasıl adlandırmak istersiniz? Bir gün sonra adlarının ‘Demokratik Suriye Güçleri’ olduğunu ilan ettiler. Adlarının ortasına ‘demokratik’ ifadesini koymalarının zekice bir hamle olduğunu düşündüm. Bu, onlara bir miktar itibar sağladı.”

Türkiye – Suriye ilişkileri açısından 2018 yılı gerilimlerle başlamıştır. TSK birlikleri, 20 Ocak 2018 tarihinde Suriye'nin kuzeybatısında ve PYD'nin harekât kontrolünde bulunan Afrin ilçesine iki ayrı koldan ilerleyerek girmiştir. 24 Mart 2018 tarihine kadar süren harekât, Zeytin Dalı Harekâtı olarak isimlendirilmiştir. Harekâtın tamamlanması ile biten silahlı çatışmalarından ardından PYD, bölgede varlık gösterememiş ve Afrin'den tamamen çıkarılmıştır (Sultanoğlu, 2021: 139).

4.2.1. Harekâtın Amacı

Harekâtın gerçekleştirildiği Afrin ilçesi, Türkiye için stratejik bir öneme sahiptir. Bu harekâtla Doğu Akdeniz'e ulaşmayı amaçlayan terör koridoru engellenecek ve terör örgütünün bölge yönetimi olarak ilan ettiği diğer iki bölge (Kobani ve El Cezire) için de şiddetli bir uyarı yapılmış olacaktır. Bununla birlikte bölgede varlık gösteren Rusya ve ABD ile birlikte üçüncü bir ülke olarak Türkiye bölgede ağırlığını hissettirerek daha sonra yapılacak anlaşmalarda Türkiye'nin eli güçlenmiş olacaktır. Afrin terör unsurlarından temizlendiğinde, Türkiye'nin diğer bölgeleri geçişini kolaylaştıracak stratejik bir adaya dönüştürülerek, bölgede bulunan Minniğ askeri havalanı kontrol altında bulundurulacak ve böylelikle Halep'ten Azez'e bağlantı kuran 214 numaralı karayolu ile Halep'ten Afrin'e bağlantı kuran 62 numaralı karayolu üzerinde hâkimiyet kurularak çok önemli bir stratejik kazanım elde edilecektir (Anadolu Ajansı, 2018: 49).

Afrin ilçesi, PKK ve PYD için özel bir stratejik öneme sahiptir. Terör örgütleri bu bölgeyi Akdeniz'e açılan bir kapı olarak görmüş ve bu bölgeye yakın olarak yaptıkları saldırılarda bir üs bölgesi olarak kullanmıştır. Afrin'e komşu olan Türkiye

topraklarına ait illerde yapılan terör saldırıları değerlendirildiğinde, ilçenin stratejik önemi ortaya çıkacaktır (Özçelik ve Acun, 2018: 12). Bu nedenle Afrin ilçesi, Türkiye'nin bölgesel ve sınır güvenliğinde kilit öneme sahiptir.

Harekâtın amacı, uluslararası hukuka uygunluğu ve ulaşılmak istenen sonuç, Sofya'da icra edilen AB Dışişleri Bakanları toplantısında dönemin Türkiye AB Bakanı Ömer Çelik tarafından yapılan basın açıklamasında şu şekilde ifade edilmiştir (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2018: 4):

“Rakka'da olduğu gibi, Afrin'de de PKK'nın PYD ve YPG ile yakın ilişki içerisinde olduğu nettir. Üstelik PYD'nin hâkimiyet kurduğu bölgelerde güvenlik açıkları yüzünden, yabancı terörist savaşçılar denilen IŞİD²⁸ militanları oradan Türkiye'ye ve Avrupa'ya gelmektedir. Bizim orada sağlayacağımız güvenli bölgeyle birlikte esasında IŞİD militanlarının da Türkiye ve Avrupa'ya geçişi engellenecektir. Dolayısıyla PYD ile yürütülen mücadelenin aynı zamanda IŞİD'le yürütülen mücadeleye de katkı sağlayacağı açıktır.

Bazı kaygılar ve endişeler sürekli olarak dile getiriliyor. Özellikle vurguladığım konular şunlardır: Zeytin Dalı Operasyonu kayıtsız şartsız uluslararası hukuka uygun bir operasyondur. Türkiye'nin etrafında bir terör koridoru oluşturulmaya çalışılıyor. Bu terör koridoruna karşı en güçlü şekilde tepki vermemizden daha doğal bir şey yoktur.”

Afrin ilçesinin Türkiye'nin Hatay ve Kilis illerine sınır olması ve Hatay üzerinden PKK'nın varlık gösterme çabasında olduğu Amanos Dağları bölgesine açılması, ilçeyi daha kritik hale getirmektedir. PKK'nın zaman zaman Amanos Dağları üzerinden Türkiye'ye sızma girişimleri (Anadolu Ajansı, 2018: 52) göz önüne alındığında Afrin ilçesinin ele geçirilmesi, Türkiye'nin iç bölgelerinde yürüttüğü terörle mücadelesini de destekleyecektir.

PYD'den ayrılarak güvenlik güçlerine teslim olan İ.B. isimli örgüt üyesinin itirafları, terör örgütleri tarafından bölgede oluşturulmak istenen terör koridorunu gözler önüne sermektedir (Anadolu Ajansı, 2018: 44):

“Örgüt, Türkiye'de yaşanan darbe girişimini fırsat bilerek Fırat Nehri'nin batısına geçmek için hazırlıklara başladı. Münbiç hamlesinden sonra amaç Rakka ve Cerablus'u da kapsayacak şekilde Akdeniz'e kadar ele geçirip bir koridor oluşturmak fikrini sürekli gündeme getiriyorlardı.

²⁸ Söz konusu basın açıklamasında IŞİD örgütü DEAŞ şeklinde ifade edilmiştir. Çalışmanın genelinde söz konusu örgüt IŞİD olarak ifade edildiği için söz konusu basın açıklamasının aktarılmasında DEAŞ olarak ifade edilen kısımlar IŞİD olarak düzeltilmiştir.

PKK/KCK'nın Türkiye'de gerçekleştirmeyi planladığı faaliyetlerde büyük başarı elde edilecek olursa PYD'nin bu başarıya destek amacıyla Türkiye'ye müdahale edebileceği konuşuluyordu.

YPG/PKK tarafından Şedadi ve Hol hamlelerinde ABD, İngiltere, Fransa, Kanada, Almanya ve İtalya gibi ülkelerden uçaklarla 50 bin ton silah ve mühimmat sevkiyatı yapıldığını biliyorum. Bu ana cephanelikte muhafaza edilen silah ve mühimmatlar da yoğunlukla Münbiç bölgesinde hamle olması nedeniyle oraya kaydırılıyordu.”

Zeytin Dalı harekâtının amacı, Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü tarafından yapılan “Türkiye Afrin operasyonu ile ne amaçlıyor?” başlıklı 12 maddelik açıklamayla şu şekilde ifade edilmiştir (Erkuş, 2018):

- “-10 bin kilometrekarelik bir alanın, ÖSO nüfusuna geçmesini sağlamak,
- Doğu Akdeniz'e ulaşmayı hedefleyen PKK kuşağını tamamen engellemek,
- Türkiye'nin Arap dünyasıyla coğrafi irtibatının kesilme ihtimalini ortadan kaldırmak,
- Suriye ile olan sınırlarımızın güvenliğini sağlamak,
- PYD/PKK'nın Amanos Dağları üzerinden Türkiye'ye yaptığı sızmaları önlemek,
- Terör örgütünün Akdeniz'e ve buradan dünyaya açılmasını engellemek,
- Fırat Kalkanı'nın güvenliğini ve devamını sağlamak,
- Tel Rıfat bölgesinin kontrolünü ele geçirerek sivillerin evlerine geri dönmesini sağlamak,
- ABD'nin terör örgütlerine desteğini önlemek,
- Türkiye'nin sınır illerinin güvenliğinin sağlanmasında ve Fırat Kalkanı'nın korunmasında Afrin kritik önemdedir.
- Terör örgütlerinin Afrin'de bulunması demek, Kilis ilinin tamamının ve Hatay ilinin büyük bir kısmının terör örgütlerinin ateş menziline girmesi demektir.
- Türkiye, Afrin ile Kobani'nin birleşmesini 'Kürt koridoru' projesinin en önemli ayağı olarak görüyor.”

Türkiye, Fırat Kalkanı Harekâtını gelişen durumların ortaya çıkardığı bir zorunluluk nedeniyle gerçekleştirmiştir. Zeytin Dalı Harekâtı da bu harekâta benzer gerekçelerin getirdiği zorunluluklar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Zeytin Dalı Harekâtını zorunlu kılan nedenlerin başında, Türkiye'nin güvenlik kaygılarının Batılı müttefiklerce yeterli ölçüde anlaşılamamış olması gelmektedir. Başta ABD olmak üzere, Türkiye'nin 1970'li yıllarda ASALA terör örgütüyle başlayan terörle mücadele

abası, Batılı devletler tarafından tam manasıyla idrak edilememiş ve mtteliklik anlayışından uzak politik ilişkiler çerçevesinde yürütülmüştür. Türkiye terörle mücadele deneyiminde, bu konudaki haklılığını ve meşruluğunu somut delillerle ortaya koymasına rağmen yeterli ölçüde siyasi destek görmemiştir. Bu nedenle Batılı mtteliklerine karşı güven sorunu yaşıyan Türkiye için söz konusu harekât kaçınılmaz hale gelmiştir. IŞİD ile mücadele ettiklerini savunan YPG/PKK unsurları, ABD'nin kendilerine verdiği politik ve askeri desteğin gücüyle Türkiye sınırında bir terör devleti kurma amacı taşımaktadır (Kıbaroğlu, 2018: 14-15).

4.2.2. Harekâtın Kapsamı ve İcrası

Zeytin Dalı Harekâtı, Suriye'nin Afrin ilçesinde önceden tespit edilen YPG ve PYD'ye ait sığınak, mağara ve depo gibi çeşitli hedeflere yönelik olarak, 20 Ocak 2018 tarihinde, Türk Hava Kuvvetlerine ait 72 savaşı uçağının hava taarruzu ile karadan birliklerin ilerleyişini destekleyecek çok Namlulu Roket Atar (NRA) ve uzun menzilli top atışlarıyla başlamıştır. Türk zel Kuvvetlerine ait unsurlar ve komando birlikleri ile SO unsurlarının müşterek yürüttüğü harekât, terör unsurlarına ilk günden itibaren ağır zayıyat verdirmiştir (Kıbaroğlu, 2018: 12).

Harekât alanı genel olarak dağlık bir yapıya sahiptir. Buna paralel olarak TSK unsurlarıyla PYD/PKK unsurları arasında yaklaşık 300-400 metrelik bir rakım farkı mevcuttur. Rakım farkının olumsuz tarafı, TSK'nın mahkûm arazi kesiminden harekâtı icra etmek durumunda olmasıdır. Yaklaşık yüzde 25 eğime tekabül eden arazi yapısı nedeniyle TSK birliklerinin, her yüz metrenin ortalama yirmi beş metresini tırmanmak durumunda kalacakları değerlendirilmiştir. Bununla birlikte harekâtın başlangıç tarihindeki olumsuz hava koşulları da değerlendirildiğinde, harekâtın zorluk derecesi ortaya çıkmaktadır. Birlikler arası kontrolü güçleştiren olumsuz hava koşulları, zaman zaman harekâtı durma noktasına getirmiştir (zelik ve Acun, 2018: 15-16).

Afrin ilçesi, harekât alanı olarak dağlık bölgeyle çevrilmiş olması nedeniyle terör örgütlerinin kolaylıkla barınacağı ve yığınak yapabileceği bir coğrafyayı kapsamaktadır. TSK'nın harekât alanına birkaç koldan ilerlemesi kısa bir sürede bölgedeki hkimiyetin sağlanmasıyla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte harekâtın icrasına yönelik uluslararası politikada ortaya atılan "sivillerin öldürüldüğü ve Türkiye'nin bölgedeki siyasi yapıyı değiştirmeye çalıştığı" yönündeki kara

propagandalara, Türkiye Dışışleri Bakanlığı bölgede “barış ve düzenin tesisi” nedeniyle harekâtın icra edildiği şeklinde yanıt vermiştir (Zorlu, 2018: 4).

Zeytin Dalı Harekâtı, temel olarak üç safhada icra edilmiştir. Harekâtın ilk safhası, şehrin kırsal bölgelerinin terör unsurlarından arındırılması safhasıdır. Harekâtın ikinci safhası, şehir merkezinin terör unsurlarından arındırılması safhasıdır. Harekâtın üçüncü ve son safhası ise meskul mahalde istikrarın sağlanmasıyla yeniden yapılandırma faaliyetlerinin yürütülmesidir. Bu safhada Zeytin Dalı harekât alanı, Türkiye’nin kontrolündeki diğer harekât alanlarıyla birleştirilerek, muhtemel harekâtlara hazırlıkların yapılacağı bir bölge haline getirilecektir (Özçelik ve Acun, 2018: 18).

Harekâtın ilk safhası, 20 Ocak 2018-13 Mart 2018 tarihleri arasında icra edilmiştir. Olumsuz hava koşullarına ve TSK’nın mahkûm arazi kesiminden hâkim arazi kesimine doğru ilerleyecek olmasına rağmen havadan ve karadan sağlanan ateş destek vasıtalarıyla Türk Ordusu ilerleyişini sürdürmüştür. Türk Ordusu’nun etkin ateş gücü nedeniyle, terör unsurları mevzilerinden açık alanlara doğru çıkmak zorunda kalmış ve Türk Hava Kuvvetleri ile silahlı insansız hava araçları (SİHA) için kolay hedef haline gelmişlerdir. Bununla birlikte Türk Ordusu tarafından yapılan kara harekâtının birden çok cepheden başlaması, PYD/PKK tarafından savunma hattı oluşturulmasını engellemiş ve terör unsurları tarafından panikle karşılanmıştır. 28 Ocak 2018 tarihinde stratejik önemi olan Burseya Dağı bölgesi ele geçirilerek terör unsurlarından arındırılmıştır. Stratejik öneme haiz diğer bölgeler olan Bafilyon Dağı 5 Mart 2018 tarihinde, Cinderes Beldesi de 8 Mart 2018 tarihinde Türk Ordusu tarafından ele geçirilmiştir. Söz konusu iki kritik bölgenin ele geçirilmesiyle birlikte Afrin ilçe merkezi Türk Ordusu tarafından kuşatılmıştır. Bu gelişmeyle birlikte 13-18 Mart 2018 tarihleri arasında icra edilen, harekâtın ikinci safhası başlamıştır. “Meskûn mahal safhası” olarak ifade edilen bu safhada, Afrin’in ele geçirilmesi ve kontrol altına alınması beş gün sürmüştür. Bu safhada Türk Ordusu, terör unsurları tarafından yapılan bir direniş mücadelesiyle karşılaşmadan Afrin’de hâkimiyeti sağlamıştır. Terör unsurlarının bölgeden kaçarak bıraktıkları silah, teçhizat ve malzemeler değerlendirildiğinde, bu safhada hazırlıksız yakalandıkları gerçeği ortaya çıkmıştır (Özçelik ve Acun, 2018: 18-30). Bu safhayla birlikte harekâtın askeri ve taktik icrası tamamlanmış, üçüncü safhada bölgenin yeniden yapılandırılması ve muhtemel yeni harekâtlara yönelik hazırlık faaliyetleri başlamıştır.

4.2.3. Harekâtın Sonuçları

Türkiye, icra ettiği başarılı harekâtla sınırında oluşturulacak terör koridorunun önlenmesine yönelik ön alıcı bir hamle gerçekleştirmiş ve Rusya ile İran'la Astana'da yapılan çatışmasızlık anlaşmasıyla önemli bir kazanım elde etmiştir. Bu harekâtla birlikte Türkiye, Akdeniz'e çıkış noktası olan İdlib'de varlık göstererek ABD'nin Suriye'ye yönelik planlarını bozmuştur (Anadolu Ajansı, 2018: 49).

Bu harekât ile Türkiye, Afrin ve PYD kontrolünde olan Münbiç arasında inisiyatifi ele geçirmiş ve bu bölge ile El-Bab yönetimine ÖSO birlikleri yerleştirerek, PYD'nin harekât kontrolünü engellemiştir (Uçar, 2021: 73).

Harekâtın icrası göz önüne alındığında, Türkiye açısından askeri olarak bazı kazanımları beraberinde getirdiğini ifade etmek mümkündür. İlk olarak, harekâtın Türk Ordusu tarafından bölük seviyesinin altındaki unsurlardan teşkil edilmiş birimlerle yapılmasına rağmen yüksek ateş ve manevra gücünü kaybetmemiş olması, askeri harekât doktrini açısından önem taşımaktadır. İkinci olarak, Türk Ordusu'nun müşterek harekât icra edebilme yeteneği ortaya çıkmıştır. Fırat Kalkanı Harekâtı'ndan çıkarılan dersler neticesinde, Zeytin Dalı Harekâtı'nda "eğit-donat-birlikte savaş" stratejisi benimsenmiştir. Yerel unsurlarla yapılan müşterek harekâta kullanılan bu strateji, harekâtın başarısını olumlu yönde etkilemiştir (Özçelik ve Acun, 2018: 48).

Türkiye'nin terör koridorunu engellemek için kararlı bir şekilde Afrin'de icra ettiği Zeytin Dalı Harekâtı, ABD'nin Suriye'ye yönelik politikalarını dönüştürmek zorunda kalmasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye'nin 2015 yılından itibaren savunduğu güvenli bölge oluşturma fikri bu harekâtla birlikte sonuç vermiştir. ABD bu harekâtla birlikte bölgedeki menfaatlerini Türkiye'nin menfaatleriyle uyumlaştırmaya çalışmıştır. Fakat ABD'nin bölgedeki Kürt grupları karşısına alması zor gözükmemektedir. Çünkü ABD 1990'lı yıllardan beri bölgedeki Kürt grupları destekleyerek Orta Doğu politikalarına yön vermeye çalışmıştır. Bu nedenle ABD'nin söz konusu grupları karşısına almaktan ziyade Türkiye'yi kaybetmek istemediği için bölgedeki faaliyetleri yatıştırıcı bir yöntem izlemeye başlayacağı öngörülmüştür. Rusya açısından ise Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda Türkiye ile benzer fikirde olduğu değerlendirilmiştir. Bu noktada ABD ile Türkiye'nin bölgedeki çıkarları çatışmaktadır. ABD, bölgedeki terör örgütlerini IŞİD'le mücadele ettiği konusunda

meşrulaştırmaya çalışmıştır. ABD özellikle 2011 yılından itibaren Suriye’de çeşitli yollarla desteklediği terör örgütlerini kullanarak bölgede etkin bir güç olmaya çabalamıştır (Anadolu Ajansı, 2018: 57).

ABD, Zeytin Dalı Harekâtı boyunca PKK’nın Fırat’ın doğusundan bölgeye yaptığı silah ve terörist sevkine müdahale etmeyerek harekâtın Türkiye aleyhinde sonuçlanmasına çabalamıştır. İran da Şii milisleri harekât bölgesine takviye olarak görevlendirmiş ve terör unsurlarına personel desteği sağlamıştır. Rusya ise harekâta Türkiye’yi bir denge unsuru olarak değerlendirmiş ve ABD güdümünde olduğunu değerlendirdiği terör unsurlarına karşı harekâtı destekleyen bir pozisyonda yer almıştır. Ayrıca Rusya bu harekâtın bir süredir olumsuz devam eden Türkiye-ABD ilişkilerindeki krizi daha da derinleştireceğini değerlendirmiştir. Türkiye tüm bu bölgesel ve dışsal faktörlere karşın harekâatla birlikte, siyasi ve askeri kararlılığını ortaya koymuştur (Özçelik ve Acun, 2018: 34).

ABD ile Türkiye arasında tırmanan gerilim, Türkiye-Rusya ilişkilerine olumlu yansımıştır. Türkiye ile Rusya’nın diplomatik çabaları sonucunda Suriye genelinde geçici ateşkes sağlanmıştır. Bu ateşkesin ardından, 2017 yılında “Astana süreci” olarak ifade edilen diplomatik girişimler sonucunda, Suriye topraklarındaki dört farklı bölgede çatışmasızlık bölgesi ilan edilmiştir. Türkiye ile Rusya arasındaki tüm fikir ayrılıklarına rağmen iki ülke, Suriye’nin toprak bütünlüğünü koruması yönünde ortak bir politika takip etmiştir. Astana sürecinin devamı niteliğindeki Soçi Konferansı, harekâtın başlamasından çok kısa bir süre sonra tertiplenmiştir. Astana sürecinde ilan edilen İdlib çatışmasızlık bölgesinde, Türk Ordusu gözlem noktaları oluşturarak hâkimiyet sağlamaya çalışmıştır. Sonuç olarak harekât kapsamında Türkiye ve Rusya, diplomatik bir zeminde ve iki ülkenin çıkarları gözetilerek hareket etmiştir (Özçelik ve Acun, 2018: 43-44).

İlk toplantısı 23 Ocak 2017 tarihinde başlayan Astana toplantıları ile 22 Kasım 2017 tarihinde gerçekleştirilen Soçi zirvesi, Türkiye ve Rusya’nın Suriye’ye olan yaklaşımını değiştirmiştir. Bu süreçlerle birlikte Suriye’nin geleceğini şekillendirecek adımlar belirlenmeye başlamış ve Suriye’nin yeniden yapılandırılması kapsamında görüşler ortaya koyulmuştur (Çelikpala, 2019: 25).

Kuzey Suriye kadar kalabalık ve karmaşık çok az savaş alanı bulunmaktadır. İran, Türkiye ve Rusya’yı içeren Astana süreci ve Soçi mutabakatı ile güvenli bölge

konusunda yakın tarihli bir Türk-ABD anlaşması arasında, askeri düzenlemeler ve yönetim yapıları ağı şimdi kabaca İsviçre büyüklüğünde bir alana yayılmaktadır. Bu süreçte Türkiye, ABD, Rusya ve Suriye, güvenli bölgenin çeşitli bölgelerine asker konuşlandırmıştır. Büyük ölçüde savaştan güçlere sahip üç büyük devlet dışı grup bulunmaktadır: SDG, eskiden Nusra Cephesi olarak bilinen El Kaide bağlantılı bir örgüt olan Heyet Tahrir el-Şam (HTŞ) ve Türkiye destekli Suriye Milli Ordusu. Bu aktörler arasındaki karmaşık ateşkesler ve diğer düzenlemeler, Türkiye tarafından kontrol edilen ayrı bölgelerin oluşmasına olanak sağlamıştır (Aydıntaşbaş, 2020: 4).

Rusya'nın İran ve Türkiye ile başlatmış oldukları Astana ve Soçi süreci, Türkiye ile İran ilişkilerinde bir yumuşama sağlamıştır. Bu sürecin başlatılmasının en önemli nedeni, Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinde yaşadığı güven sorunudur. Suriye krizinde Türkiye'nin müttefik olarak gördüğü ABD, krizin çözümüne yönelik Türkiye'ye gereken yardımları yapmadığı gibi krizin çözümünü zorlaştırıcı adımlar atmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin Suriye'de Esad'lı bir çözümü istememesi Rusya ile yapılan çatışmasızlık anlaşmalarını da zora sokmaktadır (Ebrem, 2019: 200).

Harekâtın uluslararası kamuoyunda nasıl yer bulduğu konusu, harekâtın sonuçlarının değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda SSCB'nin en eski yayın organlarından olan İzvestiya Gazetesi, Rus kamuoyunda harekâtın yansımalarını ifade etmektedir. Söz konusu yayın organı, Türkiye'nin Suriye'de icra ettiği harekâtın beklenen bir durum olduğunu çünkü Türkiye'nin bölgede bir Kürt devleti kurulmasına müsaade etmeyeceğini belirtmiştir. Bununla birlikte harekâtın Rusya cephesindeki algısının genel olarak olumsuz olduğu ifade edilmiştir. Bunun sebepleri arasında ilk olarak harekâtın Rusya tarafından desteklenmemiş olduğu gösterilmiştir. Diğer sebep ise PKK ve YPG'nin Rusya tarafından terör örgütü olarak tanımlanmaması olarak gösterilmiştir. Bu uzlaşa sağlanmadığı sürece Rusya ile Türkiye arasında diplomatik ilişkiler ne kadar iyi olursa olsun, Türkiye'nin terör örgütlerine taviz vermeyeceği düşünüldüğünde, bu konudaki sorunların çözümünde bir takım güçlüklerin ortaya çıkması muhtemeldir (Temir ve Yıldız, 2018: 396-397).

Zeytin Dalı Harekâtı, Türkiye açısından olumlu sonuçları ortaya çıkarmıştır. Harekâtın en önemli sonuçlarından biri, karar verme süreçlerine yöneliktir. Türkiye bu harekâtla birlikte, duruma dayalı girişimlerden ziyade öngörüye dayalı girişimlerde bulunmayı prensipleri arasına katmıştır. Bahsedilenler ışığında

harekâtın Türkiye açısından kazanımlarını şu şekilde özetlemek mümkündür (Özçelik ve Acun, 2018: 47):

- Sınır güvenliğini sağlayarak Hatay-Osmaniye-Kilis-İslahiye bölgesinde PKK/PYD'nin terör saldırılarını önledi, terör örgütünün varlığını sınır hattından 35 km uzaklaştırdı.
- PKK/PYD'yi Afrin'de topraksızlaştırarak yeniden tehdit olma ihtimalini azalttı.
- ABD-PKK/PYD arasındaki ittifakın bütünselliğini bozdu, Münbiç'teki PKK varlığını sorunsallaştırdı ve bu ittifakın Fırat Nehri'nin doğusunda zayıflamasına neden oldu.
- DEAŞ'a karşı muharebe üstünlüğünün kalıcılığının devlet dışı silahlı bir terör örgütü olan PKK/PYD ile değil Türkiye gibi kararlı bir devletin ordusuyla ve Suriye'deki gerçek muhaliflerle yapılabileceğini gösterdi.
- Türkiye'nin Suriye'deki jeopolitik denklemin içindeki yerini kuvvetlendirdi.
- Fırat Kalkanı ve İdlib harekât alanlarını birbirine bağlayarak Suriy muhalefetine karasal hâkimiyetini birleştirip hem alan birliği yarattı hem de muhalifler arasındaki ideolojik ve askeri birlikteliğin koşullarını sağladı.
- Halep kenti üzerinde doğu-kuzey-batı hattında bir baskı aksı oluşturarak şehirdeki Suriye rejimi ve İran etkisini tehdit etti, Rusya ile yeni istişare alanları oluşturdu.”

Harekâtın en önemli sonuçlarından bir diğeri Afrin'in Türk Ordusu tarafından ele geçirilmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Türkiye bu harekâta askeri caydırıcılığını ortaya koymanın yanında yapıcı ve inşa edici yönünü de sergilemiştir. ABD ve Rusya'nın şehirleri yok eden askeri deneyimlerine karşın Türkiye, Afrin'i ele geçirdiği günden itibaren yeniden yapılandırma çalışmalarıyla inşa etmiştir. Bu anlamda Türkiye, bir askeri harekâtın şehirler yok edilmeden ve sivillere zarar verilmeden icra edilebileceğini dünya kamuoyuna göstermiştir. Türkiye, Fırat Kalkanı Harekâtı'nda elde ettiği meskul mahal tecrübesini bu harekâta yansıtmış ve yıkmadan inşa edebilmenin mümkün olduğu bir rol model olmuştur (Özçelik ve Acun, 2018: 35).

4.3. NEOREALİZM KURAMI BAĞLAMINDA İKİ MÜDAHALENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Waltz, bir devletin birincil kaygısının anarşik bir uluslararası dünyada yapısal konumunu güvence altına almak olduğunu iddia etmiştir. Yapısal konum, genel ulusal ekonomik güç, refah, güvenlik, barış içinde bir arada yaşama, egemenlik ve

bağımsızlığı içeren geniş bir terimdir. Dolayısıyla eğer neorealizm kuramı, Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi için iyi bir gerekçe ise o zaman Rusya'nın Beşar Esad rejimiyle bağlantılı yeterli ekonomik ve stratejik çıkarları olduğunu değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla Suriye'deki rejim değişikliğinin Rus ulusal çıkarları için zararlı sonuçları olacağı değerlendirilmektedir. Bu nedenle Esad rejimini kurtarmak, anarşik uluslararası dünyadaki Rus yapısal konumuna olumlu sonuçlar getirecektir (Afridi and Jibran, 2018: 57).

Türkiye açısından Türkiye-Suriye ilişkileri, ancak Esad'ın ayrılmasıyla "model bir ilişkiye" dönebilecektir. Türkiye, Suriye Ulusal Konseyi'ne siyasi destek vererek, mevcut krizin sadece insanlar değil ülkeler arasındaki gergin ilişkileri yansıttığını vurgulayarak kendisini bu duruma hazırlamaktadır. Türkiye bu süreçte ABD ile yakın bağlarını korumaya çalışmış, Arap ve Müslüman dünyasıyla ilişkilerini büyük ölçüde geliştirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemin değişen siyasi ve ekonomik koşullarının yardımıyla, Türkiye kişisel ve yaratıcı diplomaside ustalaşmıştır. Bunun yanında vize ve ticaret engellerini azaltmış, Türkiye'nin bölgedeki imajını büyük ölçüde iyileştirmiştir. İsrail ve Avrupa Birliği ile ilişkiler, özellikle Kıbrıs ve Kürt meseleleri konusunda hala sorunlu olmakla birlikte uzlaşılabilir düzeydedir. Türkiye gelinen noktada, Orta Doğu'daki komşuları tarafından Batı'nın bir temsilcisi olarak algılanma noktasından siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliğinde bir ortak olarak görülme noktasına gelmiştir (Bishku, 2012: 50-51).

Suriye krizi süresince ABD ile PKK yakınlaşmasının gittikçe güçlenmesi, Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Söz konusu yakınlaşmanın sonuçlarından biri olarak, PKK'nın desteğiyle Deyrizor ve Rakka'da bulunan enerji kaynaklarının ABD'nin kontrolüne geçmesi, Rusya'nın bölge üzerindeki çıkarlarını olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle Rusya, Zeytin Dalı Harekâtı'nda Türk Ordusuna ait savaş uçaklarının Suriye hava sahasına girmesini desteklemiştir (Özçelik ve Acun, 2018: 43).

Suriye krizinin derinleşmesi, Türkiye'yi bölgede zor bir denge problemiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin uluslararası müttefiklerinin çoğu, krizin çözümü için güvenilir alternatif politikalar üretmemiştir. Bu bakımdan Suriye'nin en yakın komşularından biri olarak Türkiye, Batılı müttefiklerinden daha ağır bir bedel ödemeye hazır olmak durumunda kalmıştır. Türkiye'nin Rusya, İran, Suudi Arabistan ve Mısır'ı içeren üçlü mekanizmaları teşvik etmesi, sahadaki askeri

dengenin Esad'ın aleyhine tamamen değişmesi halinde, Suriye'yi istikrara kavuşturmaya ve devletin topyek n  k ş n  önlemeye yardımcı olabilecek bir forum sunmaktadır. Krize m d hil olan çoğu devletin aksine, Türkiye'nin İran ve Rusya ile devam etmekte olan bir ilişkisi vardır. Çatışma ilerledikçe ve bataklık derinleştikçe, çözüme doğru olası bir çıkış yolu sağlanabilecektir. Bu konuda Türkiye, Doğu, Batı ve Körfez  lkeleri arasında kendi çıkarları doğrultusunda sıfır sorunlu bir köprü görevi görme hedefini yeniden canlandırmak için bölgenin "merkez ülkesi" olma arzusunu ertelemeyi d ş nebilecektir (Phillips, 2012: 15).

Türkiye, bölgesel etkisinin ve "sıfır sorun" politikasının sınırlarını bu süreçte keşfetmiştir. Suriye'deki mülteci krizinin kontrolden çıkması durumunda, Türkiye'nin sınırda güvenli bir limana dönüşebilecek tampon bir bölge oluşturmaya düşünmesi muhtemeldir. Türkiye mezhep ilikten kaçınmaya çalışsa da Suriye'nin Sünni çoğunluğuna verdiği desteği algılamasında bir doğruluk payı bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye, ağırlıklı olarak Sünni bir ülke olup, Sünnileri katleden azınlık bir Alevi rejiminden giderek daha fazla rahatsız olmaktadır (Taşpınar, 2012: 138).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda kurulan Türkiye-ABD stratejik ortaklığı, 1980'li yılların sonunda doruk noktasına ulaşmıştır. Böyle bir sonuç, Türkiye'nin diğer Batılı ortaklarla, özellikle de Soğuk Savaş'ın başlangıcından bu yana ABD'nin savunma ittifakının bel kemiği olan NATO ile ilişkiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. NATO'nun özellikle Suriye, Irak ve Afganistan'da çok sayıda küresel güvenlik sorunuyla karşı karşıya olduğu bir dönemde, Türkiye ile uyumlu bir ilişki kurulmasını zorunlu kılmıştır. Fakat son zamanlarda ABD'nin bölgedeki güvenlik sorunlarına yaklaşımı Türkiye'yi destekler nitelikte gerçekleşmemiştir. Bu nedenle daha özenli diplomatik ilişkiler, olumlu diyaloglar ve uzlaşmalarla Türkiye-ABD ilişkileri yeniden düzenlenmeye ihtiyaç duymaktadır (Beyoghlaw, 2020: 1).

ABD'nin Türkiye ile ilişkileri, çeşitli ikili, bölgesel ve Türkiye'nin i  meselelerini içeren karmaşık bir ortamda gerçekleşmektedir. Son zamanlarda yaşanan gerilimler, ikili ilişkilerin geleceği hakkında belirsizlikleri gündeme getirmiştir. Bununla birlikte, her iki ülkenin yetkilileri ABD-Türkiye işbirliğinin devam etmesinin ve Türkiye'nin NATO  yeliğinin önemini vurgulamaktadır (Zanotti and Thomas, 2021: i).

Suriye krizinin ilk günlerinden itibaren Türkiye, Suriye'de çok aktif bir dış politika benimsemiştir. Türkiye'nin, Suriye'de yeni bir siyasi düzenin kurulmasında

kilit aktör olma gayretleri bulunmaktadır. Özellikle Ağustos 2016 yılındaki ilk sınırötesi askeri harekâtın ardından Türkiye'nin ilk güvenlik kaygısı, Suriye sınırında PYD/YPG'nin sürekli bir toprak kontrolü oluşturmaya yönelik her türlü çabasını engellemek olmuştur. 2021 yılı Nisan ayı itibarıyla Türkiye, Suriye'de üç temel stratejik hedef belirlemiştir. İlk olarak Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde PYD/YPG/PKK ideolojisine bağlı herhangi terör unsurunun değil dost güçlerin yönettiği bir bölge oluşturmaya hedeflemiştir. İkinci olarak, batıda İdlib'den doğuda Irak sınırına kadar uzanan M-4 karayolu boyunca belirli bir düzeyde kontrol sağlamayı hedeflemiştir. Son olarak Fırat'ın batısında kurulu statükoyu korumayı hedeflerken nehrin doğusunda değiştirmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda Türkiye, M-4 karayoluna erişimi sınırlandırarak ve Ayn el-Arab, Haseke, Rakka bölgeleri arasındaki bağlantıyı keserek kuzeydoğu Suriye'de PYD/YPG'yi zayıflatmaya çalışmıştır (Kızılkaya et. al., 2021a: 246-247).

Suriye krizinin Türkiye'nin güvenliği üzerindeki etkisi, devlete yönelik hem iç hem de dış tehditler ortaya çıkarmıştır. Suriye krizi, PKK ve IŞİD'in Türkiye'ye yönelik tehdit oluşturan toprak genişlemesi nedeniyle doğrudan sınır güvenliğini tehdit ettiği sonucuna varılabilir. Bu da Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine yönelik tehditlere karşı koymak için askeri müdahaleye başvurmasına neden olmuştur. Söylenilecek bir diğer sonuç da krizin Türkiye'de iç tehditlerin oluşmasına ve dolayısıyla devletin siyasi güvenliği ile istikrarına ilişkin olarak kaygılarının artmasına yol açmasıdır (Berg, 2020: 60).

Zeytin Dalı Harekâtı'nın icrasından sonra ABD, Türkiye ile olan ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Bunun için ABD'nin PKK/PYD ile ilişkisini minimum seviyeye indirmesi ve PKK'yı Türkiye ile olan ilişkilerinde sorun alanı olmaktan çıkartması gerekmektedir. Türkiye'nin Zeytin Dalı Harekâtı ile birlikte dış politikadaki gelişmelere yönelik izlediği proaktif tutum, Suriye krizini etkilemiştir. Türkiye'nin dış politikada gösterdiği siyasi kararlılık ve milli teknolojilerini arttırması sonucunda ortaya koyduğu askeri caydırıcılık, Suriye krizindeki etkinliğini arttırmıştır. Bu noktada ortaya çıkan en önemli sonuç, ABD gibi küresel aktörlerin Türkiye ile olan ilişkilerini neorealizm kuramı bağlamında yeniden gözden geçirmeleri gerektiğidir (Özçelik ve Acun, 2018: 50-51).

Türkiye'nin Suriye'de icra ettiği başarılı askeri harekâtlara ve bölgede ABD'nin varlığına rağmen Rusya'nın, Suriye'deki varlığını devam ettireceği

beklenmektedir. Rusya'nın Suriye'yi Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'ya açılan bir kapı olarak görmesi, Rusya tarafından Beşar Esad rejiminin desteklenmeye devam edileceği ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün muhafaza edileceği stratejisini kanıtlar niteliktedir. Bu kapsamda bölgede önemli aktör olarak faaliyet gösteren Rusya ve ABD arasındaki gerginliğin yakın gelecekte devam etmesi beklenmektedir. ABD tarafından IŞİD'den boşaltılan bölgelere PYD/YPG unsurlarının yerleştirilmesi göz önüne alındığında, Suriye'de yaşanacak gerilimlerin azaltılmasının ve ortaya çıkacak sorunların kısa sürede çözülmesinin güç olduğu değerlendirilmektedir. Diğer taraftan Türkiye, İran ve Rusya arasında sağlanan ateşkes durumu ile çatışmasızlık sürecinin bozulabilmesi ihtimal dâhilindedir (Polat, 2020: 88-89). Türkiye, kontrolü altındaki bölgelere büyük kışlaların konuşlandırılmasını sürdürürken, aynı zamanda YPG'ye karşı koymak için ileri koruma karakollarını da desteklemektedir (Al-Hilu, 2021: 17).

Yakın gelecekte bir yanda Türkiye'nin diğer yanda SDG/PYD'nin toprak kontrolünün, sahada bazı olası kaymalarla devam edeceği beklenmektedir. İlave olarak Şam yönetimi, sonunda Türk birliklerinin Suriye topraklarından ayrıldığını görmekte ısrar edecektir. Ancak Mart 2020'de Türk-Rus anlaşmasının ardından kurulan statükonun kısa ve orta vadede değişmesi beklenmemektedir. Ayrıca, Türkiye ile Rusya arasındaki jeopolitik ilişki, büyük olasılıkla, en azından kısa vadede, tüm kuzey Suriye'de öngörülebilir bir durmuş çatışma durumunu sağlamlaştıracaktır (Kızılkaya et. al., 2021b: 15).

Gelinen noktada Türk-Rus dostluğu sorunsuz değildir. Bu dostluğun istikrarı ise Türkiye-Suriye ilişkileriyle yakından ilgilidir. Türkiye ve Suriye dostluklarını yeniden kurmadıkça, ABD-Rusya-Türkiye-Suriye denklemi çözümsüz olacaktır. Bu noktada Rusya'nın, Türkiye ile Suriye arasındaki dostane ilişkileri teşvik etmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Bölgede istikrarın sağlanması için Rusya, Suriye rejimini Türkiye ile işbirliği yapmaya zorlamak için çaba sarf etmelidir. Dolayısıyla Rusya-Türkiye-Suriye üçlüsünde, Rusya-Türkiye yakınlaşmasının Rusya-Suriye dostluğuna zarar vermemesi için Rusya'nın güvensizliği ve belirsizliği azaltması gerekmektedir. Aksi takdirde Suriye perspektifinden bakıldığında, Türk-Rus dostluğu "en iyi müttefikim artık düşmanımla işbirliği yapıyor" algısını üretecektir. Suriye bu konuda Rusya ve Türkiye'nin ne kadar dost kalacaklarını veya dostluklarının ne kadar derin olduğunu gözlemlemeye çalışmaktadır (Güner ve Koç, 2018: 95).

Suriye krizinin çözümünde, Türkiye ve Suriye'nin bölgede yaşanan olayları farklı şekilde yorumladıkları gözlenmektedir. Örneğin Suriye rejimi muhalifleri "terörist" olarak nitelendirmekte fakat Türkiye muhalifleri "direnişçi" olarak nitelendirerek muhaliflere uluslararası politikada meşruiyet kazandırmaya çalışmaktadır. Bu farklılık basit bir kimliksel nitelendirmede bile iki ülkenin ne derecede fikir ayrılıklarına sahip olduklarını göstermektedir (Üzüm, 2019: 116). Dolayısıyla Suriye'de mevcut rejim devam ettiği sürece Türkiye ile Suriye arasında bir uzlaşma sağlanma ihtimali çok düşüktür.

Öte yandan, Türkiye ve Suriye'nin bölgede çeşitli ortak çıkarları bulunmaktadır. Her iki ülke de Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak istemektedir. Ayrıca Türkiye, sınırında bağımsız yeni bir Kürt devleti, Suriye ise bir Arap ülkesinin parçalandığını görmek istememektedir. Bununla birlikte her iki devlet de Saddam Hüseyin sonrası dönemde Irak'ın emellerini dizginleme ihtiyacı duymaktadır (Carley, 1995: 17).

Politika analizleri Türkiye-Rusya ilişkisinin belirli yönlerini ele alabilirken, ikili ilişkilerin karşılaştığı zorlukların derin ve yapısal olduğunu kabul etmek çok önemlidir. İlişkinin çeşitli boyutlarındaki asimetrik karşılıklı bağımlılık, Türkiye'nin manevra alanını kısıtlayabilmekte ve Suriye'de devam eden kriz, kolay çözümü olmayan diplomatik ve taktik sorunlar sunabilmektedir. Yine de Türkiye ve Rusya, Karadeniz ve Kafkaslardan, Libya ve Suriye'ye kadar uzanan politik sorunlarıyla derinden iç içe geçmiş durumdadır. Türkiye, Rusya ve Batı'nın karışıklıklarını daha yapıcı bir şekilde yönetebileceği ve ilişkilerde süregelen oynaklığı sınırlayabileceği umudu sunmaktadır (Aydın-Düzgüt et. al., 2020: 14).

2016 yılı yazında birçok faktör Türkiye ile Rusya'yı yakınlaşmaya sevk etmiştir. Türkiye, Rusya ile anlaşmanın Suriyeli Kürtleri kontrol altında tutmaya yardımcı olacağını hesaplarken, Moskova da Ankara ile daha yakın ilişkiler kurmanın değerini görmüştür. Bu süreçte Kremlin'in birincil amacı, Esad rejiminin hayatta kalması olarak görülmüştür. Ancak Ankara ile daha yakın bir ilişki, Moskova'nın bölgedeki ABD çıkarlarına en az iki şekilde zarar vermesini sağlamıştır. İlk olarak, S-400 anlaşmazlığı NATO'nun güney kanadında bir güvenlik açığı yaratmıştır. İkincisi, Türkiye'nin YPG ile savaşmasına destek vermek, bölgede ABD gibi büyük bir müttefiki zayıflatmak anlamına gelmiştir (Siccardi, 2021: 18).

Suriye'deki kriz ve çatışma ortamı, tarafların çıkarılarının esas olarak çatışması nedeniyle kaçınılmaz görünmektedir. Bu süreçte Rusya'nın izlediği tutum ve politikalar, Türkiye'nin güvenlik algısını belirlemiştir. Sahadaki çatışmalara, kullanılan araçlara veya hareket tarzlarına rağmen iki ülke işbirliği yapmayı başarmıştır. Astana süreci, Türkiye ve Rusya'nın sahada çatışan ulusal çıkarları ve ordularına rağmen işbirliği yapma yeteneklerini göstermiştir (İpek ve Güler, 2021: 89).

Türkiye'nin Rusya'dan uzaklaşma düşüncesini ortaya çıkarak konu, sözde ittifaklarının çökmesi durumunda askeri bir çatışma olasılığının yüksek olmasıdır. AB, böylesine şiddetli bir tartışmanın riskleriyle başa çıkmaya hazırlıklı değildir ve bu nedenle Türkiye'ye etkin destek sağlayıp sağlayamayacağı belirsizdir. İki otokrazi arasında her halükarda bir kriz ihtimali bulunmaktadır. Bu krizin 2015'in sonundaki duygusal yaklaşımlardan daha ciddi bir kriz olması muhtemeldir. Bunun olası bir tetikleyicisi Türkiye'nin Ukrayna ordusunun ve donanmasının modernizasyonuna dâhil olması olabilir. Bununla birlikte Türk Boğazlarının Rus savaş gemileri için kapatılması, Moskova'dan gelen tehditleri arttıracakı kesindir ve bu durumda bir NATO üyesi olarak Türkiye destek talep edecektir. Müttefikler, Boğazlar üzerindeki kontrol de dâhil olmak üzere, Türk topraklarının güvenliğini sağlamayı gerekli görebilecek, ancak bu konuda net davranmadıkları takdirde Türkiye'yi daha büyük riskler bekleyecektir. Nitekim Rusya ve Türkiye'deki rejimlerin olgunlaşması, güvenlik alanındaki yakınlaşmayı kolaylaştırmamaktadır. Çünkü iki taraf da diğerinin Batı ile ilişkilerinde karşı karşıya olduğu çatışmadan ortaya çıkan fırsatlardan yararlanmaya çalışmaktadır. Bu noktada AB'nin, bu iki komşuyu karşı karşıya getirme riskini azaltmak için politikalarını sürekli olarak gözden geçirmesi gerekmektedir (Baev, 2021: 26).

SONUÇ

Kuramsal yaklaşımlar, uluslararası politik ilişkilerin yorumlanmasını sağlayan birer kılavuz niteliğindedir. Bu nedenle yapılan analizlerde kuramsal yaklaşımlardan istifade etmek daha gerçekçi sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır. Bu çalışmada Türkiye-Suriye ilişkilerini analiz etmek amacıyla neorealist kuram bir kılavuz olarak kullanılmıştır.

Neorealist kuram, uluslararası politik ilişkilerin, devletlerin sahip olduğu güç kapasitesinden ziyade uluslararası sistemin yapısına bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle neorealsit kurama göre güç, bir amaç olmaktan daha ziyade bir araçtır. Dolayısıyla bu kurama göre uluslararası politikada güçler dengesini görmezden gelen ve stratejik hareket etmeyi tercih etmeyen devletlerin, baskın güçler tarafından cezalandırılması ihtimal dâhilindedir. Esasında her devlet, uluslararası politik ilişkilerde egemen bir unsur olarak hareket etme özgürlüğüne sahiptir. Fakat bu kurama göre ilişkilerde güç dengesi oyununu ve uluslararası sistemin yapısının kısıtlayıcı gücünü dikkate almayan devletler, söz konusu sistem tarafından ortadan kaldırılma riskiyle karşı karşıya kalacaktır.

Neorealist kuram, üç temel hipotezi savunmaktadır. Buna göre devletler, aralarındaki gücü dengeleyici davranışları sürekli olarak tekrarlamaktadır. Bununla birlikte devletler kısıtlı olarak işbirliği yapma eğilimindedir. Son olarak devletler, rakip güçler tarafından gösterilen ilerlemeleri gözlemleyerek kendilerine uyarlamaya çalışmaktadır.

Neorealist kuram, temel olarak devletlerin sahip olduğu güç kapasitelerinin dağılımına odaklanmaktadır. Buna göre devletler, yalnızca ortak bir tehdit var olduğunda işbirliği yapmaya çalışacaktır. Esasen bu kuram, Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte Avrupa ve ABD arasındaki ortaklığın kaybolmaya başladığı şeklindeki temel önermeye dayanmaktadır. Benzer şekilde Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte NATO'nun etkinliğinin azalması buna örnektir.

Tarihsel, kültürel ve toplumsal açıdan bir takım ortaklıklara sahip olan Türkiye ile Suriye, aynı coğrafyanın iki unsurudur. Uzun yıllar aynı devlet çatısı altında yaşamış olan bu iki toplum, Suriye'nin bağımsızlığına kavuşmasıyla birlikte sınır komşusu haline gelmiştir. İki toplum arasındaki ortak geçmişe rağmen Türkiye-Suriye ilişkileri genel olarak istikrarsız bir yapıda seyretmiştir.

Türkiye-Suriye ilişkilerinin istikrarsız bir yapıda seyretmesi, geçmişe bağlı bir takım sorunların henüz çözülememiş olmasından kaynaklanmaktadır. Esasen Türkiye açısından çözülmemiş tek husus, Suriye'nin teröre verdiği destek sorunudur. Suriye açısından ise Hatay'ın Türkiye'ye katılması ile Fırat ve Dicle Nehirlerinden kaynaklanan su sorunu, ülke gündeminde yer almaya devam eden sorunlardandır. Bununla birlikte Suriye, bölgesinde Türkiye gibi bir güç unsurunun varlığından duyduğu rahatsızlığı farklı şekillerde dışa vurmaktadır. Bu nedenle Türkiye ile arasında olan su sorununu gerekçe göstererek terör unsurlarına her fırsatta kolaylık sağlamıştır. Aynı zamanda Suriye, terörü Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmaktadır.

Arap Baharı'nın etkisiyle Suriye'de başlayan kriz, esasen derin temellere dayanmaktadır. Suriye'nin bağımsızlığa kavuşmasıyla ortaya çıkan dönemde pek çok askeri darbe ve hükümet değişikliği gerçekleşmiştir. Bu süreçte Suriye'de siyasi istikrar kalmadığı gibi ekonomik sorunlar da toplumu etkilemeye başlamıştır. Sonrasında Suriye'de Baas Partisi etkin olmaya başlamış ve otokratik yönetim biçimiyle halkın birçok sorunu görmezden gelinmiştir. Beşar Esad'ın iktidara gelmesiyle birlikte kısa bir süre Suriye Baharı adı verilen toplumsal bir rahatlama yaşanmış fakat bu olumlu hava çok kısa sürmüştür.

2013 yılında Suriye'de varlık göstermeye başlayan IŞİD, krize bölgesel ve uluslararası aktörlerin müdahil olmasına sebep olmuştur. Bölgede farklı menfaatlara sahip güç odakları, IŞİD'e karşı savaşmak veya bölgede terörün etkinliğini önlemek gibi gerekçeler göstererek Suriye'ye müdahale etmişlerdir. Türkiye'nin krize müdahil olma durumu ise ABD ve Rusya gibi ülkelere farklıdır. İlk olarak krizin önlenmesine yönelik Türkiye'nin Suriye'ye ilettiği reform talepleri Suriye cephesinden olumlu yanıt bulamamıştır. Bu esnada başta Türkiye'nin Suriye sınırına yakın illeri olmak üzere, büyük birçok ilinde patlamalar ve intihar saldırıları gerçekleşmiştir. Bu noktada Türkiye'nin sınır güvenliği tehlikeye düşmüştür. Türkiye tarafından Suriye'ye yapılan uyarıların yanıtsız kalmasıyla birlikte askeri harekât seçeneği bir zorunluluk haline gelmiştir. Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı harekâtları yoluyla Türkiye, sınırında oluşturulmak istenen terör koridoruna müsaade etmemiştir. Söz konusu iki askeri harekâtın icrası ve Türkiye'nin harekât süresince bölgede yer alan diğer aktörlerle kurduğu koordinasyon, neorealist kuramın izlerini taşımaktadır.

Neorealist kuram, uluslararası politik ilişkileri analiz ederken bir takım varsayımlara dayanmıştır. İlk varsayım, büyük güçlerin uluslararası politikada esas aktörler olduğu varsayımdır. Büyük güçlerin esas aktör olduğu bu sistem, anarşik bir sistemdir. Fakat buradaki anarşi sistemi bir kaos oratmından ziyade hiyerarşinin karşıtı olarak ifade edilir. Suriye krizini değerlendirecek olursak, bölgede varlık gösteren Rusya ve ABD, neorealizmin bu varsayımını kanıtlar niteliktedir.

Kuramın ikinci varsayımı, tüm devletlerin az da olsa saldırgan bir kapasiteye sahip olmalarıdır. Suriye krizinde yer alan Türkiye haricindeki aktörler, bu saldırgan yapılarını terör örgütleri aracılığıyla ortaya koymuştur. Türkiye ise BM Antlaşması'nda yer alan meşru müdafaa hakkı kapsamında askeri tedbirlere başvurmuştur.

Neorealist kuramın üçüncü varsayımı, devletlerin diğer devletlerin niyetinden kesinlikle tam emin olamayacaklarıdır. Suriye krizinde, Türkiye'nin bölgede varlık göstermeye çalışan diğer ülkelerle olan ilişkilerinde bu durum sıklıkla ortaya çıkmıştır. Türkiye müttefik olarak gördüğü ABD'den terörle mücadele konusunda yeterli desteği alamamıştır. ABD terörle mücadele konusunda Türkiye'ye destek vermediği gibi bölgede varlık göstermeye çalışan terör unsurlarına lojistik desteğe devam etmiştir. Benzer şekilde krizin çözümünde Esad olmaksızın çözüm arayan Türkiye'nin karşısında, Esad'a rejimini koruması için her türlü desteği veren bir Rusya yer almaktadır.

Kuramın dördüncü varsayımı, devletlerin temel amaçlarının hayatta kalmak olduğudur. Suriye krizi esnasında Türkiye açısından ortaya çıkan güvenlik sorunları, Türkiye'nin iç ve dış politikasını etkilemiştir. Türkiye bu süreçte hayatta kalmak ya da kalmamak kadar bir durumun içine düşmese de krizden önemli derecede etkilenmiştir. Suriye ise hayatta kalma amacını, Rusya'nın desteğiyle sağlamaya çalışmaktadır.

Neorealizmin son varsayımı, devletlerin rasyonel davranarak hayatta kalma ihtimallerini güçlendirecek stratejiler geliştirebilecekleri üzerinedir. ABD ve Rusya açısından bu varsayım, doğrudan bir hayatta kalma çabası olmasa da iki ülkenin bölgedeki çıkarları değerlendirildiğinde, hayatta kalmalarını kolaylaştıracak çıkarlar nedeniyle krize müdahil oldukları gerçeğini ortaya koymaktadır. Türkiye açısından ise ABD ve Rusya ile yürütülen diplomasinin stratejik yaklaşımlar içerdiğini ifade

etmek mümkündür. Türkiye bir taraftan bölgede askeri harekâtlar gerçekleştirmiş diğer taraftan da ABD ve Rusya ile olan ilişkilerini diplomasi yoluyla dengede tutmaya çalışmıştır.

Neorealist kuramın söz konusu varsayımları dikkate alındığında, Suriye krizini analiz ederken kılavuzluk edebilecek en doğru kuram olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Realist kuram, uluslararası politik ilişkilerde gücü nihai bir amaç olarak görmekteyken neorealist kuram, gücü amaca ulaşmayı sağlayan bir araç olarak görmüştür. Dolayısıyla krize müdahil olan ABD ve Rusya, bunu bir güç elde etme amacından ziyade bölgedeki çıkarlarını korumak amacıyla gerçekleştirmiştir. Benzer şekilde Türkiye'nin bölgede icra ettiği askeri harekâtlar, ona güç kazandırmaktan ziyade sınır güvenliğinin korunmasını sağlayan önleyici faaliyetlerden ibarettir.

Suriye krizinin mutlak çözümü, yakın tarihte mümkün gözükmemektedir. Bunun yanında Suriye'de krizin ortadan kalktığı bölgelerde yaşamın normale dönmesi amacıyla icra edilen yeniden yapılandırma faaliyetlerine en büyük desteği Türkiye vermektedir. Çünkü Türkiye icra ettiği askeri harekâtları sınır ve bölgesel güvenliğin sağlanması amacıyla gerçekleştirmiştir. Bölgede huzur ve güvenin sağlanmasıyla birlikte Türkiye'de yer alan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin anavatanlarına geri dönüşlerinin hızlanması beklenmektedir. Böylelikle Türkiye ekonomisine ağır bir yük oluşturan mülteci krizi çözülmüş olacaktır.

Türkiye-Suriye sınırında oluşturulması amaçlanan terör koridoru, Türkiye'nin önleyici tedbirler kapsamında gerçekleştirdiği askeri harekâtlarla birlikte barış koridoruna dönüştürülmüştür. Ayrıca Türkiye, harekât kontrolüne geçen bölgelerde hayatın normal akışına dönmesi için yeniden yapılandırma faaliyetleri kapsamında büyük yatırımlar gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla Türkiye, kriz bölgesinde bir takım kazanımlar elde etmeye çalışmaktan ziyade krizin mutlak çözümüne yönelik adımlar atmaktadır. Türkiye-Suriye ilişkileri, gelinen noktada önemli sorun alanlarına sahiptir. İki ülke arası ilişkilerde bir dönüm noktası olan Adana Mutabakatı ile başlayan olumlu havadan günümüzde eser kalmamıştır. Ayrıca Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı harekât bölgelerinde yeniden yapılandırma faaliyetleri devam etmektedir. Bölgedeki istikrarın yakın zamanda sağlanması beklenmediğinden, ülkesini terk ederek Türkiye'de yaşamakta olan milyonlarca Suriyeli'nin, Türkiye ekonomisini daha ne kadar olumsuz etkileyeceği belirsizdir.

KAYNAKÇA

- Abramowitz, Morton I., Edelman, Eric S.: **U.S.-Turkish Cooperation Toward a Post-Assad Syria**, National Security Program, Washington, Bipartisan Policy Center, 2013.
- Afridi, Manzoor Khan, Jibran, Ali: "Russian Response to Syrian Crisis: A Neorealist Perspective", **Strategic Studies**, Vol. 38, No. 2, 2018, pp.56-70.
- Akbaş, Zafer, Çaylı, Şahin, Duman, Melih: "Amerika Birleşik Devletleri'nin Realizm ve İdealizm İkileminde Ortadoğu Politikası: Mısır ve Suriye Örnekleri", **Social Mentality and Researcher Thinkers Journal**, Vol. 4, Issue:11, 2018, pp.485-502.
- Akca, Edebalı Murat: "Objektif Ulusal Çıkar Kavramı: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Fırat Kalkanı Harekâtı", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.
- Aksu, Bekir: "Beşar Esad Döneminde Türkiye Suriye İlişkilerindeki Değişim", Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.
- Alexandrov, Stanimir A.: **Self-Defense Against the Use of Force in International Law**, The Hague, Kluwer Law International, 1996.
- Al-Hilu, Khayrallah: "The Turkish Intervention in Northern Syria: One Strategy, Discrepant Policies", **European University Institute**, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, No. 1, 2021.
- Alpogan, Yiğit: "Uyuşmazlıkların Çözümünde Liderlik ve Arabuluculuk", **Başkent Üniversitesi Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)**, Blog No.18, 09 Mart 2019, (Çevrimiçi) <https://avim.org.tr/Blog/UYUSMAZLIKLARINCOZUMUNDE-LIDERLIK-ve-ARABULUCULUK-BASKENT-UNIVERSITESI-09-03-2019>, 28 Mart 2022.
- Altunışık, Meliha Benli: "Turkish Foreign Policy in the 21st Century", **CIDOB International Yearbook**, 2011, s.195-199.
- Anadolu Ajansı: "Türkiye'nin Terörle Mücadelesinde Zeytin Dalı Harekâtı", **Anadolu Ajansı**, 29 Mart 2022, (Çevrimiçi) https://www.aa.com.tr/uploads/userFiles/79121245-49cb-4f77-bd45-d9d308a833b3/08_2019%2F11_subat%2F03%2FAA-ZEYTINDALI-.pdf, 2018.

- Andıç, Ufuk: "Uluslararası İlişkiler Teorisine Kaos Teorisi Perspektifinde Postmodern Bir Yaklaşım", Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Arı, Tayyar, Pirinççi, Ferhat: "Turkey's New Foreign Policy Towards The Middle East And The Perceptions In Syria And Lebanon", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 4, Sayı: 7, 2010, s.1-16.
- Art, Robert J., Waltz, Kenneth N.: **The Use of Force Military Power and International Politics**, Oxford, Rowman Klittlefield Publishers, 1999.
- Ashley, Richard K.: "The Poverty of Neorealism", **International Organization**, Vol: 38, No: 2, 1984, pp.225-286.
- Aslanlı, Araz, Memmedov, Agil: "Neo-Realizm Kuramı Çerçevesinde Azerbaycan-İran İlişkilerinin Analizi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 6, 2016, s.1520-1532.
- Atabey, Figen: "Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 7, 2015, s.192-209.
- Ataman, Muhittin, Özdemir, Çağatay: "Turkey's Syria Policy: Constant Objectives, Shifting Priorities", **Turkish Journal of Middle Eastern Studies**, Vol: 5, No: 2, pp.13-35.
- Ateş, Davut: "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm/Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2009, s.11-25.
- Avcı, Fırat: "The Rise of China's Power: The Limits of Neorealism and Neoliberalism", Master's Thesis, Kadir Has University Graduate School of Social Sciences International Relations, İstanbul, 2018.
- Aydın-Düzgıt, Senem, Balta, Evren, O'Donohue, Andrew: **Turkey, Russia, and the West: Reassessing Persistent Volatility, Asymmetric Interdependence, and the Syria Conflict**, İstanbul, İstanbul Policy Center, 2021.
- Aydın, Mustafa: "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2004, s.33-60.
- Baev, Pavel: "Russia and Turkey. Strategic Partners and Rivals", **Russie Nei Reports**, No. 35, Paris, Ifri, 2021.
- Baharççek, Abdulkadir: "Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2000, s.11-27.

- Bakan, Zerrin Ayşe: "Uluslar Arası İlişkiler Teorileri Arasında Normatif Teorinin Yeri ve Kapsamı", **Avrasya Dosyası**, İstihbarat Özel, Cilt: 8, Sayı: 2, 2002, s.427-444.
- Balcı, Meral, Göcen, Ceren Ece: "Sınır Ötesi Operasyonların Politik Ekonomisi: Fırat Kalkanı Harekâtı Örneği", TESAM III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, İstanbul, Türkiye, 11-12 Ekim 2018, s.341-350.
- Bartz, Luke: "Russian-Syrian Relations: Past and Present", **The University of Oklahoma Journal of Global Affairs**, Vol. V, 2016, pp.60-69.
- Bassiouni, Mahmoud Cherif: **International Terrorism: A Compilation of U.N. Documents (1972-2001)**, Vol.II, Newyork, Transnational Publishers, 2002.
- BBC News: "Adana Mutabakatı Nedir?", **BBC News**, 02 Mart 2020, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46996917>, 10 Nisan 2020.
- Benek, Sedat: "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, Cilt: 15, Sayı: 1, 2016, s.171-192.
- Berg, Frida: "Turkey's Security and the Syrian Civil War", Master Thesis, Linnaeus University, Sweden, 2020.
- Beyoghlou, Kamal A.: **Turkey and the United States on the Brink: Implications for NATO and the US-Turkish Strategic and Military Partnership**, Carlisle Barracks, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2020.
- Bicik, Mehmet: "Ermeni Terör Örgütlerinin Türkiye'deki Terör Örgütleriyle İlişkileri", **Yeni Türkiye**, Sayı: 60, 2014, s.1-21.
- Birdişli, Fikret: "Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 31 Yıl: 2011/2, s.149-169.
- Bishku, Michael B.: "Turkish-Syrian Relations: A Checkered History", **Middle East Policy**, Vol. XIX, No. 3, 2012, pp.36-53.
- BM Turkey: "Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü", **BM Turkey**, 2020, (Çevrimiçi) https://turkey.un.org/sites/default/files/2020-02/UN-charter-turkish_0.pdf, 07 Nisan 2022.
- Brooks, Stephen G.: "Dueling Realisms", **International Organization**, Volume: 51, Issue: 3, 1997, pp.445-477.

- Brown, Chris: "Structural Realism, Classical Realism and Human Nature", **International Relations**, 23 (2), 2009, pp.257-270.
- Brownlie, Ian: **International Law and the Use of Force by States**, Oxford, Clarendon Press, 1963.
- Bulut, Murat Telli: "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri ve Su Sorunu", Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2008.
- Carley, Patricia: **Turkey's Role in the Middle East**, Washington, United States Institute of Peace, 1995.
- Clifford, Bennett, Gilbreath, Dustin, Louis, Justine: "Politics and Turkey-EU Relations: Drivers from the Southern and Eastern Neighbourhoods", **Feuture**, EU's Horizon 2020 Research and Innovation Programme, Paper No. 11, 2017.
- Coşkun, Bezen Balamir, Nielsen, Selin Yıldız: "A Brief History of Syria and the Syrian Civil War", **Encounters in the Turkey-Syria Borderland**, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2018, pp.7-16.
- Çağlar, Mehmet Turan: **Yerelden Uluslararası Düzlemlere Suriye Krizinin Dönüşümü**, Ankara, Nobel, 2020.
- Çelebi, Onur: "Türkiye'nin Suriye ve Irak İle Olan İlişkilerinde Sınırşan Suların Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009.
- Çelikkpala, Mitat: **Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği**, Edam Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi, Dış Politika ve Güvenlik Serisi, No. 5, 2019.
- Çendek, Sinem Yüksel, Örkı, Armağan: "Arap Baharı Sürecinde Libya, Suriye ve Yemen'de Yaşanan İç Savaşlar: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2019, s.42-58.
- Çimen, Mehmet: **Milli Güvenlik Stratejisi Açısından Hafız Esad Dönemi Türkiye - Suriye İlişkileri 1970 – 2000 Yılları Arası**, Ankara, Nobel, 2020.
- Çoban, Önder: "Neoklasik Realizm Çerçevesinde ABD'nin Proaktif Güney Kafkasya Politikası (2001-2018)", Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2020.

- Dalay, Galip: "The Syrian Conflict: From Russia's 'Afghanistan' to Turkey's 'Syria Syndrome'", **SWP Berlin Turkish-Russian Relations in Light of Recent Conflicts**, 2021, pp.1-35.
- Damrosch, Lori Fisler: **Beyond Confrontation International Law for the Post-Cold War Era**, Colorado, Westview Press, 1995.
- Demir, Cenker Korhan, Pala, Murat Ertuğrul: "İstikrar ve Yeniden Yapılandırma Bölgelerinde Türkiye Örneği: Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekât Bölgeleri", Araştırma Projesi, **Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Başkanlığı**, 2020.
- Demir, Sertif, Varlık, Ali Bilgin: "Realist ve Liberal Teorilerde 'Güç' Anlayışı", **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar**, Ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta, 2013, s.67-87.
- Dinçer, Mustafa: "Uluslar Arası İlişkiler Teorilerinde Güç Olgusu", Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Donelli, Federico: "Syrian Refugees in Turkey: A Security Perspective", **New England Journal of Public Policy**, Volume: 30, Issue: 2, 2018, pp.1-9.
- Düzgün, Dursun Murat: "Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri", **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Sayı: 47, 2020, s.256-276.
- Duyvesteyn, Isabelle: "How New is the New Terrorism?", **Studies in Conflict & Terrorism**, Vol.27, No.5, 2004, pp.439-454.
- Ebrem, İlker Salih: "Suriye İç Savaşı'nın Türk Dış Politikasına ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2019.
- El Berni, Hazal Muslu: "Iran's Security Dilemma in The Middle East: A Neorealist Approach to Iran's Foreign Policy in Syria", **İran Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2018, s.115-139.
- Elvevold, Eirik Billingsø: "War in Space: Why Not?" A Neorealist Analysis of International Space Politics (1957-2018)", Dissertação em Relações Internacionais, Univesidade Nova De Lisboa, Lizbon, 2019.
- Emerson, Michael, Tocci, Nathalie: "Turkey as a Bridgehead and Spearhead Integrating EU and Turkish Foreign Policy", **EU-Turkey Working Papers**, No. 1, 2004, pp.1-35.

- Erkuş, Sevil: "12 Maddede Türkiye'nin Afrin Hedefi", **Hürriyet**, 22 Ocak 2018, (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/12-maddede-turkiyenin-afrin-hedefi-40717627>, 31 Mart 2022.
- Ertay, Birkan: "Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm", **Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2019, s.1-26.
- Feng, Liu, Ruizhuang, Zhang: "The Typologies of Realism", **Chinese Journal of International Politics**, Vol. 1, 2006, pp.109-134.
- Field, Antony: "The 'New Terrorism': Revolution or Evolution?", **Political Studies Review**, Vol.7, No.2, 2009, pp.195-207.
- Ford, Robert S.: "The Syrian Civil War A New Stage, But Is It the Final One?", **Middle East Institute**, Policy Paper, No. 8, 2019.
- Gaytancıoğlu, Kaan: "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye – Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.
- Gilpin, Robert: **War and Change in World Politics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1981.
- Göçer, İsmet, Çınar, Sertan: "Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri", **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 10, 2015, s. 51-68.
- Göksun, Yenal: "Operation Peace Spring and Twitter Diplomacy", **Journal of Current Research on Social Sciences**, Cilt: 9, Sayı: 4, 2019, s.137-168.
- Gözen, Ramazan: "Giriş: Uluslararası İlişkiler, Teori ve Türkiye Tecrübesi", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Der. Ramazan Gözen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.15-30.
- Gray, Christine: **International Law and the Use of Force**, First Ed., Oxford, Oxford University Press, 2000.
- Guzzini, Stefano: "Structural Power: The Limits of Neorealist Power Analysis", **International Organization**, Volume: 47, Issue: 3, 1993, pp.443-478.
- Güner, Serdar Ş., Koç, Dilan E.: "Leverages and Constraints for Turkish Foreign Policy in Syrian War: A Structural Balance Approach", **Uluslararası İlişkiler**, Volume: 15, No.59, 2018, pp.89-103.

- Han, Henry H.: **Problems and Process International Law and How We Use It**, Oxford, Clarendon Press, 1994.
- Hatib, Abdullah: "Zeytin Dalı Harekâtı'nın Suriye Basınına Yansıması Üzerine Bir İnceleme", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2019.
- Henderson, Harry: **Global Terrorism The Complete Reference Guide**, New York, Chackmark Books, 2001.
- Higgins, Rosalyn: **Terrorism & Political Violence Limits & Possibilities of Legal Control**, New York, Oceana Publication, 1993.
- Higgins, Rosalyn, Flory, Maurice: **Terrorism and International Law**, First Ed., Routledge, 1997.
- House of Commons: "The UK's Relations with Turkey", **House of Commons Foreign Affairs Committee**, Tenth Report of Session 2016–17, 2017.
- İnat, Kemal, Caner, Mustafa, Gürler, Recep Tayyip, Erboğa, Abdullah, Kurt, Veysel: "Ortadoğu'daki Bölgesel Aktörlerin Musul Politikaları", **SETA Analiz**, Sayı: 177, Aralık 2016, s.1-24.
- İpek, Cemil Doğaç, Güler, Mehmet Çağatay: "Turkey and Russia in Syrian War: Hostile Friendship", **Security Defence**, Vol: 3, Issue: 35, 2021, pp.77-92.
- Johansson, Oskar: "Neorealism and Revolutionary Strategy? Exploring the Power Political Strategies of Revolutionary Movements, Through a Textual Analysis of the Management of Savagery", Bachelor Thesis, Södertörns Högskola, Stockholm, 2017.
- Kamminga, Menno R.: "Is Neorealism Obsolete? Etzioni's Communitarian Confirmation of Neorealist Theory", **Crossroads**, Vol. 9, No. 1, 2010, pp.5-39.
- Karabulut, Umut, Eryılmaz, Engin: "PKK Terör Örgütü ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri (1991-2003)", **Belgi**, Sayı: 11, 2016, s.17-40.
- Karakaya, İskender: "Küresel Terörizmin Dönüşümü: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) Örneği", **B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 38, Sayı: 1, 2019, s.149-198.

- Karapetyan, Mkrtich: "The Alevi/Alawite Factor in Turkey-Syria Relations In The Light of The Syrian Crisis", **Journal of Liberty and International Affairs**, Vol. 4, No. 3, 2018, pp.24-40.
- Kartal, Atahan Birol: "Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye'de DAESH ve YPG Örneği", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl: 14, Sayı: 27, s.39-76.
- Kasapoğlu, Can, Ülgen, Sinan: "Fırat Kalkanı Harekâtı ve El-Bab Operasyonu: Stratejik Bir Değerlendirme", **EDAM Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi**, EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kâğıtları Serisi 2017/1, Ocak 2017, s.1-13.
- Kaştan, Yüksel: "Atatürk Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 53, 2017, s. 271-282.
- Kaya, Emirhan: "Karar Alma Yaklaşımı Çerçevesinde ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Askeri Müdahaleleri", Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2020.
- Keohane, Robert O.: "Realism, Neorealism and the Study of World Politics", **Neorealism and Its Critics**, Ed. Robert O. Keohane, New York, Columbia University Press, 1986, pp.1-26.
- Kırkıcı, Duygu Doğu: "Sınırışan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri", Uzmanlık Tezi, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, 2014.
- Kıbaroğlu, Mustafa: "Zeytin Dalı Harekati'nin Siyasi, Diplomatik ve Askeri Açından Bir Değerlendirmesi", **Stratejist Dergisi**, No. 9, 2018, s.10-19.
- Kiraz, Sami: "Türkiye'nin Doğrudan Müdahale Öncesi Dönemde Suriye İç Savaşı'na Yönelik Dış Politikasının Analizi", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, s.99-141.
- Kızılkaya, Zafer, Hamdi, Sofie, Salman, Mohammad: "Turkey's Game Plan in Northern Syria and its Implications for the EU", **Athens Journal of Mediterranean Studies**, Volume: 7, Issue: 4, 2021a, pp.233-252.
- Kızılkaya, Zafer, Hamdi, Sofie, Salman, Mohammad: **The Syrian Conflict After a Decade: The Survival Strategy of Damascus and its Implications for The EU**, Brussels School of Governance Report, 2021b.

- Kolasi, Klevis: "Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 68, No. 2, 2013, s.149-179.
- Kolasi, Klevis: "Uluslararası İlişkiler Teorisinde Bilimsel Realizm ve Yapı Kavramı", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 73, Sayı: 4, 2018, s. 931-958.
- Korgun, İbrahim: "Türkiye Suriye İlişkileri", **Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2020, Cilt: s.53-66.
- Kramer, Mark: "Neorealism, Nuclear Proliferation, and East-Central European Strategies", **PONAR Working Paper Series**, Cambridge, Harvard University, 1998, pp.1-45.
- Kurt, Selim: "Yeni Terörizm'in Geleceğin Güvenlik Ortamına Etkileri: Daeş Örneği", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 13, Sayı: 25, 2019, s.133-161.
- Kuzgunkaya, Gökberk: "Ortadoğu Bağlamında Doğal Gaz Boru Hatları: Planlar ve Beklentiler", **Karabük Üniversitesi Uluslararası ilişkiler Kulübü E-Bülten**, Sayı: 1, 2017.
- Küçük, Fethiye: "Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtının Uluslararası Hukuk Açısından Meşruluğu", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.
- Lambert, Joseph J.: **Terrorism and Hostages in International Law a Commentary on the Hostages Convention 1979**, Cambridge, Cambridge Grotius Publication, 1990.
- Landau, Emily B.: "When Neorealism Meets the Middle East: Iran's Pursuit of Nuclear Weapons in (Regional) Context", **Strategic Assessment**, Volume: 15, No: 3, 2012, pp.27-37.
- Lazea, Dan D.: "Neorealism in International Relations From Explaining to Influencing World Politics", **Transylvanian Review**, Volume: 25, Supplement No: 2, 2016, pp.95-106.
- Lundborg, Tom: "The Ethics of Neorealism: Waltz and the time of International Life", **European Journal of International Relations**, Volume: 25, Issue: 2019, pp.229-249.

- Maden, T. Evrim: "Kriz Dönemlerinde Su Politikaları: Türkiye-Suriye", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 4, Sayı: 44, 2012, s.87-94.
- Marcellino, Costanza: "What does Neorealism Imply for Transatlantic Security Relations?", **Biblioteca Della Libertà**, No. 227, 2020, pp.1-30.
- Mearsheimer, John: **The Tragedy of Great Power Politics**, New York, Norton, 2001.
- Mearsheimer, John: "Structural Realism", **Commackschools**, 31 July 2006, (Çevrimiçi) https://www.commackschools.org/Downloads/8_mearsheimer_structural_realism.pdf, 14 March 2022.
- Milli Güvenlik Kurulu: "30 Kasım 2016 Tarihli Toplantı", **Milli Güvenlik Kurulu**, 30 Kasım 2016, (Çevrimiçi) <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-kasim-2016-tarihli-toplanti>, 30 Mart 2022.
- Miş, Nebi: "Suriye 2012", **Ortadoğu Yıllığı 2012**, ORMER Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 2012, s.217-253.
- Morgenthau, Hans J.: **Scientific Man versus Power Politics**, London: Latimer House, 1947.
- Morgenthau, Hans J.: **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Second Edition, New York, Alfred A.Knopf, 1949.
- Norris, David A.: "Neorealism and the European Union Balance of Power in the Post-Cold War Era", Master of Arts Thesis, The Faculty of the College of Arts and Sciences of Ohio University, Ohio, 2002.
- Nugroho, Ganjar: "Neorealism and ASEAN States' Cooperation in ASEAN Free Trade Area (AFTA): An Empirical Critique", **Jurnal Kajian Wilayah**, Vol. 2, No. 2, 2011, s.200-224.
- Oğuzay, Sabri Cumhur: "Türkiye-Suriye İlişklerinde Su ve Terör Sorunu", Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi SBE, İstanbul, 2009.

- Opruklu, Hüseyin: “Türkiye-Suriye İlişkileri (Atatürk Dönemi) 1923-1938”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2006.
- Öğütçü, Nermin: “Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtları Nezdinde Devletin Paramiliter ve Militer Operasyonlarından Doğan Sorumluluğu”, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.
- Önhon, Ömer: **Büyükelçinin Gözünden Suriye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2021.
- Örki, Armağan: “Suriye İç Savaşı Üstüne”, **Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2015, s.67-96.
- Özan, Özlem: “Neoklasik Realizm Çerçevesinde ABD’nin Arktik Politikası: Ulusal Güvenlik ve Enerji Politikasının Analizi (2001-2020)”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2020.
- Özçelik, Fatih: “Suriye ve Su Sorunu Bağlamında Terör”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2018, s.922-936.
- Özçelik, Necdet, Acun, Can: “Terörle Mücadelede Yeni Safha: Zeytin Dalı Harekâtı”, **Seta Yayınları**, Yayın No: 105, 2018, s.1-52.
- Özçelik, Sezai: “Neorealist and Neo-Gramscian Hegemony in International Relations and Conflict Resolution During the 1990’s”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 1, 2005, s.88-114.
- Özdemir, Çağatay: “Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?”, **Bilgi**, Sayı: 33, 2016, s.81-102.
- Özdemir, Haluk: “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”,

- Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, s.113-144.
- Özdoğan, Mücahit: “Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi”, **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, Cilt: 8, Sayı:1, Mayıs 2019, s.1-24.
- Öztürk, Esra: “Uluslararası Ajans Haberciliğinde Söylem: ‘Fırat Kalkanı’ Harekâtı Bağlamında AP ve TASS Haber Ajanslarının Söylem Analizi”, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 4, 2017, s.185-222.
- Palaycıoğlu, Tezer: “Suriyeliler, AB ve Türkiye Özelinde Mülteciler”, **İstanbul Ticaret Odası (İTO) / İstanbul Düşünce Akademisi (İDA)**, İstanbul, 2018.
- Peter, Neumann R.: **Old and New Terrorism**, Cambridge, Polity Press, 2009.
- Phillips, Christopher: “Into the Quagmire: Turkey’s Frustrated Syria Policy”, **Chatham House**, No: 4, 2012, pp.1-16.
- Polat, Doğan Şafak: “Türkiye’nin Suriye’nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 33, 2020, s.53-96.
- Rathbun, Brian: “A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism”, **Security Studies**, Issue: 17, 2008, pp.294-321.
- Reçber, Kamuran, Ayhan, Veysel: “Türkiye ile Suriye Arasındaki Krizin Hatay Bölgesi Üzerindeki Etkileri”, **Alternatif Politika**, Cilt: 5, Sayı: 3, 2013, s.324-340.
- Rose, Gideon: “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, **World Politics**, Issue: 51, October 1998, pp.144-172.
- Roy, Nabarun: “Realism in the Study of International Relations in India”, **Orf Issue Brief**, Issue: 253, 2018, pp.1-8.
- Ruggie, John: “Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a

- Gerard: Neorealist Synthesis”, **World Politics**, Vol: 35, No: 2, 1983, pp.261-285.
- Rüstemova, Lale: “Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Neo-Realizme Bakış: Kenneth Waltz ve John Mearsheimer Örneğinde”, Lisans Bitirme Tezi, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi, Bakü, 2017.
- Sadık, Giray, Zorba, Hilal: “Humanitarian Diplomacy for Syrian Refugees and Turkey-EU Relations”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2017, s.10-39.
- Samur, Hakan, Cihangir, Murat: “Suriye Krizi Hakkında Suriyelilerin Düşünceleri: Aktörler, Sorumlular ve Çözüm Yolları”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2019, s.216-240.
- Sancak, Kadir: “Dış Politikada Bir Etki Aracı Olarak Yumuşak Güç: Türkiye’nin Yumuşak Gücünün Analizi ve Azerbaycan Üzerindeki Yumuşak Güç Kapasitesinin Değerlendirilmesi”, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2015.
- Sandıklı, Atilla, Kaya, Erdem: “Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi**, Yıl: 12, Sayı: 23, 2013, s.59-79.
- Sarıbay, Abdülkadir: “Fırat Kalkanı Bölgesinde Yeniden Yapılanma Süreci: Sosyal Politika Uygulamaları”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.
- Serdar, İskender: “Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivism ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişiklere Bakış”, **The Journal Of Europe - Middle East Social Science Studies**, July, Volume: 1, Issue: 1, 2015, s.14-38.
- Sharma, Raj Kumar, Nafey, Abdul: “Classical Realism & Neo-Realism”, **Theoretical Perspectives**, New Delhi, Indira Gandhi National Open

University, 2021.

- Siccardi, Francesco: **How Syria Changed Turkey's Foreign Policy**, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2021.
- Stein, Arthur A.: "Realism/Neorealism", **International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences**, Ed. by Neil J. Smelser and Paul B. Baltes. New York, Pergamon Press, Vol.19, 2001, pp.12812-12815.
- Sultanoğlu, Cemali: **Orta Doğu'nun Ortası Suriye**, İstanbul, Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, 2021.
- Sünetci, Ahmet, Kabakoz, Muhammed: "Suriye Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Faaliyet Raporu", **Diyanet İşleri Başkanlığı**, Ankara, 2018.
- Şahpolat, Musa, Ayar, Duygu: "Türkiye-Suriye Sınırlarındaki Kilis'te Füze Saldırıları Sonrası Anksiyete, Depresyon ve Stres Tepkisi Düzeyleri", **Klinik Psikiyatri Dergisi**, Sayı: 23, 2020, s.423-429.
- Şen, Yusuf Furkan: "Terörün Toplumsal Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış: PKK Terörü ve Ağrı Gerçeği", **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2015, s.17-70.
- Şöhret, Mesut: "Realizm Çerçevesinde Avrupa Birliğinin Bütünleşmesi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 4, 2012, s.288-330.
- Taşdemir, Fatma, Özer, Âdem: "Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu", **Akademik Hassasiyetler**, Cilt: 4, Sayı: 7, 2017, s.53-70.
- Taşpınar, Ömer: "Turkey's Strategic Vision and Syria", **The Washington Quarterly**, Center for Strategic and International Studies, Vol. 35, Issue: 3, pp.127-140.
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı: "AB'li Dostlarımız Suriye'de Uygun Koşulların Oluşturulmasına da Odaklanmalı", **T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Aylık Bülteni**, Sayı: 11, Şubat 2018, s.1-30.
- Temir, Erkam, Yıldız, Fırat: "Zeytin Dalı Harekâtı'nın Rus Basınına Yansıması: İzvestiya Gazetesi Örneği", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 15, 2018, s.383-399.

- Terzioğlu, Süleyman Sırrı: “Uluslararası Hukuk Açısından Fırat Kalkanı Harekâtının Meşruluğu Sorunu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 134, 2018, s.587-638.
- The Carter Center: **A Path to Conflict Transformation in Syria: A Framework for a Phased Approach**, Atlanta, The Carter Center, 2021.
- Topal, Ahmet Hamdi: “Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- Tucker, David: “What is New about the New Terrorism and How Dangerous is It?”, **Terrorism and Political Violence**, Vol.13, No.3, 2001, pp.1-14.
- Turkmani, Rim, Haid, Mustafa: **The Role of the EU in the Syrian Conflict**, London, Security in Transition, 2016.
- Uçar, Seda: “Neo-Realist Yaklaşımlar Çerçevesinde Türk Dış Politikasının Dönüşümü: TSK Operasyonları Üzerine Bir İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2021.
- UETD (Union European Turkish Democrats) “Zeytin Dalı Harekâtı”, **UETD (Union European Turkish Democrats)**, 9 February 2018, (Çevrimiçi) https://u-id.org/wp-content/uploads/UETD_Zeytin_Dali_Harekati.pdf, 5 May 2022.
- Uğrasız, Bülent: “Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2003, s.139-145.
- Ulutaş, Ufuk, Duran, Burhanettin: “Türkiye’nin DEAŞ’la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekâtı”, **Türk Dış Politikası Yıllığı**, 2016, s.11-30.
- UN Digital Library: “Letter dated 24 August 2016 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the President of the Security Council”, **UN Digital Library**, 25 August 2016, (Çevrimiçi) <https://digitallibrary.un.org>, 5 May 2022.
- UNIC Turkey: “Saldırı’nın (Tecavüzün) Tanımı: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 3814 (XXIX) sayılı ve 1974 Tarihli Karar”, **BM Enformasyon Merkezi UNIC**, 27 Şubat 2002, (Çevrimiçi) <https://inhak.adalet.gov.tr>, 04 Nisan 2022.
- Üçbaş, Ümran: “Neoklasik Realizm ve Türkiye’de Dış Politikanın Süreçsel Analizi”, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.

- Üzüm, İpek: “Arap Baharı ile Birlikte Değişen Türkiye-Suriye İlişkileri: Sosyal İnşacı Bir Analiz”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Varlık, Ali Bilgin: “Geçmişten Geleceğe Türkiye-Suriye İlişkileri” **Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler: İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası**, Ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul, Beta, 2013, s.525-587.
- Varlık, Ali Bilgin: “Zeytin Dalı Harekâtının Askerî Değerlendirmesi”, **Merkez Strateji Enstitüsü**, Bilgi Notu-015, 20.09.2019.
- Waltz, Kenneth: **Theory of International Politics**, Reading, Addison-Wesley, 1979.
- Waltz, Kenneth: “The Origins of War in Neorealist Theory”, **Journal of Interdisciplinary History**, Vol.18, No.4, Spring, 1988, pp.615-628.
- Weinberg, Leonard, Eubank, William: “An End to the Fourth Wave of Terrorism?”, **Studies in Conflict & Terrorism**, Vol.33, 2010, pp.594-602.
- Yakut, Kemal: “Arap Dünyasının Hatay Devleti'nin Kurulmasına Karşı Tavrı ve Türk-Arap Muhâdeneti (Dostluk) Cemiyeti”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 62, 2005, s.775-820.
- Yamaç, Müzehher: “Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918-1940)”, **Belleten**, Cilt: 82, No: 295, 2018, s.1153-1175.
- Yazgan, Özkan: “Türkiye-Suriye İlişkilerinde 50 Yıl (1939-1989)”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Yeltin, Hüseyin: “Neoklasik Realizm Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri ve Ara Değişkenlerin Rolü: Andrey Karlov Suikasti”, **International Journal of Economics Administrative and Social Sciences**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2021, s.37-57.
- Yenikeçeci, Muhittin: “Dış Politika Analizinde Neo Klasik Realist Yaklaşım: Türkiye'nin Suriye Politikası”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- Yesevi, Çağla Gül: ““Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında Sosyal İnşacılık Yaklaşımının İncelenmesi”, **Elektronik Siyaset Bilimi**

Araştırmaları Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, 2021, s. 52-74.

- Yeşiltaş, Murat: **Neighboring a Civil War Turkey's Border Security with Syria**, İstanbul, Seta Yayınları, Yayın No: 17, 2015.
- Yeşiltaş, Murat, Seren, Merve, Özçelik, Necdet: **Fırat Kalkanı Harekâtı: Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler**, İstanbul, Seta Yayınları, Yayın No: 91, 2017.
- Yeşiltaşbaş, Aslı: "A New Gaza: Turkey's Border Policy in Northern Syria", **European Council on Foreign Relations**, No.323, 2020, s.1-31.
- Yılmaz, Hadiye: "Mustafa Kemal Paşa-Emir Faysal Anlaşması ve Milli Mücadele Döneminde Suriye ve Irak", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, Yıl: 10, Sayı: 20, 2014, s.289-306.
- Yılmaz, Samet: "Neoklasik Realizm ve Dış Politika: 1 Mart Tezkeresi Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2014.
- Zanotti, Jim, Thomas, Clayton: **Turkey: Background and U.S. Relations In Brief**, Congressional Research Service, No. R44000, 2021.
- Zavada, Yaryna: "Iran's Nuclear Program in the Context of Neorealism Theory", **Humanitarian Vision**, Vol.5, No.1, 2019.
- Zorlu, Kürşad: "Ezber Bozan Bir Yöneliş: Zeytin Dalı Harekâtı", **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, Cilt: 63, Sayı: 376, 2018, s.4-7.